

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA

Vodič kroz praksu Europske konvencije o ljudskim pravima

Socijalna prava

Prvo izdanje – 31. kolovoza 2022.

Pripremljeno Tajništvo. Nije obvezujuće za Sud.

Izdavači ili organizacije koji žele prevesti i/ili reproducirati ovaj vodič ili dio ovog vodiča u tiskanom ili elektroničkom obliku trebaju ispuniti obrazac za kontakt: [request to reproduce or republish a translation](#) (zahtjev za reproduciranje ili ponovno objavljivanje prijevoda) za daljnje informacije o postupku odobravanja.

Ako želite provjeriti koji se prijevodi vodiča kroz sudsku praksu trenutno pripremaju, pogledajte popis [prijevoda u pripremi](#).

Ovaj vodič pripremio je Odjel za praćenje sudske prakse te on ne obvezuje Sud. Može biti podvrgnut uredničkim izmjenama.

Ovaj vodič izvorno je sastavljen na engleskom jeziku. Tekst je dovršen 31. kolovoza 2022. Redovito će se ažurirati.

Vodiči kroz sudsku praksu dostupni su za preuzimanje na <https://ks.echr.coe.int>. Za ažuriranje ove publikacije pratite račun Suda na Twitteru na https://twitter.com/ECHR_CEDH.

Za ovaj prijevod, koji se objavljuje u dogovoru s Vijećem Europe i Europskim sudom za ljudska prava, odgovoran je isključivo Ured zastupnika Republike Hrvatske pred Europskim sudom za ljudska prava.

© Vijeće Europe / Europski sud za ljudska prava, 2022.

Sadržaj

Bilješka čitateljima	5
Uvod.....	5
I.Zdravlje	6
A. Područje primjene.....	6
B. Reproductivno zdravlje	6
1. Medicinski potpomognuta oplodnja	7
2. Zamjensko majčinstvo	8
3. Pobačaj	9
4. Prenatalni probir / testiranje.....	10
5. Sterilizacija.....	11
C. Cijepljenje.....	11
D. Zdravstvene informacije	12
E. Protjerivanje teško bolesnih osoba.....	13
II.Radnička prava	14
A. Primjenjivost Konvencije na zapošljavanje	16
B. Pristup radu.....	17
1. Osude i slične mjere	17
2. Prethodno zaposlenje.....	17
3. Državna sigurnost	18
4. Politička mišljenja / vjerska uvjerenja	18
C. Otpuštanja.....	19
1. Vjerska uvjerenja	20
2. Politička pripadnost.....	20
3. Seksualna orijentacija.....	21
4. Zdravlje	21
5. Zviždanje.....	21
6. Uvredljive objave na radnome mjestu	22
7. Djelovanje sindikata	22
8. Suci	22
9. Pristup sudu / djelotvorno sudsko preispitivanje	23
D. Ravnopravnost spolova.....	24
E. Smanjenje plaća/mirovina javnih službenika kao rezultat mjera štednje	25
F. Izrabljivanje radne snage / trgovina ljudima	26
G. Ozljeđe na radu / zdravlje na radu.....	27

III.Prava sindikata.....	29
A. Područje primjene.....	29
B. Registracija sindikata	30
C. Pravo na pristupanje i nepristupanje sindikatu	31
D. Pravo na kolektivno pregovaranje	32
E. Pravo na štrajk.....	33
F. Prava sindikata u javnom sektoru.....	34
IV.Socijalne naknade i mirovine.....	36
A. Opća razmatranja	36
1. Područje primjene	36
2. Sloboda procjene.....	38
B. Roditeljske naknade / naknade za obitelj	38
C. Davanja iz sustava socijalne sigurnosti i naknade u vezi sa zapošljavanjem	39
D. Mirovine	40
V.Stambeno zbrinjavanje	43
A. Opća razmatranja.....	43
1. Područje primjene	44
2. Sloboda procjene.....	45
B. Prisilno iseljenje / gubitak doma.....	46
C. Kontrola najamnine.....	47
D. Druge mjere državne kontrole	48
E. Naknade za stanovanje	49
VI.Posebne ranjive skupine.....	51
A. Migranti / tražitelji azila	51
B. Osobe s invaliditetom	53
1. Pristup određenim područjima, zgradama i uslugama	54
2. Davanja za invalidnost / porezne olakšice	56
3. Obrazovanje	57
C. Romi	59
Popis navedenih predmeta.....	60

Bilješka čitateljima

Ovaj vodič jedan je u nizu vodiča kroz sudsku praksu koje je objavio Europski sud za ljudska prava (dalje u tekstu: „Sud”, „Europski sud” ili „Strasburški sud”) kako bi informirao pravne praktičare o najvažnijim presudama i odlukama koje je donio Strasburški sud. U ovom se vodiču analizira i sažima sudska praksa o širokom rasponu odredaba Europske konvencije o ljudskim pravima (dalje u tekstu: „Konvencija” ili „Europska konvencija”) koje se odnose na socijalna prava. Treba ga čitati zajedno s vodičima kroz sudsku praksu prema članku, na koje sustavno upućuje.

Navedena sudska praksa odabrana je među vodećim, značajnim i/ili nedavnim presudama i odlukama.¹ Presude i odluke Suda ne služe samo za odlučivanje u predmetima pred Sudom već i općenitije za pojašnjenje, zaštitu i razvoj pravila koja proizlaze iz Konvencije, čime doprinose tome da države poštuju obveze koje su preuzele kao ugovorne stranke (*Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 18. siječnja 1978., stavak 154., Serija A br. 25 i, nedavno, *Jeronovičs protiv Latvije* [VV], br. 44898/10, stavak 109., 5. srpnja 2016.).

Stoga je zadaća sustava ustanovljenog Konvencijom odlučivati, u općem interesu, o pitanjima javne politike, čime se podižu opći standardi zaštite ljudskih prava i širi poznavanje sudske prakse iz područja ljudskih prava diljem zajednice država potpisnica Konvencije (*Konstantin Markin protiv Rusije* [VV], 30078/06, stavak 89., ECHR 2012). Doista, Sud je naglasio ulogu Konvencije kao „ustavnog instrumenta europskog javnog poretka” u području ljudskih prava (*Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi protiv Irske* [VV], br. 45036/98, stavak 156., ECHR 2005-VI i, nedavno, *N. D. i N. T. protiv Španjolske* [VV], br. 8675/15 i 8697/15, stavak 110., 13. veljače 2020.).

Nedavno je Protokolom br. 15 uz Konvenciju u preambulu Konvencije uneseno načelo supsidijarnosti. Tim se načelom „nameće zajednička odgovornost država stranaka i Suda” u pogledu zaštite ljudskih prava, a nacionalna tijela i sudovi moraju tumačiti i primjenjivati domaće pravo na način koji osigurava puni učinak prava i sloboda definiranih u Konvenciji i njezinim protokolima (*Grzęda protiv Poljske* [VV], stavak 324.)

Uvod

1. Iako su u Europskoj konvenciji o ljudskim pravima utvrđena u biti građanska i politička prava, mnoga od njih imaju posljedice socijalne ili gospodarske prirode. Sama činjenica da neko tumačenje Konvencije možda uključuje sferu socijalnih i gospodarskih prava ne bi trebala biti odlučan čimbenik protiv takvog tumačenja jer ne postoji čvrsta podjela koja odvaja tu sferu od područja obuhvaćenog Konvencijom (*Airey protiv Irske*, 1979., stavak 26.; *Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.) [VV], 2005., stavak 52.). Kroz svoju sudsku praksu, Sud je različite članke Konvencije tumačio na način da iz njih proizlaze određena prava koja se mogu smatrati pravima socijalne prirode.

2. Nadalje, određena prava zaštićena Konvencijom i njezinim protokolima također su uređena, ponekad detaljnije, Europskom socijalnom poveljom (Povelja iz 1961. ili Revidirana povelja, usvojena 1996.), uključujući prava sindikata, zabranu prisilnog rada, pravo na obrazovanje ili zabranu diskriminacije. Oba ugovorna sustava komplementarna su i međuovisna.

3. U ovom vodiču kroz sudsku praksu sažeta je i analizirana sudska praksa Suda o socijalnim pravima. Vodič obuhvaća pitanja kao što su zdravstvo, radnička prava, prava sindikata, socijalne naknade i mirovine te i određena nova pitanja kao što su stanovanje, prava posebnih ranjivih skupina itd. Relevantni su predmeti brojni i odnose se na značajan broj materijalnih odredbi Konvencije. Ovaj je

¹ Citirana sudska praksa može biti na jednom ili oba službena jezika (engleskom ili francuskom) Suda i nekadašnje Europske komisije za ljudska prava (dalje u tekstu: „Komisija”). Ako nije drukčije naznačeno, sva upućivanja odnose se na presude o osnovanosti koje je donijelo vijeće Suda. Kratica „(odl.)” znači da se upućivanje odnosi na odluku Suda, a „[VV]” da je predmet bio pred Velikim vijećem. Presude vijeća koje nisu postale konačne prije objavljivanja ovog ažuriranja označene su zvjezdicom (*).

vodič usmjeren na različita tematska pitanja i na to kako su ona povezana s različitim člancima Konvencije.

I. Zdravlje²

Članak 3. Konvencije

„Nitko se ne smije podvrgnuti mučenju ni nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kazni.“

Članak 8. Konvencije – Pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života

1. Svatko ima pravo na poštovanje svojega privatnog i obiteljskog života, doma i dopisivanja.
2. Javna vlast neće se miješati u ostvarivanje tog prava, osim u skladu sa zakonom i ako je u demokratskom društvu nužno radi interesa državne sigurnosti, javnog reda i mira, ili gospodarske dobrobiti zemlje, te radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala kao i radi zaštite prava i sloboda drugih.

A. „Područje primjene

4. Iako pravo na zdravlje kao takvo nije jedno od prava zajamčenih Konvencijom ili njezinim protokolima, države ugovornice imaju pozitivnu obvezu poduzeti odgovarajuće mjere za zaštitu života i zdravlja osoba koje su pod njihovom jurisdikcijom (*Vavrička i drugi protiv Češke Republike* [VV], stavak 282.), iako su pitanja zdravstvene politike u načelu obuhvaćena slobodom procjene domaćih vlasti, koje su u najboljem položaju da ocijene prioritete, upotrebu resursa i socijalne potrebe (*Vavrička i drugi protiv Češke Republike* [VV], 2021., stavci 274. i 285.). Sudska praksa Suda obuhvaća širok raspon tema povezanih sa zdravljem: o njima se raspravlja u nastavku, a svaki odjeljak obuhvaća, prema potrebi, pitanja područja primjene i primjenjivosti relevantne odredbe Konvencije.

B. Reproductivno zdravlje³

5. Iako Konvencija ne priznaje pravo postati roditeljem, Sud je smatrao da ne može zanemariti emocionalnu patnju koju trpe osobe čija želja da postanu roditeljima nije ispunjena ili se nije mogla ispuniti (*Paradiso i Campanelli protiv Italije* [VV], 2017., stavak 215.). Kao i pojam privatnog života, pojam obiteljskog života uključuje pravo na poštovanje odluka o postajanju ili nepostajanju roditeljem u genetskom smislu (*Dickson protiv Ujedinjenog Kraljevstva*[VV], stavak 66.; *Evans protiv Ujedinjenog Kraljevstva*[VV], stavci 71.–72.). Prema tome, pravo nekog para da se koristi medicinski potpomognutom oplodnjom obuhvaćeno je područjem primjene članka 8. kao izraz privatnog i obiteljskog života (*S.H. i drugi protiv Austrije* [VV], stavak 82.).

6. Ipak, Sud je priznao da se državama u načelu mora dati široka sloboda procjene u pogledu područja u kojima se otvaraju osjetljiva moralna i etička pitanja o kojima ne postoji konsenzus na europskoj razini, kao što su medicinski potpomognuta oplodnja i zamjensko majčinstvo (*S. H. i drugi protiv Austrije*, stavci 94.–97.; *Menesson protiv Francuske*, 2014., stavci 78.–79.; *Paradiso i Campanelli protiv Italije*[VV], 2017., stavci 182.–184. i 194.). Međutim, kada je u pitanju osobito važan aspekt identiteta pojedinca, sloboda procjene dana državi bit će ograničena (*Menesson protiv Francuske*, 2014., stavci 77. i 80.). To je osobito slučaj u predmetima koji uključuju djecu, u kojima u obzir dolaze

² Vidjeti i *Vodič kroz članak 2. Europske konvencije o ljudskim pravima*, *Vodič kroz članak 8. Europske konvencije o ljudskim pravima*, *Vodič kroz sudsku praksu o okolišu* i *Vodič kroz sudsku praksu o pravima zatvorenika*, a za socijalnu dimenziju pitanja povezanih sa zdravljem koja se odnose na migrante vidjeti i poglavlje u nastavku „Posebne ranjive skupine“.

³ Vidjeti i pododjeljak „Reproduktivna prava“ u poglavlju „Privatni život“ te pododjeljak „Medicinski potpomognuta oplodnja / pravo na postajanje genetskim roditeljem“ u poglavlju „Obiteljski život“ *Vodiča kroz članak 8. Europske konvencije o ljudskim pravima*.

drugi bitni aspekti njihova privatnog života, osim njihova identiteta, kao što su okruženje u kojem žive i razvijaju se te osobe odgovorne za zadovoljavanje njihovih potreba i osiguranje njihove dobrobiti (*Savjetodavno mišljenje br. P16-2018-001*, 2019., stavak 45.).

7. Sud je smatrao i da se članak 8. ne može tumačiti na način da dodjeljuje pravo na pobačaj, ali da, ako je zatražen zbog zdravlja i/ili dobrobiti, on može biti obuhvaćen njegovim područjem primjene (*A, B i C protiv Irske* [VV], 2010., stavak 214.). Zakonodavstvo kojim se uređuje prekid trudnoće ne odnosi se samo na privatni život žene jer kad god je žena trudna, njezin privatni život postaje usko povezan s fetusom u razvoju. Stoga se pravo žene na poštovanje njezina privatnog života mora odvagovati u odnosu na druga prava i slobode na koje se poziva, uključujući prava i slobode nerođenog djeteta (*Tysiack protiv Poljske*, 2007., stavak 106.; *A B i C protiv Irske* [VV], 2010., stavak 213.).

1. Medicinski potpomognuta oplodnja

8. S obzirom na brz medicinski i znanstveni razvoj u ovoj sferi, Sud se sve više suočava s pitanjima koja se odnose na različite oblike medicinski potpomognute oplodnje.

9. U predmetu *Dickson protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2007., Sud je razmatrao pitanja medicinski potpomognute oplodnje u kontekstu zatvora. Podnositelji zahtjeva željeli su začeti dijete dok je suprug još bio na izdržavanju zatvorske kazne i tvrdili su da začete inače neće biti moguće s obzirom na najraniji datum puštanja supruga na slobodu i supruginu dob, ali odbijen im je pristup pogodnosti umjetne oplodnje. Premda je smatrao da je to područje u kojem države uživaju široku slobodu procjene jer Konvencija još nije bila protumačena na način da ih obvezuje da predvide bračne posjete, Sud je utvrdio da je politikom kako je bila strukturirana u relevantno vrijeme zapravo isključeno bilo kakvo stvarno odvajanje suprotstavljenih pojedinačnih i javnih interesa i onemogućeno provođenje potrebne ocjene razmjernosti ograničenja u svakom pojedinačnom slučaju. Moralo se smatrati da nepostojanje takve ocjene nije obuhvaćeno nikakvom prihvatljivom slobodom procjene, tako da nije uspostavljena pravična ravnoteža između uključenih suprotstavljenih javnih i privatnih interesa (stavci 82. – 85.).

10. Sud je ispitao potrebu za pristankom na upotrebu oplođenih jajnih stanica u predmetu *Evans protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2007. Podnositeljica je svoje jajne stanice koje je oplodio njezin tadašnji partner pohranila za buduću oplodnju. Nakon što je njihova veza prekinuta, partner je povukao svoj pristanak na daljnju pohranu ili umetanje embrija. Podnositeljica je prigovorila da je domaćim pravom njezinu bivšem partneru zapravo bilo dopušteno da ju spriječi da ikad ima biološko dijete. Sud je primijetio da čuvanje ljudskih embrija u zamrznutom stanju dovodi do mogućnosti prolaska određenog vremena između stvaranja embrija i njegova umetanja. Stoga je legitimno i poželjno da država uspostavi pravni sustav kojim se uzima u obzir tu mogućnost odgode. Kada je pristala na oplodnju jajnih stanica, podnositeljica je znala da će, u skladu sa zakonom, njezin partner moći povući svoj pristanak na umetanje u bilo kojem trenutku. S obzirom na široku slobodu procjene danu tuženoj državi, Sud nije smatrao da bi se pravu podnositeljice na poštovanje njezine odluke da postane roditeljem u genetskom smislu trebalo pridati veću težinu nego pravu njezina bivšeg partnera na poštovanje njegove odluke da s njom nema genetski povezano dijete (stavci 83. – 92.).

11. Nadalje, u predmetu *S. H. i drugi protiv Austrije* [VV], 2011., Sud je ispitao prigovore koji se odnose na zabranu prema domaćem pravu upotrebe sperme i jajnih stanica darovatelja za oplodnju *in vitro* (tehnik heterologne oplodnje). Sud je smatrao da se zabrinutost u pogledu moralnih razmatranja ili društvene prihvatljivosti mora shvaćati ozbiljno u osjetljivom području kao što je umjetna oplodnja. Međutim, ona sama po sebi ne predstavlja dostatan razlog za potpunu zabranu određenih tehnika umjetne oplodnje: ne dovodeći u pitanje široku slobodu procjene koju imaju države ugovornice, pravni okvir izrađen u tu svrhu mora se oblikovati na dosljedan način koji omogućava da se različiti legitimni interesi na odgovarajući način uzimaju u obzir (stavak 100.).

12. Utvrdivši da tužena država nije prekoračila široku slobodu procjene koja joj je bila dodijeljena u relevantno vrijeme, Sud je posebnu težinu pridao činjenici da u zakonodavstvu koje se razmatralo nisu u potpunosti bile isključene druge metode potpomognute oplodnje jer je bila dopuštena upotreba

tehnika homologne oplodnje (oplodnja *in vitro* upotrebom spolnih stanica osoba koje su u braku ili žive zajedno kao muž i žena). Nadalje, tim se zakonodavstvom nastojalo izbjeći moguće sukobe između bioloških i genetskih roditelja u širem smislu tako što se pokušalo uskladiti, s jedne strane, želju da medicinski potpomognuta oplodnja bude dostupna i, s druge strane, postojeću nelagodu u velikom dijelu društva u pogledu uloge i mogućnosti suvremene reproduktivne medicine. Činjenica da je tim zakonom bilo zabranjeno doniranje sperme i jajnih stanica u svrhu oplodnje *in vitro*, a da istovremeno nije bilo zabranjeno doniranje sperme za oplodnju *in vivo*, bila je još jedan značajan čimbenik pri uspostavljanju ravnoteže između odgovarajućih interesa jer je ukazivala na pažljiv i oprezan pristup koji je zakonodavna vlast usvojila nastojeći uskladiti društvenu stvarnost sa svojim načelnim pristupom u tom području (*ibid.*, stavci 103. – 107. i 112. – 116.).

2. Zamjensko majčinstvo

13. U predmetu *Mennesson protiv Francuske*, 2014., Sud je ispitao prigovore koji su se odnosili na upis stranog rodnog lista i priznavanje pravnog odnosa roditelj-dijete u odnosu na dijete rođeno na temelju dogovora o gestacijskom zamjenskom majčinstvu u inozemstvu. I roditelji i djeca bili su podnositelji zahtjeva pred Sudom. U odnosu na roditelje, Sud je priznao miješanje u njihov obiteljski život na različitim razinama, ali nije utvrdio povredu njihova obiteljskog života napominjući da nije bilo nepremostivih praktičnih poteškoća koje su podnositelje sprječavale u ostvarivanju prava na poštovanje obiteljskog života. Uspjeli su se naseliti u Francuskoj nedugo nakon rođenja djece, živjeti ondje zajedno u okolnostima koje su, uglavnom, bile usporedive s onima drugih obitelji i ništa nije ukazivalo na to da su u opasnosti od razdvajanja od strane vlasti zbog svoje situacije (stavci 87. i 92. – 94.).

14. Ispitujući prigovor o „privatnom životu“ djece podnositelja zahtjeva, Sud je prihvatio da Francuska možda želi obeshrabriti svoje državljane od pribjegavanja u inozemstvu reproduktivnoj tehnici zabranjenoj u zemlji. Međutim, učinci odbijanja priznavanja odnosa roditelj-dijete između djece začete na taj način nisu bili ograničeni na roditelje naručitelje, već su obuhvaćali situaciju same djece. Primjećujući da je takav odnos bio zakonski priznat u drugoj zemlji, ali ne i u tuženoj državi, Sud je smatrao da kontradikcija te prirode, osobito kada je jedan od roditelja naručitelja bio i biološki otac djece, ugrožava identitet djece u društvu. Stoga je postojalo ozbiljno pitanje usklađenosti te situacije s najboljim interesima djece, kojima se moralo voditi pri donošenju svake odluke koja se na njih odnosi. S obzirom na važnost biološkog roditeljstva kao sastavnice identiteta svakog pojedinca, Sud je utvrdio da nije u najboljem interesu djece lišiti ih pravne veze te prirode kada je i biološka stvarnost te veze utvrđena i djeca i dotični roditelj traže njezino puno priznanje. S obzirom na učinke tog ozbiljnog ograničenja u smislu identiteta djece podnositelja i njihova prava na poštovanje privatnog života, kao i važnost koju treba pridati najboljem interesu djeteta, Sud je smatrao da je došlo do povrede njihovih prava na temelju članka 8. (*Mennesson protiv Francuske*, 2014., stavci 96. – 101.; usporedi nasuprot tome stav Suda u predmetu *Paradiso i Campanelli protiv Italije*[VV], 2017., stavci 185. – 216., koji se odnosio na razdvajanje roditelja podnositelja i djeteta koje je rođeno u inozemstvu na temelju „netradicionalnog dogovora o zamjenskom majčinstvu“ u slučaju kada nije postojala biološka veza između roditelja i djeteta).

15. Slijedom toga, Sud je utvrdio da kada je dijete rođeno na temelju dogovora o zamjenskom majčinstvu u inozemstvu, u situaciji u kojoj je začeto pomoću jajnih stanica darovatelja treće strane, a majka naručiteljica navedena je u rodnom listu koji je zakonski utvrđen u inozemstvu kao „zakonita majka“, djetetovo pravo na poštovanje njegova privatnog života zahtijeva da se u domaćem pravu osigura mogućnost priznavanja pravnog odnosa roditelj-dijete s majkom naručiteljicom (*Savjetodavno mišljenje br. P16-2018-001*, 2019., stavak 46.). Kad je riječ o najboljem interesu djeteta, Sud je potvrdio svoje zaključke u predmetu *Mennesson protiv Francuske*, 2014. Osim toga, primijetio je da je odbijanje priznavanja pravnog odnosa roditelj-dijete s majkom naručiteljicom dovelo do drugih važnih razmatranja koja utječu na najbolji interes djeteta, kao što su opasnost od uskraćivanja pristupa državljanstvu njegove majke naručiteljice; otežan ostanak djeteta u zemlji boravišta njegove majke

naručiteljice; mogućnost narušavanja njegova prava na nasljeđivanje u okviru ostavine majke naručiteljice; mogućnost da njegov daljnji odnos s njom bude ugrožen ako se roditelji naručitelji rastanu ili ako otac naručitelj premine; i nedostatak zaštite ako njegova majka naručiteljica odbije brinuti se o njemu ili prestane to činiti. Sud je primijetio i da najbolji interes djeteta podrazumijeva pravnu identifikaciju osoba odgovornih za njegov odgoj, zadovoljavanje njegovih potreba i osiguravanje njegove dobrobiti, kao i mogućnost da dijete živi i razvija se u stabilnom okruženju (*ibid.*, stavci 40. – 42.; vidi i predmet *Valdís Fjölnisdóttir i drugi protiv Islanda*, 2021., stavci 71. – 75., koji se odnosio na nepriznavanje roditeljske veze s nebiološkim djetetom rođenim u inozemstvu putem zamjenskog majčinstva, u slučaju kada je veza obiteljskog života očuvana putem udomiteljstva; predmet *S.-H. protiv Poljske* (odl.), 2021., stavci 68. – 76., koji se odnosio na nemogućnost djece rođene putem zamjenskog majčinstva u SAD-u istospolnom paru koji živi u Izraelu da dobiju poljsko državljanstvo na temelju podrijetla roditelja naručitelja, u slučaju kada je priznata pravna veza roditelj-dijete).

16. Odabir sredstava kojima će se postići priznavanje pravnog odnosa između djeteta i majke naručiteljice obuhvaćen je slobodom procjene države. Međutim, nakon što odnos između djeteta i majke naručiteljice postane stvaran u praksi, postupak propisan za utvrđivanje priznanja tog odnosa u domaćem pravu mora se moći provesti brzo i učinkovito, u skladu s najboljim interesom djeteta (*Savjetodavno mišljenje br. P16-2018-001*, 2019., stavci 53. – 55.). Sud je naglasio da je u interesu djeteta u takvoj situaciji da nesigurnost oko pravnog odnosa s njegovom majkom naručiteljicom traje što je moguće kraće napominjući da je, dok se taj odnos ne prizna, dijete u ranjivom položaju (*ibid.*, stavak 49.).

3. Pobačaj

17. Sud je pitanju pobačaja pristupao na temelju svakog pojedinačnog slučaja ne iznoseći općenite izjave o tome bi li / u kojim bi okolnostima države trebale dopustiti zakonit pobačaj na svojem državnom području.

18. Sud je smatrao da bi pravovremeni postupak trebao trudnici jamčiti barem mogućnost da bude osobno saslušana i da se njezino mišljenje razmotri kako bi se ograničilo ili spriječilo oštećenje zdravlja žene koje bi moglo biti uzrokovano kasnim pobačajem. Nepostojanje takvih preventivnih postupaka može dovesti do propusta države da ispuni svoje pozitivne obveze na temelju članka 8. Konvencije (*Tysiác protiv Poljske*, 2007., stavci 117. – 118.). Predmet *Tysiác* odnosio se na odbijanje izvršavanja pobačaja iz medicinskih razloga usprkos opasnosti od ozbiljnog pogoršanja vida majke, a Sud je utvrdio da, zbog nepostojanja postupovnih mjera zaštite, nije dokazano da domaće pravo, kako je primijenjeno u podnositeljčinu predmetu, sadržava bilo kakav djelotvoran mehanizam kojim bi se moglo utvrditi jesu li ispunjeni uvjeti za ostvarivanje zakonitog pobačaja. Podnositeljica je pretrpjela ozbiljnu bol i duševnu patnju kada je razmišljala o mogućim negativnim posljedicama trudnoće i nadolazećeg poroda za svoje zdravlje (stavci 119. – 130.).

19. U predmetu *A, B i C protiv Irske* [VV], 2010., Sud je ispitao prigovore zbog okolnosti da su osobe morale putovati u inozemstvo radi pobačaja iz zdravstvenih razloga i/ili razloga dobrobiti zbog zakonske zabrane (u kaznenom pravu) pobačaja u Irskoj. Ne podcjenjujući ozbiljan učinak spornog ograničenja, osobito na prvu podnositeljicu zahtjeva s obzirom na okolnosti oskudice (nezaposlena samohrana majka čije je četvero male djece smješteno u udomiteljske obitelji i koja je strahovala da bi rođenje još jednog djeteta ugrozilo njezine izgleda da ponovno dobije skrbništvo nakon kontinuiranih napora da prevlada problem povezan s alkoholom), Sud se uvjerio da nedopuštanjem pobačaja iz zdravstvenih razloga i/ili razloga dobrobiti Irska nije prekoračila široku slobodu procjene koja joj je dodijeljena pri zaštiti dubokih moralnih vrijednosti svojeg naroda. Konkretno, Sud je uzeo u obzir činjenicu da je mjerodavnim zakonodavstvom ženama omogućeno dobivanje informacija o uslugama u inozemstvu, putovanje na pobačaj i dobivanje potrebne medicinske skrbi u Irskoj nakon pobačaja. Stoga nije došlo do povrede članka 8. Konvencije (stavci 239. – 241.).

20. U predmetu *P. i S. protiv Poljske*, 2012., 14-godišnja žrtva silovanja htjela je prekinuti trudnoću, ali su lokalne javne bolnice odbile izvršiti pobačaj. Nakon toga je podnositeljica doživjela ozbiljan pritisak

raznih skupina, među ostalim zdravstvenih djelatnika, novinara, svećenika i aktivista protiv pobačaja. Na kraju je u tajnosti odvedena na pobačaj u drugu bolnicu udaljenu 500 kilometara od njezina doma.

21. Sud je utvrdio da su događaji koji su pratili odlučivanje o pristupu podnositeljice zakonitom pobačaju bili obilježeni odugovlačenjem i zbunjenošću. Podnositeljici i njezinoj majci, drugoj podnositeljici, dane su obmanjujuće i proturječne informacije i nije im pruženo primjereno i objektivno zdravstveno savjetovanje u kojem se uzimaju u obzir njihova mišljenja i želje. Nije bio dostupan nikakav utvrđeni postupak u kojem bi se njihova mišljenja mogla saslušati i propisno uzeti u obzir uz barem minimalnu postupovnu poštenost (stavak 108.). Kad je riječ o majci, Sud je smatrao da razlika između situacije trudne maloljetnice i situacije njezinih roditelja ne isključuje potrebu za postupkom za odlučivanje o pristupu zakonitom pobačaju u kojem bi obje strane mogle biti saslušane i njihova stajališta potpuno i objektivno razmotrena te za mehanizmom za savjetovanje i za usklađivanje suprotstavljenih stavova u najboljem interesu maloljetnice. U tom pogledu, Sud je primijetio da su interesi i životni izgledi majke trudne maloljetne djevojčice također bili uključeni u odluku o tome hoće li iznijeti trudnoću do kraja ili ne jer je zbog emocionalne obiteljske povezanosti bilo prirodno da se majka osjeća duboko zabrinutom zbog pitanja koja proizlaze iz reproduktivnih dilema i izbora o kojima treba odlučiti kći (stavak 109.). Sve gore navedene poteškoće pri praktičnoj provedbi prava na zakonit pobačaj dovele su Sud do zaključka da vlasti nisu ispunile svoju pozitivnu obvezu da osiguraju prava podnositeljica zahtjeva na temelju članka 8. (stavak 112.).

22. Nadalje, pozivajući se na te zaključke, Sud je utvrdio i povredu članka 3. Konvencije napominjući da je, unatoč velikoj ranjivosti podnositeljice zahtjeva, potvrdi tužitelja kojom se potvrđuje da je njezina trudnoća posljedica nezakonitog spolnog odnosa i medicinskim dokazima da je bila podvrgnuta tjelesnoj sili, podnositeljica bila podvrgnuta značajnom pritisku raznih zdravstvenih djelatnika da ne izvrši pobačaj. Nije se pridavala odgovarajuća pažnja njezinoj mladosti ili njezinim mišljenjima i osjećajima (*P. i S. protiv Poljske*, 2012., stavci 161. – 169.). Osim toga, Sud je utvrdio da smještanje podnositeljice zahtjeva u sklonište za maloljetnike nije bilo u skladu s člankom 5. stavkom 1. Konvencije napominjući da je njegova osnovna svrha bila spriječiti maloljetnicu u situaciji značajne ranjivosti da pribjegne pobačaju (*ibid.*, stavci 148. – 149.).

4. Prenatalni probir / testiranje

23. U predmetu *R. R. protiv Poljske*, 2011., Sud je ispitao prigovore o nedostatku pristupa prenatalnim genetskim testovima koji je doveo do nemogućnosti podnositeljice zahtjeva da izvrši pobačaj na temelju abnormalnosti fetusa. Sud je napomenuo da je podnositeljica bila u situaciji teške ranjivosti. Kao rezultat odugovlačenja zdravstvenih djelatnika u pružanju pristupa genetskom testiranju, podnositeljica zahtjeva, koja je bila trudna, morala je šest tjedana trpjeti bolnu nesigurnost u pogledu zdravlja svojeg fetusa, a kada je u konačnici dobila rezultate testiranja, već je bilo prekasno da donese informiranu odluku o tome hoće li nastaviti trudnoću ili će se podvrgnuti zakonitom pobačaju. Sud je utvrdio povredu članka 3. Konvencije (*R.R. protiv Poljske*, 2011., stavci 159. – 162.).

24. U predmetu *Costa i Pavan protiv Italije*, 2012., Sud je došao do sličnog zaključka na temelju članka 8. Konvencije u pogledu zabrane probira embrija u okviru tehnika medicinski potpomognute oplodnje, u slučajevima kada su umjetna oplodnja i prekid trudnoće dopušteni iz medicinskih razloga. Predmet se odnosio na par iz Italije u kojem su partneri bili zdravi nositelji cistične fibroze te su željeli izbjeći prenošenje bolesti na svoje potomstvo putem medicinski potpomognute oplodnje i genetičkog probira. Pri utvrđivanju povrede članka 8. Sud je primijetio nedosljednost u talijanskom pravu prema kojem je paru bilo uskraćeno pravo na probir embrija, ali je bio dopušten medicinski potpomognut prekid trudnoće u slučajevima kada se kod fetusa javljaju simptomi te iste bolesti. Sud je zaključio da je miješanje u pravo podnositelja zahtjeva na poštovanje njihova privatnog i obiteljskog života bilo nerazmjerno (stavci 60. – 71.).

25. Nadalje, Sud je utvrdio povredu članka 8. u njegovu postupovnom aspektu u slučaju kada domaći sudovi nisu u potpunosti istražili tvrdnju podnositeljice zahtjeva da joj je uskraćena odgovarajuća i

pravovremena medicinska skrb u obliku prenatalnog medicinskog testiranja koje bi ukazalo na opasnost od genetičkog poremećaja kod njezina fetusa i koje bi joj omogućilo da odluči hoće li nastaviti trudnoću (*A. K. protiv Latvije*, 2014., stavci 93. – 94.).

5. Sterilizacija

26. Sud je naveo da sterilizacija predstavlja veliko miješanje u reproduktivno zdravlje osobe. Budući da se odnosi na jednu od bitnih tjelesnih funkcija ljudi, utječe na mnoge aspekte osobnog integriteta pojedinca, uključujući njegovu tjelesnu i psihičku dobrobit i emocionalni, duhovni i obiteljski život (*V. C. protiv Slovačke*, 2011., stavak 106.). Stoga je u predmetima koji se odnose na sterilizaciju Sud uzeo u obzir učinke sterilizacije na privatni i društveni život podnositelja u okviru svoje ocjene praga težine potrebnog na temelju članka 3.

27. U predmetu *V.C. protiv Slovačke*, 2011., Sud je ispitao prigovor Romkinje koja je sterilizirana tijekom poroda, za što je od nje zatražen pisani pristanak dva i pol sata nakon što je dovedena u bolnicu, i to dok je trajao porod i podnositeljica je bila u ležećem položaju. Sud je utvrdio da je takav pristup bio paternalistički jer pacijentici nije ponuđena nikakva alternativa osim da se složi s liječnicima, čime je zanemarena njezina autonomija donošenja moralnih odluka, i da je postupak sterilizacije predstavljao teško miješanje u reproduktivnu sposobnost podnositeljice zahtjeva, koja je u to vrijeme bila vrlo mlada (stavci 111. – 116.). Konkretno, Sud je primijetio da je zbog svoje neplodnosti podnositeljica imala poteškoća u odnosu sa svojim partnerom, koje su kasnije dovele do njezina razvoda braka. Nadalje, zbog nemogućnosti da ima djecu, bila je izopćena od strane romske zajednice i pretrpjela je ozbiljne medicinske i psihološke posljedice, koje su uključivale simptome lažne trudnoće koji su zahtijevali liječenje psihijatra. Prema tome, došlo je do povrede članka 3. (stavci 118. – 120.; vidi i *N. B. protiv Slovačke*, 2012., stavci 74. – 81., *I.G. i drugi protiv Slovačke*, 2012., stavci 120. – 124.).

28. Nadalje, Sud je utvrdio da, zbog nepostojanja pravnih mjera zaštite kojima se posebno vodi računa o reproduktivnom zdravlju podnositeljice kao Romkinje, tužena država nije ispunila svoju pozitivnu obvezu na temelju članka 8. da osigura dostatnu mjeru zaštite koja podnositeljici omogućuje da djelotvorno uživa svoje pravo na poštovanje svojeg privatnog i obiteljskog života. Sud je primijetio da je pitanje sterilizacije i njezine nepravilne upotrebe posebno utjecalo na ranjive pojedince, kao što su Romkinje, zbog raširenih negativnih stavova prema relativno visokoj stopi nataliteta u romskoj zajednici u usporedbi s drugim dijelovima stanovništva, koji su se često očitovali kao zabrinutost zbog sve većeg udjela stanovništva koje živi od socijalnih naknada. Osim toga, s obzirom na upućivanje u medicinskoj dokumentaciji podnositeljice na njezino etničko podrijetlo, Sud je primijetio određeni način razmišljanja medicinskog osoblja o načinu na koji bi trebalo upravljati zdravstvenom situacijom Romkinje, što nije ukazivalo na to da se postupalo s posebnom pažnjom kako bi se osiguralo da se potpun i informiran pristanak takve pacijentice dobije prije bilo kakve sterilizacije ili da se pacijenticu uključi u proces donošenja odluka u onoj mjeri u kojoj je omogućena djelotvorna zaštita njezinih interesa (stavci 145. – 155.; vidi i *N. B. protiv Slovačke*, 2012., stavci 92. – 99., *I. G. i drugi protiv Slovačke*, 2012., stavci 141. – 146.).

C. Cijepljenje

29. Sud je u svojoj sudskoj praksi utvrdio da obvezno cijepljenje, kao prisilna medicinska intervencija, predstavlja miješanje u pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života u smislu članka 8. Konvencije (*Solomakhin protiv Ukrajine*, 2012., stavak 33., s daljnjim upućivanjima).

30. U predmetu *Vavrička i drugi protiv Češke Republike* [VV], 2021., Sud je ispitao prigovore u vezi sa zakonskom obvezom cijepljenja djece protiv bolesti dobro poznatih medicinskoj znanosti, čije je nepoštovanje dovelo do odbijanja upisa u predškolske ustanove, i utvrdio da nije došlo do povrede članka 8. Odlučujući jesu li sporne mjere bile „nužne u demokratskom društvu“, Sud je istaknuo, među ostalim, da obveza države da osigura da najbolji interes djeteta, ali i djece kao skupine, ima središnju ulogu u svim odlukama koje utječu na njihovo zdravlje i razvoj (stavci 287. – 288.). Sud se pozvao na

opći konsenzus o ključnoj važnosti cijepljenja za zaštitu stanovništva od bolesti koje mogu imati ozbiljne posljedice za zdravlje pojedinca i koje, u slučaju ozbiljnih izbijanja, mogu uzrokovati poremećaje u društvu (stavak 300.).

31. Nadalje, iako je prihvatio da je isključenje podnositelja zahtjeva iz predškolskih ustanova značilo gubitak važne mogućnosti za malu djecu da razviju osobnosti i da počnu stjecati važne društvene vještine i vještine učenja u formativnom pedagoškom okruženju, Sud je utvrdio da je to izravna posljedica odluke njihovih roditelja da odbiju ispuniti zakonsku obvezu, čija je svrha zaštita zdravlja, posebice u toj dobnoj skupini. U tom kontekstu, Sud je primijetio da podnositelji zahtjeva nisu lišeni svake mogućnosti osobnog, društvenog i intelektualnog razvoja, čak i ako on zahtijeva dodatan, možda i značajan, trud i trošak njihovih roditelja (*Vavrička i drugi protiv Češke Republike* [VV], 2021., stavci 306. – 307.).

D. Zdravstvene informacije⁴

32. Zaštita osobnih podataka, osobito zdravstvenih podataka, od temeljne je važnosti za uživanje prava osobe na poštovanje privatnog i obiteljskog života zajamčenog člankom 8. Konvencije. Poštovanje povjerljivosti zdravstvenih podataka bitno je načelo u pravnim sustavima svih ugovornih stranaka Konvencije. Stoga se u domaćem pravu moraju osigurati odgovarajuće zaštitne mjere kako bi se spriječilo svako priopćavanje ili otkrivanje osobnih zdravstvenih podataka koje nije u skladu s jamstvima iz članka 8. Konvencije (*Z protiv Finske*, 1997., stavak 95.; *L. L. protiv Francuske*, 2006., stavak 44.). Ključno je ne samo poštovati osjećaj privatnosti pacijenta već i očuvati njegovo povjerenje u medicinsku struku i zdravstvene usluge općenito. Nedostatak takve zaštite mogao bi odvratiti osobe kojima je potrebna medicinska pomoć od otkrivanja informacija osobne i intimne prirode potrebnih za primjereno liječenje, pa čak i od traženja takve pomoći, čime bi ugrozile svoje zdravlje i, u slučaju prenosivih bolesti, zdravlje zajednice (*Z protiv Finske*, 1997., stavak 95.).

33. Sud je utvrdio da navedena razmatranja osobito vrijede u pogledu zaštite povjerljivosti informacija o zarazi osobe HIV-om. Otkrivanje takvih podataka može dramatično utjecati na njezin privatni i obiteljski život, kao i na društvenu situaciju i situaciju u pogledu zaposlenosti, jer ju izlaže sramoti i riziku od izopćenja. Iz tog razloga ono može i obeshrabriti osobe da zatraže postavljanje dijagnoze ili liječenje i tako narušiti sve preventivne napore zajednice da suzbije pandemiju (*Z protiv Finske*, 1997., stavak 96.).

34. Predmet *Biriuk protiv Litve*, 2008., odnosio se na članak objavljen na naslovnoj stranici najvećih dnevnih novina u Litvi o navodnoj opasnosti od AIDS-a u udaljenom dijelu Litve. Sud je posebno uzeo u obzir činjenicu da je podnositeljica zahtjeva živjela na selu, a ne u gradu, što je povećalo utjecaj objavljivanja na mogućnost da njezini susjedi i uža obitelj saznaju za njezinu bolest, zbog čega je došlo do javnog poniženja i isključenja iz društvenog života sela (stavak 41.). U predmetu *C. C. protiv Španjolske*, 2009., koji se odnosio na objavljivanje punog identiteta podnositelja zahtjeva u presudi donesenoj u vezi s njegovim statusom HIV pozitivne osobe, Sud je utvrdio da, s obzirom na mogućnost domaćeg suda da ograniči pristup presudi ili upotrijebi inicijale podnositelja zahtjeva i imajući u vidu potrebu za posebnom zaštitom povjerljivosti informacija o zarazi HIV-om, čije bi odavanje moglo imati razoran učinak na privatne i obiteljske živote dotičnih osoba i na njihovu društvenu i profesionalnu situaciju, objavljivanje punog imena podnositelja zahtjeva u vezi s njegovim zdravstvenim stanjem nije bilo opravdano nikakvom prijetnjom potrebom (stavci 36. – 41.).

35. Nadalje, u predmetu *P. i S. protiv Poljske*, 2012., Sud je utvrdio povredu članka 8. zbog otkrivanja široj javnosti osobnih i zdravstvenih informacija o neželjenoj trudnoći maloljetne žrtve silovanja i o odbijanju izvršavanja pobačaja. Sud je smatrao da takvo otkrivanje nije moglo biti opravdano interesom medija za predmet te stoga nije težilo legitimnom cilju (stavak 133.).

⁴ Vidjeti i *Vodič kroz sudsku praksu o zaštiti podataka na temelju Europske konvencije o ljudskim pravima*.

E. Protjerivanje teško bolesnih osoba

36. U predmetima koji su se odnosili na protjerivanje stranaca koji su bili teško bolesni Sud je naglasio da oni u načelu ne mogu zahtijevati nikakvo pravo na ostanak na državnom području države ugovornice kako bi se nastavili koristiti zdravstvenim, socijalnim ili drugim oblicima pomoći i usluga koje pruža država koja vraća (*D. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1997., stavak 54.; *N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2008., stavak 42.). Međutim, presudio je da bi u „vrlo iznimnim okolnostima” i uzimajući u obzir važne humanitarne razloge o kojima je riječ, provedba odluke o udaljenju teško bolesne osobe mogla predstavljati povredu članka 3. Konvencije (*ibid.*).

37. U predmetu *D. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1997., koji se odnosio na odluku koju su donijele vlasti Ujedinjenog Kraljevstva da protjeraju u Sveti Kristofor stranca koji je bolovao od AIDS-a, Sud je smatrao da bi udaljenje podnositelja izložilo stvarnoj opasnosti od smrti u najtežim okolnostima te bi predstavljalo nečovječno postupanje. Utvrdio je da su predmet karakterizirale „vrlo iznimne okolnosti” zbog činjenice da je podnositelj bolovao od neizlječive bolesti i to u posljednjem stadiju, da nije bilo jamstva da će moći ostvariti bilo kakvu njegu ili medicinsku skrb u Svetom Kristoforu ili da ondje ima obitelj voljnu ili sposobnu skrbiti se o njemu, ili da ima bilo koji drugi oblik moralne ili društvene podrške (stavci 52. – 54.). Ipak, Sud je u svojoj kasnijoj sudskoj praksi ponovio da će zadržati visok prag u takvim predmetima (predmet *N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2008., stavak 43.; vidi stavke 46. – 51., u kojem Sud, u situaciji činjenično sličnoj predmetu *D. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1997., nije utvrdio da je došlo do povrede članka 3. jer je presudio da u predmetu ne postoje „vrlo iznimne okolnosti” i da humanitarni razlozi nisu jednako važni. Iako bi kvaliteta života te podnositeljice i njezin očekivan životni vijek bili ugroženi u slučaju vraćanja, podnositeljica u to vrijeme nije bila teško bolesna, a u određenoj se mjeri samo moglo nagađati o brzini pogoršanja njezina zdravlja i mjeri u kojoj bi mogla dobiti pristup liječenju, potpori i njezi).

38. U predmetu *Paposhvili protiv Belgije* [VV], 2016., koji se odnosio na predloženo protjerivanje gruzijskog državljanina koji je bolovao od teške bolesti u njegovu zemlju podrijetla kada je postojala sumnja u dostupnost odgovarajućeg liječenja u toj zemlji, Sud je pružio detaljne upute o „vrlo iznimnim slučajevima” koji mogu otvoriti pitanje na temelju članka 3. u tim vrstama predmeta. Pojasnio je da ih treba tumačiti tako da se odnose na situacije koje uključuju udaljavanje teško bolesne osobe kada su dokazani značajni razlozi na temelju kojih je opravdano vjerovati da će ta osoba, iako joj ne prijete neposredna opasnost od smrti, biti suočena sa stvarnom opasnošću da, zbog nepostojanja odgovarajućeg liječenja u zemlji primateljici ili zbog nedostatka pristupa takvom liječenju, bude izložena teškom, brzom i nepovratnom pogoršanju svojeg zdravstvenog stanja, koje bi rezultiralo intenzivnom patnjom ili značajnim smanjenjem očekivanog životnog vijeka (stavak 183.). Kad je riječ o tome jesu li ti uvjeti ispunjeni u određenoj situaciji, Sud je naglasio da su nacionalna tijela na temelju članka 3. Konvencije obvezna uspostaviti odgovarajuće postupke koji omogućuju ispitivanje strahova podnositelja zahtjeva, kao i procjenu rizika s kojima će on biti suočen ako bude udaljen (stavci 184. – 185.).

39. Primjenjujući taj pristup na činjenice konkretnog predmeta, Sud je zaključio da bi, u nedostatku bilo kakve procjene domaćih vlasti rizika s kojima će se podnositelj suočiti u svjetlu informacija o njegovu zdravstvenom stanju i postojanju odgovarajućeg liječenja u Gruziji, njegovo udaljenje predstavljalo povredu članka 3. (*Paposhvili protiv Belgije* [VV], 2016., stavci 200. – 207.). Osim toga, Sud je zaključio da bi udaljenje podnositelja zahtjeva, a da vlasti ne provedu ocjenu toga u kojoj je mjeri podnositelj ovisan o svojoj obitelji zbog pogoršanja zdravstvenog stanja na temelju članka 8. Konvencije, jednako predstavljalo povredu te odredbe (*ibid.*, stavci 223. – 226.).

40. U predmetu *Savran protiv Danske* [VV], 2021., koji se odnosio na protjerivanje podnositelja zahtjeva kojemu je dijagnosticirana paranoidna shizofrenija, Sud je potvrdio test praga iz predmeta *Paposhvili* napominjući da taj test osigurava sveobuhvatan standard kojim se uzimaju u obzir sva razmatranja koja su relevantna u smislu članka 3. u tom kontekstu i da je primjenjiv bez obzira na prirodu (tjelesnu ili duševnu) bolesti o kojoj je riječ (stavci 133. i 137. – 139.). Utvrdio je da se, tek nakon

što je test zadovoljen i stoga se članak 3. smatra primjenjivim, može ocijeniti poštovanje od strane države koja vraća svoje obveze na temelju te odredbe kako su navedene u predmetu *Paposhvili* (stavak 135.). Na temelju činjenica u tom konkretnom predmetu Sud je utvrdio da udaljenje u Tursku podnositelja nije izložilo opasnosti koja doseže visok prag potreban da bi članak 3. bio primjenjiv. Shizofrenija, iako teška duševna bolest, nije se mogla sama po sebi smatrati dovoljnom u tom pogledu. Iako je pogoršanje njegovih psihotičnih simptoma vjerojatno dovelo do „agresivnog ponašanja” i „značajno veće opasnosti od počinjenja kaznenih djela protiv drugih osoba”, ti se učinci nisu mogli opisati kao da su „doveli do intenzivne patnje” samog podnositelja zahtjeva. Konkretno, nije dokazana nikakva opasnost za podnositelja od samoozljeđivanja (stavci 141. – 148.).⁵

II. Radnička prava

Članak 2. Konvencije

„1. Pravo svakoga na život zaštićeno je zakonom. ...”

Članak 4. Konvencije – Zabrana ropstva i prisilnog rada

„1. Nitko se ne smije držati u ropstvu ili ropstvu sličnom odnosu.

2. Nitko se ne smije siliti na prisilan ili obvezatan rad.

3. U svrhu tumačenja ovoga članka pojam , prisilni ili obvezatni rad’ ne obuhvaća:

a) svaki rad koji se u skladu s člankom 5. ... Konvencije zahtijeva od neke osobe na redovitom održavanju kazne ili za vrijeme uvjetnog otpusta na slobodu

b) svaku vojnu službu ili, u zemljama gdje se dopušta odbijanje obnašanja vojne službe zbog prigovora savjesti, drugu službu određenu umjesto obvezatne vojne službe

c) svaku službu koja se traži u slučaju nepogode ili nesreće koje ugrožavaju život i blagostanje zajednice

d) svaki rad ili službu koji su dio uobičajenih građanskih obveza.“

⁵ Vidjeti i [Vodič kroz sudsku praksu o imigraciji na temelju Europske konvencije o ljudskim pravima](#), stavci 54. – 55.

Članak 6. stavak 1. Konvencije – Pravo na pošteno suđenje

„1. Radi utvrđivanja svojih prava i obveza građanske naravi ili u slučaju podizanja optužnice za kazneno djelo protiv njega svatko ima pravo da zakonom ustanovljeni neovisni i nepristrani sud pravično, javno i u razumnom roku ispita njegov slučaj. Presuda se mora izreći javno, ali se sredstva priopćavanja i javnost mogu isključiti iz cijele rasprave ili njezina dijela zbog razloga koji su nužni u demokratskom društvu radi interesa morala, javnog reda ili državne sigurnosti, kad interesi maloljetnika ili privatnog života stranaka to traže, ili u opsegu koji je po mišljenju suda bezuvjetno potreban u posebnim okolnostima gdje bi javnost mogla biti štetna za interes pravde. ...”

Članak 7. Konvencije – Nema kazne bez zakona

„1. Nitko ne može biti proglašen krivim za kazneno djelo počinjeno činom ili propustom koji, u času počinjenja, po unutarnjem ili po međunarodnom pravu nisu bili predviđeni kao kazneno djelo. Isto se tako ne može odrediti teža kazna od one koja je bila primjenjiva u času kad je kazneno djelo počinjeno.

2. Ovaj članak ne priječi suđenje ili kažnjavanje bilo koje osobe za neki čin ili propust koji je u času počinjenja predstavljao kazneno djelo u skladu s općim načelima prava priznatim od civiliziranih naroda.”

Članak 8. Konvencije – Pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života

„1. Svatko ima pravo na poštovanje svojega privatnog i obiteljskog života, doma i dopisivanja.

2. Javna neće se miješati u ostvarivanje tog prava, osim u skladu sa zakonom i ako je u demokratskom društvu nužno radi interesa državne sigurnosti, javnog reda i mira, ili gospodarske dobrobiti zemlje, te radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala kao i radi zaštite prava i sloboda drugih.“

Članak 9. Konvencije – Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi

„1. Svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi; to pravo uključuje slobodu da se promijeni vjeroispovijed ili uvjerenje i slobodu da se pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoju vjeroispovijed ili uvjerenje bogoslužjem, poučavanjem, praktičnim vršenjem i obredima.

2. Sloboda iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja podvrgnut će se samo takvim ograničenjima koja su propisana zakonom i koja su u demokratskom društvu nužna radi interesa javnog reda i mira, zaštite javnog reda, zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.“

Članak 10. Konvencije – Sloboda izražavanja

„1. Svatko ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu mišljenja i slobodu primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj članak ne sprječava države da podvrgnu režimu dozvola ustanove koje obavljaju djelatnosti radija ili televizije te kinematografsku djelatnost.

2. Kako ostvarivanje tih sloboda obuhvaća dužnosti i odgovornosti, ono može biti podvrgnuto formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom, koji su u demokratskom društvu nužni radi interesa državne sigurnosti, teritorijalne cjelovitosti ili javnog reda i mira, radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala, radi zaštite ugleda ili prava drugih, radi sprječavanja odavanja povjerljivih informacija ili radi očuvanja autoriteta i nepristranosti sudbene vlasti.“

Članak 14. Konvencije – Zabrana diskriminacije

„Uživanje prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili druga okolnost.“

Članak 1. Protokola br. 1 – Pravo vlasništva

„1. Svaka fizička ili pravna osoba ima pravo na mirno uživanje svojega vlasništva. Nitko se ne smije lišiti svojega vlasništva, osim u javnom interesu, i to samo uz uvjete predviđene zakonom i općim načelima međunarodnoga prava.

2. Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne umanjuju pravo države da primijeni zakone koje smatra potrebnima da bi uredila upotrebu vlasništva u skladu s općim interesom ili za osiguranje plaćanja poreza ili drugih doprinosa ili kazni.“

A. Primjenjivost Konvencije na zapošljavanje

41. Sud je ponovio da će radni sporovi koji se odnose na otkaze, uključujući one u državnoj službi, općenito biti obuhvaćeni građanskim aspektom članka 6. Konvencije prema testu iz predmeta *Vilho Eskelinen* (*Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [VV], 2007., stavak 62.; *Denisov protiv Ukrajine* [VV], 2018., stavci 51. – 52).

42. Nadalje, dok nikakvo opće pravo na zaposlenje ne može proizaći iz članka 8., pojam „privatnog života”, kao širok pojam, u načelu ne isključuje djelatnosti profesionalne ili poslovne prirode (*Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, 2013., stavci 165. – 167.; *Denisov protiv Ukrajine* [VV], 2018., stavak 115.). Sud je smatrao da ograničenja profesionalnog života pojedinca mogu biti obuhvaćena člankom 8. ako imaju posljedice za način na koji taj pojedinac izgrađuje svoj društveni identitet razvijanjem odnosa s drugima (*Fernández Martínez protiv Španjolske*[VV], 2014., stavci 109. – 110.).

43. U predmetu *Denisov protiv Ukrajine* [VV], 2018. Sud je utvrdio dva načina na koja bi se neko pitanje u vezi s privatnim životom obično moglo otvoriti u slučaju povezanom sa zapošljavanjem: (i) zbog razloga na kojima se sporna mjera temelji (pristup *utemeljen na razlozima*) ili (ii) zbog posljedica za privatni život (pristup *utemeljen na posljedicama*) (stavak 115.). Ako je riječ o pristupu *utemeljenom na posljedicama*, članak 8. primjenjiv je jedino onda kad su takve posljedice vrlo ozbiljne i utječu na privatni život podnositelja zahtjeva u vrlo značajnoj mjeri (*ibid.*, stavak 116.).

44. Sud je usvojio pristup *utemeljen na posljedicama* u predmetu *Denisov protiv Ukrajine*[VV], 2018., predmetu koji se odnosio na razrješenje suca s položaja predsjednika suda, kako bi utvrdio da mjera kojoj se prigovaralo nije imala ozbiljne negativne posljedice za aspekte koji čine „privatni život” podnositelja zahtjeva, odnosno: (i) njegov „uži krug”; (ii) njegove mogućnosti da uspostavi i razvije odnose s drugima; ili (iii) njegov ugled. Stoga je utvrdio da članak 8. nije primjenjiv (stavci 120. – 134.). Sud je usvajanjem istog pristupa do drukčijeg zaključka došao u predmetu *Polyakh i drugi protiv Ukrajine*, 2019., koji se odnosio na otpuštanje javnih službenika s radnih mjesta (stavci 207. – 211.).

45. U predmetu *Yilmaz protiv Turske*, 2019., usvojivši pristup *utemeljen na razlozima*, Sud je presudio da je članak 8. primjenjiv na odbijanje imenovanja učitelja na radno mjesto u inozemstvu jer su temeljni razlozi za odbijanje njegova imenovanja bili utemeljeni isključivo na informacijama o njegovu privatnom životu – njegova supruga nosila je veo, a u domu tog para prakticirala se rodna segregacija (stavak 41.).

46. Nadalje, i pravo na slobodu izražavanja na temelju članka 10. primjenjivo je na radno mjesto, ali Sud je naglasio da, istovremeno, zaposlenici imaju obvezu odanosti, čuvanja tajne i diskrecije prema svojem poslodavcu, osobito državni službenici (*Guja protiv Moldavije* [VV], 2008., stavak 70.; predmet *Kudeshkina protiv Rusije*, 2009., stavak 93., koji se odnosio na suce).

47. Prilikom utvrđivanja postojanja miješanja u članak 10., Sud je razmatrao, u predmetima koji su se odnosili na otpuštanja u pravosuđu, postoji li uzročno-posljedična veza između otpuštanja i podnositeljeva ostvarivanja slobode izražavanja. Pritom je Sud ocijenio činjenice predmeta i slijed događaja u cijelosti (*Baka protiv Mađarske*[VV], 2016., stavci 143. – 152.). Sličan pristup usvojen je u slučajevima koji uključuju pristup zapošljavanju u javnoj službi (*Cimperšek protiv Slovenije*, 2020., stavci 56. – 59.).

48. Nadalje, Sud je razmatrao predmete koji su se odnosili na prisilan rad i ropstvu sličan odnos na temelju članka 4. Konvencije (*Siliadin protiv Francuske*, 2005., stavci 113. – 129.; *C. N. i V. protiv Francuske*, 2012., stavci 70. – 79. i 88. – 94.). Sud je pojam „prisilni ili obvezatni rad” iz članka 4. tumačio upućujući na definiciju navedenu u članku 2. stavku 1. Konvencije MOR-a o prisilnom radu br. 29 iz 1930., prema kojoj „prisilni ili obvezatni rad” znači svaki rad ili uslugu koji se od neke osobe zahtijevaju pod prijetnjom bilo kakve kazne i za koje se ta osoba nije ponudila dobrovoljno (*Siliadin protiv Francuske*, 2005., stavci 115. – 116.; *C. N. i V. protiv Francuske*, 2012., stavak 71.; *S. M. protiv Hrvatske* [VV], 2020., stavci 281. – 282.).

49. Sud je naglasio da ne predstavlja svaki rad koji se od pojedinca zahtijeva pod prijetnjom „kazne”

„prisilni ili obvezatni rad” i da drugi čimbenici koji se moraju uzeti u obzir uključuju vrstu i količinu dotičnog rada. U skladu s tim, Sud je razlikovao „prisilni rad” i pomoć koja se razumno može očekivati od članova obitelji ili osoba koje dijele smještaj (*C. N. i V. protiv Francuske*, 2012., stavci 74. – 75.). Kad je riječ o ropstvu sličnom odnosu, Sud je utvrdio da on odgovara teškom obliku prisilnog ili obvezatnog rada, a razlikovna je značajka osjećaj žrtve da je njezino stanje trajno i da nije vjerojatno da će se situacija promijeniti (*ibid.*, stavci 91. – 92.).

50. Osim toga, Sud je u svojoj sudskoj praksi napomenuo da je iskorištavanje kroz rad jedan od oblika iskorištavanja obuhvaćenih definicijom trgovine ljudima, koja je prema dobro utvrđenoj sudskoj praksi Suda obuhvaćena područjem primjene članka 4. Konvencije (*Rantsev protiv Cipra i Rusije*, 2010., (stavci 272. – 282.; *Chowdury i drugi protiv Grčke*, 2017., stavak 93.). Kada poslodavac zloupotrebljava svoje ovlasti ili iskorištava položaj ranjivosti svojih radnika kako bi ih izrabljivao, oni se ne nude za rad dobrovoljno. Prethodni pristanak žrtve nije dovoljan da se isključi karakterizacija njegova rada kao „prisilnog rada”, a utvrđivanje prisilnog rada činjenično je pitanje koje se mora ispitati u svjetlu svih relevantnih okolnosti nekog predmeta (*ibid.*, stavak 96.). U predmetu *Chowdury i drugi*, koji se odnosio na zapošljavanje za sezonski rad radnika koji su bili nezakoniti migranti, Sud je smatrao da je, zbog situacije ranjivosti podnositelja zahtjeva kao nezakonitih migranata bez ikakvih sredstava i u opasnosti od uhićenja, zadržavanja i protjerivanja, te zbog prijetnji, nasilja i odbijanja isplate plaća od strane njihovih poslodavaca, čak i pod pretpostavkom da su se sami ponudili za rad dobrovoljno u trenutku zapošljavanja, njihovo zapošljavanje jasno predstavljalo prisilni rad i trgovinu ljudima (stavci 97. – 101.).

B. Pristup radu

1. Osude i slične mjere

51. Općenito se smatra da države imaju legitiman interes za isključivanje određenih počinitelja kaznenih djela iz neke profesije (*Thlimmenos protiv Grčke* [VV], 2000., stavak 47.). Međutim, Sud razlikuje nekoliko vrsta osuda. U predmetu *Thlimmenos* Sud je smatrao da, za razliku od drugih osuda za teška kaznena djela, osuda za odbijanje nošenja vojne odore iz vjerskih ili filozofskih razloga ne može podrazumijevati nepoštenje ili moralnu pokvarenost koja bi mogla narušiti sposobnost počinitelja da obavlja profesiju ovlaštenog računovođe. Isključivanje podnositelja zahtjeva iz te profesije jer je nesposobna osoba nije bilo opravdano, također s obzirom na činjenicu da je već izdržao kaznu zatvora za svoja djela (stavak 47.). Sud je utvrdio povredu članka 14. u vezi s člankom 9. Konvencije.

52. Izricanje zabrane pojedincu da obavlja određene profesije zbog stečaja može predstavljati povredu odredbi članka 8. Konvencije s obzirom na načine izricanja i uvjete prije nego što se zabrana može ukinuti (predmet *Albanese protiv Italije*, 2006., stavci 63. – 66., u kojem zabrana podnositelju zahtjeva nije bila rezultat sudske odluke, već automatska posljedica upisa u stečajni registar, pri čemu je brisanje iz tog registra bilo uvjetovano dokazom o „djelotvornom i dosljednom dobrom ponašanju” najmanje pet godina nakon okončanja stečajnog postupka).

53. U predmetu *Gouarre Patte protiv Andore*, 2016., doživotna zabrana obavljanja liječničke profesije bila je u suprotnosti s člankom 7. kada je novim i blažim kaznenim zakonom utvrđeno da trajanje sporednih kazni ne može biti dulje od trajanja najteže glavne kazne (kazna zatvora koja, u ovom predmetu, nije bila izdržana) i izričito je priznata retroaktivna primjena povoljnijeg kaznenog zakona (stavak 35.). S druge strane, Sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 8. pri ograničavanju pristupa podnositelja, bivšeg policijskog istražitelja s kaznenom osudom za zlouporabu položaja, odvjetničkoj profesiji ističući posebice visoke moralne zahtjeve rada u pravosudnom sustavu i vrijednosti dostojanstva, integriteta i poštovanja poštenog djelovanja pravosudnog sustava koji se primjenjuju na odvjetnika (*Jankauskas protiv Litve (br. 2)*, 2017., stavci 77. – 83.).

2. Prethodno zaposlenje

54. U načelu, države imaju legitiman interes za reguliranje uvjeta zapošljavanja u javnoj službi. Demokratska država ima pravo od državnih službenika zahtijevati da pokažu odanost ustavnim

načelima na kojima je ta država utemeljena (*Naidin protiv Rumunjske*, 2014., stavak 49.). Može se smatrati da ograničenja zapošljavanja u javnoj službi teže legitimnom cilju zaštite državne sigurnosti, javnog reda i mira te prava i sloboda drugih (*ibid.*, stavak 51.). U skladu s tim, mjere koje ograničavaju izgleda za karijeru isključivo u javnoj domeni smatraju se razmjernima s obzirom na visok stupanj odgovornosti takvih radnih mjesta i potencijalne izgleda za zapošljavanje u privatnom sektoru (predmet *Naidin protiv Rumunjske*, 2014., stavci 54. – 55., koji se odnosio na zabranu zapošljavanja u javnoj službi bivšeg suradnika političke policije).

55. Međutim, nasuprot tome, Sud je smatrao da takvi uvjeti nisu jednako primjenjivi na zapošljavanje u privatnom sektoru. U predmetu *Sidabras i Džiautas protiv Litve*, 2004., Sud je utvrdio da se nametanje ograničenja zapošljavanja bivših zaposlenika KGB-a u raznim granama privatnog sektora zbog nedostatka odanosti državi ne može opravdati na temelju članka 14. Konvencije u vezi s člankom 8., bez obzira na važnost privatnog trgovačkog društva za gospodarske, političke ili sigurnosne interese države (stavci 57. – 58.; vidi i *Rainys i Gasparavičius protiv Litve*, 2005., stavak 36.; *Žičkus protiv Litve*, 2009., stavci 31. – 32.).

3. Državna sigurnost

56. Općenito se smatra da države uživaju široku slobodu procjene pri obradi osobnih podataka kada ocjenjuju prikladnost kandidata za zapošljavanje na radnim mjestima važnima za državnu sigurnost (*Leander protiv Švedske*, 1987., stavak 59.). Sustav kontrole osoblja u interesu državne sigurnosti u skladu je s člankom 8. sve dok sadržava potrebne mjere zaštite od zlouporabe (*ibid.*, stavak 67.).

57. Sličan zaključak donesen je u predmetu *Regner protiv Češke Republike* [VV], 2017., koji se odnosio na nemogućnost pristupa u postupku sudskog nadzora klasificiranim informacijama na temelju kojih je podnositelju zahtjeva ukinuta sigurnosna dozvola koja mu je omogućavala obnašanje dužnosti pomoćnika prvog zamjenika ministra obrane. Kad je riječ o postojanju nekog prava, a time i primjenjivosti članka 6. stavka 1., Sud je primijetio da je sposobnost podnositelja da obavlja svoje dužnosti i dobije novo radno mjesto u državnoj službi bila uvjetovana njegovim ovlaštenjem za pristup povjerljivim informacijama. Veza između odluke o ukidanju podnositeljeve sigurnosne dozvole i gubitka njegovih dužnosti i zaposlenja stoga nije bila samo slaba ili neizravna, zbog čega je imao pravo osporavati zakonitost tog ukidanja pred sudovima (stavci 118. – 119.).

58. Kad je riječ o podnositeljevim pravima u skladu s načelima kontradiktornog postupka i jednakosti stranaka u postupku na temelju članka 6. stavka 1., Sud je primijetio da su domaći sudovi propisno izvršili ovlasti nadzora koje su im bile dostupne u takvom postupku i u pogledu potrebe za očuvanjem povjerljivosti klasificiranih dokumenata i u pogledu opravdanosti odluke o ukidanju podnositeljeve sigurnosne dozvole (*Regner protiv Češke Republike* [VV], 2017., stavak 154.). Smatrali su da je otkrivanje klasificiranih informacija moglo imati za posljedicu otkrivanje metoda rada obavještajne službe, otkrivanje njezinih izvora informacija ili dovođenje do pokušaja vršenja utjecaja na moguće svjedoke. Osim toga, te su informacije sadržavale specifične, sveobuhvatne i detaljne informacije na temelju kojih su se domaći sudovi uvjerali u njihovu relevantnost za utvrđivanje toga predstavlja li podnositelj opasnost za državnu sigurnost (*ibid.*, stavci 155. – 156.). Stoga je, uzimajući u obzir postupak u cjelini, prirodu spora i slobodu procjene koju uživaju nacionalne vlasti, Sud smatrao da su ograničenja prava podnositelja zahtjeva nadoknađena na takav način da to na pravičnu ravnotežu između stranaka nije utjecalo u tolikoj mjeri da bi narušilo samu bit prava podnositelja na pošteno suđenje (stavak 161.).

4. Politička mišljenja / vjerska uvjerenja

59. Uzimanje u obzir političkih mišljenja i aktivnosti osobe pri određivanju toga ispunjava li ona potrebne uvjete za pristup državnoj službi nije u suprotnosti s pravima pojedinca iz članka 10. (*Kosiek protiv Njemačke*, 1986., stavak 39.). Međutim, trebalo bi obrazložiti do koje mjere određena stajališta nisu spojiva s određenim radnim mjestom (*Lombardi Vallauri protiv Italije*, 2009., stavci 47. – 49.).

60. U predmetu *Lombardi Vallauri protiv Italije*, 2009., Sud je presudio da je odbijanje zapošljavanja na radnome mjestu nastavnika zbog navodnih heterodoksnih stajališta podnositelja zahtjeva, bez objašnjenja stvarnog sadržaja tih stajališta i načina na koji ona utječu na radno mjesto o kojem je riječ, zajedno s nepostojanjem djelotvornog i odgovarajućeg sudskog nadzora podnositeljeva prava na slobodu izražavanja na temelju članka 10., u suprotnosti s tom odredbom (stavci 54. – 56.). Sud je posebnu težinu pridao potonjem proceduralnom aspektu članka 10. u sličnim predmetima. U predmetu *Cimperšek protiv Slovenije*, 2020., koji se odnosio na odbijanje dodjeljivanja titule sudskog vještaka podnositelju zahtjeva zbog njegova kritiziranja državnih vlasti na blogu i zbog pisama pritužbe zbog odgađanja ceremonije polaganja prisege, Sud je utvrdio povredu članka 10., posebice zbog nepostojanja bilo kakve ocjene toga je li uspostavljena pravična ravnoteža između prava podnositelja zahtjeva na slobodu izražavanja na temelju članka 10. i javnog interesa kojemu se navodno težilo spornom odlukom (stavci 67. – 70.).

61. Nadalje, kad je riječ o pravima na temelju članka 8., Sud je utvrdio povredu Konvencije u predmetu *Yılmaz protiv Turske*, 2019., u kojem je odbijeno imenovanje učitelja na radno mjesto u inozemstvu na temelju činjenice da njegova supruga nosi veo izvan posla i da se u domu tog para prakticira rodna segregacija. Iako je Sud priznao da sigurnosne istrage mogu biti nužne kako bi se utvrdilo ispunjavanje posebnih uvjeta za imenovanje u javnu službu, nije vidio kako činjenica da podnositeljeva supruga nosi veo i način na koji se on ponaša kod kuće može biti u suprotnosti s razlozima javnog interesa ili potrebama nastavnih i obrazovnih usluga (stavak 47.). Međutim, u predmetu *Fernández Martínez protiv Španjolske*[VV], 2014., Sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 8. u pogledu odbijanja produljenja ugovora katoličkog učitelja vjere i morala nakon što je javno otkrio svoj položaj „oženjenog svećenika“. Konkretno, Sud je uzeo u obzir povećanu obvezu odanosti koju podnositelj ima prema Crkvi, koju je podnositelj zahtjeva svjesno i dobrovoljno prihvatio na temelju svojeg zaposlenja, te publicitet koji je stvorila situacija podnositelja koju je on prihvatio. Razlike između ideja koje je trebalo poučavati i učiteljevih osobnih uvjerenja prekinule su vezu povjerenja između njega i Crkve (stavci 123. – 153.).

62. Kad je riječ o pravima na temelju članka 9. Konvencije, Sud je pridao posebnu važnost načelu sekularizma i neutralnosti u javnoj službi dajući široku slobodu procjene državama članicama. U kontekstu javne bolničke službe, država ima pravo zahtijevati od zaposlenika da se suzdrže od iskazivanja svojih vjerskih uvjerenja pri izvršavanju svojih dužnosti kako bi se zajamčilo jednako postupanje sa svim dotičnim osobama i isključilo sve sumnje pacijenata u pogledu nepristranosti osoba koje ih liječe (*Ebrahimian protiv Francuske*, 2015., stavci 64. – 65.). U predmetu *Ebrahimian*, koji se odnosio na odbijanje produljivanja ugovora socijalne radnice u javnoj bolnici zbog nošenja marame, Sud je utvrdio da tužena država nije prekoračila svoju slobodu procjene kada je utvrdila da je nemoguće uskladiti vjerska uvjerenja podnositeljice zahtjeva i obvezu da ih ne iskazuje, a potom i kada je odlučila da prednost da zahtjevu neutralnosti i nepristranosti države. Stoga se miješanje u prava podnositeljice iz članka 9. smatralo razmjernim cilju kojemu se težilo (*ibid.*, stavci 65. – 72.). Međutim, u drukčijem okružju, u pogledu suspenzije zaposlenice zračnog prijevoznika zbog nošenja križa na poslu u suprotnosti s pravilima tvrtke u vezi s uniformom, Sud je utvrdio da domaći sudovi, uspostavljajući ravnotežu između suprotstavljenih prava o kojima je riječ, nisu dostatno zaštitili prava podnositeljice iz članka 9. kad su preveliku težinu pridali želji poslodavca da prikazuje određeni poslovni imidž. Sud je posebice istaknuo načela pluralizma i raznolikosti u kontekstu vjerskih sloboda, kao i diskretnu prirodu i minimalan utjecaj vjerskog simbola o kojem je bila riječ (*Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2013., stavci 93. – 95.).

63. Nadalje, smatralo se da je otkrivanje vjerskih uvjerenja pojedinca, ili nepostojanja takvih uvjerenja, u okolnostima u kojima je ta osoba dužna to učiniti prilikom polaganja prisege u suprotnosti s člankom 9. Konvencije (*Alexandridis protiv Grčke*, 2008., stavak 38.).

C. Otpuštanja

64. Sud je ispitivao predmete o otpuštanju zaposlenika sa stajališta negativnih obveza države

(otpuštanje zaposlenika u javnom sektoru) i pozitivnih obveza države na temelju Konvencije (otpuštanje zaposlenika u privatnom sektoru).

1. Vjerska uvjerenja

65. Uspostavom sustava radnih sudova, kao i ustavne jurisdikcije nadležne za nadzor nad odlukama radnih sudova, država je u načelu ispunila svoje pozitivne obveze prema građanima u području radnog prava, području u kojem sporovi mogu utjecati na prava dotičnih osoba na temelju članka 9. Konvencije (*Siebenhaar protiv Njemačke*, 2011., stavak 42.). U predmetu *Siebenhaar*, koji se odnosio na otpuštanje podnositeljice s radnog mjesta u dječjem vrtiću kojim upravlja protestantska župa zbog njezina djelovanja u drugoj vjerskoj zajednici, Sud je utvrdio da su radni sudovi proveli temeljito uspostavljanje ravnoteže u pogledu uključenih interesa. Njihova utvrđenja da je otpuštanje bilo nužno za očuvanje vjerodostojnosti Crkve i da je podnositeljica trebala biti svjesna nespojivosti svojeg djelovanja sa svojim radnim mjestom bila su razumna (stavci 43. – 47.).

66. U predmetu *Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2013., kršćanska zaposlenica koja je radila za lokalno tijelo javne vlasti otpuštena je jer je odbila registrirati građanska partnerstva istospolnih parova zbog svojih vjerskih uvjerenja o braku. Sud je, podsjećajući na široku slobodu procjene država pri uspostavljanju ravnoteže između suprotstavljenih prava na temelju Konvencije, smatrao da su politika lokalnog tijela javne vlasti usmjerena na osiguranje prava drugih koja su također zaštićena Konvencijom i usvojene mjere stoga bile razmjerne i nisu predstavljale povredu članka 14. u vezi s člankom 9. (stavak 106.).

67. Sud je slična pitanja razmatrao i u kontekstu članka 8. Konvencije:

- predmet *Obst protiv Njemačke*, 2010., stavci 43. – 53., u kojem se otpuštanje zbog preljuba podnositelja zahtjeva, koji je imao viši položaj u Mormonskoj crkvi, smatralo razumnim s obzirom na podnositeljeve dužnosti odanosti u očuvanju vjerodostojnosti Crkve; vidi i predmet *Schüth protiv Njemačke*, 2010., stavci 71. – 75., za drukčiji ishod u odnosu na članak 8. koji se odnosio na orguljaša i zborovođu u katoličkoj župi),
- predmet *Travaš protiv Hrvatske*, 2016., stavci 87. – 115., koji se odnosio na otpuštanje vjeroučitelja nakon razvoda braka i ponovnog sklapanja braka (utvrđenje da nije došlo do povrede članka 8. primjenom istih načela kao u predmetu *Fernández Martínez protiv Španjolske* [VV], 2014., stavci 123. – 153., vidi gore pod naslovom *Pristup radu*).

2. Politička pripadnost

68. Sud je smatrao da, kada ne postoje pravosudne zaštitne mjere, pravni sustav koji dopušta otpuštanje samo na temelju članstva zaposlenika u političkoj stranci uključuje mogućnost zlorabe (*Redfearn protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012., stavak 55.). Domaćim sudovima trebalo bi omogućiti da se izjasne o tome trebaju li ili ne, u okolnostima određenog predmeta, interesi poslodavca prevladati nad pravima iz članka 11. na koja se poziva zaposlenik (*ibid.*, stavak 56.).

69. U predmetu *Redfearn protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012., podnositelj zahtjeva, otpušten s radnog mjesta vozača autobusa zbog pripadnosti političkoj stranci, nije mogao osporavati svoj otkaz zbog zakonske odredbe koja isključuje tužbe zbog nezakonitog otkaza za osobe zaposlene manje od godinu dana. Iako je Sud prihvatio socijalne i gospodarske razloge za određivanje takvog razdoblja, primijetio je da se na pravilo za otpuštanje primjenjuje nekoliko iznimaka na temelju rase, spola i vjere, ali nikakva dodatna zaštita nije osigurana zaposlenicima koji su otpušteni zbog svojega političkog mišljenja ili pripadnosti (stavci 53. – 54.). Sud je presudio da tužena država nije ispunila svoju pozitivnu obvezu na temelju članka 11. da poduzme razumne i primjerene mjere za zaštitu zaposlenika, među ostalim onih s manje od jedne godine radnog staža, od otpuštanja na temelju političkog mišljenja ili pripadnosti, bilo stvaranjem daljnje iznimke koja se primjenjuje za vrijeme jednogodišnjeg probnog razdoblja bilo putem samostalne tužbe zbog nezakonite diskriminacije na temelju političkog mišljenja

ili pripadnosti (stavak 57.; vidi i, slično tome, predmet *Vogt protiv Njemačke* [VV], 1995., stavci 57. – 61., koji se odnosio na otpuštanje učiteljice zbog njezina aktivnog članstva u DKP-u (Njemačka komunistička partija)).

3. Seksualna orijentacija

70. Sud je u nekoliko predmeta utvrdio da je otpuštanje iz vojske na temelju seksualne orijentacije nespojivo s Konvencijom, posebno ističući nepostojanje uvjerljivih i važnih razloga za to miješanje u pravo podnositelja zahtjeva na poštovanje njihovih privatnih života (*Smith i Grady protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1999., stavci 94. – 105.; *Lustig-Prean i Beckett protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1999., stavci 87. – 98.; *Perkins i R. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2002., stavak 38.).

4. Zdravlje

71. U predmetu *I. B. protiv Grčke*, 2013., HIV pozitivan zaposlenik otpušten je zbog pritiska kolega zbog njegove bolesti i njihova straha za vlastito zdravlje. Sud je presudio da je podnositelj zahtjeva bio diskriminiran na temelju svojeg zdravlja napominjući da domaći sud nije na odgovarajući način odvagao suprotstavljene interese podnositelja zahtjeva i interese poslodavca, posebice zbog nedostatka znanstveno dokazanog razloga zašto bi podnositeljeva bolest utjecala na ostale zaposlenike ili nesmetano poslovanje društva (stavci 86. – 88.).

5. Zviždanje⁶

72. Sud je smatrao da državni službenik tijekom obavljanja službe može postati svjestan tajnih informacija, za čije odavanje ili objavljivanje postoji snažan javni interes. U takvim okolnostima, ukazivanje državnog službenika ili zaposlenika u javnom sektoru na nezakonito ponašanje ili kažnjivo djelo na radnome mjestu može biti zaštićeno (*Guja protiv Moldavije* [VV], 2008., stavak 72.). U predmetu *Guja* podnositelj zahtjeva koji je bio državni službenik otpušten je jer je medijima dao dokaze o miješanju Vlade u djelovanje kaznenog pravosuđa. Odvagnuvši različite uključene interese, uključujući dobru vjeru, javni interes za otkrivanje i težinu sankcije, Sud je došao do zaključka da miješanje u podnositeljevo pravo na slobodu izražavanja, posebice pravo na širenje informacija, nije bilo „nužno u demokratskom društvu” i da stoga predstavlja povredu članka 10. (stavci 80. – 97.).

Sud je slična pitanja razmatrao i u drugim činjeničnim situacijama:

- predmet *Kudeshkina protiv Rusije*, 2009., stavci 85. – 102., koji se odnosio na razrješenje sutkinje zbog kritičkih izjava o ruskom pravosuđu,
- predmet *Matúz protiv Mađarske*, 2014., stavci 36. – 51., koji se odnosio na otpuštanje novinara nakon objavljivanja knjige u kojoj kritizira svojeg poslodavca, državnu televizijsku kuću,
- predmet *Gawlik protiv Lihtenštajna*, 2021., stavci 73. – 87., koji se odnosio na otpuštanje liječnika javne bolnice jer je protiv kolege podnio kaznenu prijavu zbog aktivne eutanazije, a da nije provjerio točnost otkrivenih informacija.

73. Iako je priznao da obveza odanosti može biti izraženija u slučaju državnih službenika i zaposlenika u javnom sektoru, Sud je smatrao da se ista načela i kriteriji utvrđeni u predmetu *Guja protiv Moldavije* [VV], 2008., primjenjuju i na zaposlenika u privatnom sektoru (*Heinisch protiv Njemačke*, 2011., stavak 64.). U predmetu *Heinisch*, koji se odnosio na otpuštanje medicinske sestre zbog podnošenja kaznene prijave zbog nedostataka u njezi koju je pružao privatni poslodavac, Sud je odvagao pravo zaposlenika da ukaže na nezakonito ponašanje ili kažnjivo djelo svojeg poslodavca u odnosu na pravo

⁶ Vidjeti i odjeljak „Zaštita zviždača” u poglavlju „Posebna zaštita za zviždače i za prijavljivanje navodnih nepravilnosti u postupanju javnih službenika i dužnosnika” *Vodiča kroz članak 10. Europske konvencije o ljudskim pravima*.

poslodavca na zaštitu ugleda i komercijalnih interesa kako bi utvrdio da je otpuštanje podnositeljice zahtjeva bilo nerazmjerno te je stoga dovelo do povrede članka 10. (stavci 71. – 95.; vidi i, slično tome, predmet *Herbai protiv Mađarske*, 2019., stavci 39. – 52, koji se odnosio na otpuštanje zaposlenika banke nakon objave članaka na internetskim stranicama).

6. Uvredljive objave na radnome mjestu

74. Predmet *Palomo Sánchez i drugi protiv Španjolske*, 2011., odnosio se na otpuštanje podnositelja zahtjeva koji su bili zaposlenici jednog trgovačkog društva (kao i članovi sindikata) zbog objavljivanja uvredljivih karikatura i članaka usmjerenih na druge zaposlenike istog društva. Iako je priznao da su činjenice predmeta usko povezane i sa slobodom udruživanja, posebice u vezi sa zaštitom osobnog mišljenja kao jednim od ciljeva slobode okupljanja i udruživanja, Sud je smatrao prikladnijim ispitati predmet na temelju članka 10. tumačenog u svjetlu članka 11. napominjući da se prigovori podnositelja uglavnom odnose na njihovo otpuštanje zbog dotičnih objava i da njihovo članstvo u sindikatu nije imalo odlučnu ulogu u tom pitanju (stavak 52.).

75. Sud je presudio da nije došlo do povrede članka 10. (tumačenog u svjetlu članka 11.) utvrdivši da su domaći sudovi temeljito ispitali okolnosti predmeta i proveli detaljan test vaganja suprotstavljene interese o kojima je riječ te je posebno istaknuo zaštitu ugleda drugih i zahtjev međusobnog povjerenja u radnim odnosima (stavci 74. – 79.). S tim u vezi, Sud je smatrao da je napad na ugled pojedinaca upotrebom teško uvredljivih ili pogrdnih izraza u profesionalnom okružju, zbog svojih negativnih učinaka, posebno ozbiljan oblik povrede radne obveze koji može opravdati stroge sankcije (stavak 76.).

7. Djelovanje sindikata

76. U predmetu *Straume protiv Latvije*, 2022., Sud je ispitao prigovor predstavnice sindikata da je više puta dovedena u nepovoljan položaj na radnome mjestu, što je kulminiralo njezinim otpuštanjem, a koje su bile odgovor na činjenicu da je potpisala (zajedno s ostalim članovima odbora sindikata) pismo pritužbe tog sindikata podnositeljčinu poslodavcu. Sud je utvrdio da domaći sudovi nisu primijenili potrebne konvencijske standarde u svojoj ocjeni time što su zanemarili kontekst predmeta koji se odnosi na sindikat. Konkretno, Sud je smatrao da pismo pritužbe koje je sindikat poslao podnositeljčinu poslodavcu predstavlja legitimno sindikalno djelovanje, zajamčeno člankom 11. Konvencije, s ciljem zaštite radnih interesa njegovih članova. Osim toga, Sud je smatrao da su posljedice za podnositeljicu bile iznimno teške, a uključivale su neosporne posljedice za njezin privatni i profesionalni život i podrazumijevale su njezinu pojedinačnu odgovornost za odluku sindikata da priopći pritužbe svojih članova. Prema tome, utvrdio je povredu članka 11. Konvencije tumačenog u svjetlu članka 10. (stavci 103. – 113.).

77. Nasuprot tome, u predmetu *Barış i drugi protiv Turske* (odl.), 2021., koji se odnosio na otpuštanje zaposlenika zbog njihova sudjelovanja u štrajku koji nije bio sindikalno organiziran. Sud je smatrao da zaštita na temelju članka 11. obuhvaća štrajk samo u onoj mjeri u kojoj ga organiziraju sindikalna tijela i u kojoj se stvarno smatra dijelom sindikalnog djelovanja. Stoga su prigovori podnositelja na temelju članka 11. u vezi s njihovim otpuštanjem proglašeni nespojivima *ratione materiae* s odredbama Konvencije (stavci 45. – 55.).

8. Suci

78. U svojoj sudskoj praksi na temelju članka 6. Sud je primijetio sve veću važnost koja se u međunarodnim pravnim instrumentima i pravnim instrumentima Vijeća Europe kao i sudskoj praksi međunarodnih sudova pridaje poštenosti postupka u predmetima koji uključuju smjenjivanje ili razrješenje dužnosti sudaca (*Baka protiv Mađarske* [VV], 2016., stavak 121.).

79. U predmetu *Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, 2013., koji se odnosio na razrješenje suca, Sud je utvrdio nekoliko povreda članka 6., *inter alia*, zbog propusta da se osigura neovisnost i nepristranost tijela koja odlučuju o predmetu podnositelja zahtjeva (vidi i predmet *Denisov protiv Ukrajine* [VV],

2018., stavci 66. – 82), nepostojanja roka zastare za izricanje stegovne sankcije i manjkavih postupaka pri donošenju odluke o razrješenju s obzirom na načelo pravne sigurnosti te činjenice da domaći upravni sud koji je odlučivao o predmetu nije ispunio pretpostavku „zakonom ustanovljenog suda” (stavci 103. – 156.). Osim toga, Sud je utvrdio da je razrješenje podnositelja zahtjeva predstavljalo nezakonito miješanje u njegovo pravo na poštovanje privatnog života na temelju članka 8. jer ta mjera nije bila u skladu s domaćim pravom, a domaće pravo također nije ispunilo pretpostavke predvidljivosti i pružanja odgovarajuće zaštite od proizvoljnosti (*Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, 2013., stavci 171. – 187.).

80. S druge strane, u predmetu *Xhoxhaj protiv Albanije*, 2021., koji se odnosio na razrješenje sutkinje nakon postupka provjere u svjetlu sveobuhvatne reforme pravosuđa, Sud je došao do zaključka da nije došlo do povrede u pogledu sličnih prigovora u vezi s člankom 6. (stavci 280. – 353.) i člankom 8. (stavci 402. – 414.) uzimajući u obzir, *inter alia*, izvanrednu i *sui generis* narav reforme pravosuđa provedene u zemlji (stavci 297., 299., 404., 412.).

9. Pristup sudu / djelotvorno sudsko preispitivanje

81. U predmetu *Baka protiv Mađarske* [VV], 2016., Sud je utvrdio da podnositeljeva nemogućnost da prijevremeni prekid njegova mandata predsjednika Vrhovnog suda preispita redovni sud ili drugo tijelo koje ima sudske ovlasti predstavlja povredu njegova prava na pristup sudu, zajamčenog člankom 6. stavkom 1. Konvencije (stavci 121. – 122.). Razrješenje podnositelja zahtjeva bilo je rezultat zakonodavstva na ustavnoj razini kojim mu je uskraćena svaka mogućnost da zatraži sudsko preispitivanje, a koje je zakonodavstvo Sud smatrao upitnim u pogledu njegove spojivosti s vladavinom prava (stavci 117. i 121.; vidi i predmet *Grzęda protiv Poljske* [VV], 2022., stavci 345. – 346., za primjenu sličnih postupovnih mjera zaštite u kontekstu opoziva suca iz sudačkog vijeća dok je još uvijek obnašao dužnost suca). Sud je utvrdio i povredu članka 10. Konvencije u tom predmetu zbog, *inter alia*, nepostojanja djelotvornih i odgovarajućih mjera zaštite od zlouporabe u pogledu mjera koje su predstavljale miješanje u podnositeljevo pravo na slobodu izražavanja (stavci 174. – 176.). Doista, Sud je utvrdio, u drugim sličnim predmetima, da postupovna jamstva u stegovnim sankcijama (kao što je razrješenje) predstavljaju važan dio zaštite slobode izražavanja na temelju članka 10. (predmet *Kudeshkina protiv Rusije*, 2009., stavci 96. – 97., koji se odnosio na razrješenje sutkinje zbog kritičkih izjava o pravosuđu).

82. Sud je utvrdio da propust domaćeg suda da provede detaljno, temeljito ispitivanje tvrdnji podnositelja zahtjeva nakon otpuštanja i da pruži obrazloženje za odbijanje podnositeljevih prigovora predstavlja povredu prava na pošteno suđenje u smislu članka 6. stavka 1. Konvencije (*Pişkin protiv Turske*, 2020., stavak 151.). Predmet *Pişkin* odnosio se na otpuštanje zaposlenika javnog instituta na temelju izvanredne zakonodavne uredbe zbog njegovih navodnih veza s terorističkom organizacijom. Iako su domaći sudovi teoretski bili nadležni za ocjenu spora između podnositelja zahtjeva i vlasti, nisu ispitali pravna i činjenična pitanja koja su im podnesena. Takvi nedostaci u sudskom preispitivanju prigovora podnositelja zahtjeva i u obrazloženju sudskih odluka doveli su do povrede članka 6. stavka 1. Konvencije (stavci 141. – 150.).⁷

83. S tim u vezi Sud je utvrdio i da se djelotvornom sudskom preispitivanju, kao temeljnom načelu vladavine prava, mora dati prednost čak i u iznimnim okolnostima kao što je izvanredno stanje. U skladu s tim, domaći sudovi trebali bi provesti djelotvorno sudsko preispitivanje nakon otkaza ugovora o radu, unatoč legitimnosti izvanrednih zakonodavnih uredbi u izvanrednom stanju, a osobito ako ti akti ne sadržavaju nikakav jasan ili izričit tekst koji isključuje mogućnost sudskog nadzora (*Pişkin protiv Turske*, 2020., stavci 152. – 153.).

84. Osim toga, u predmetu *Pişkin protiv Turske*, 2020., nepostojanje djelotvornog sudskog

⁷ Sud je uputio na članak 24. Europske socijalne povelje (revidirane) (Pravo na zaštitu u slučajevima prestanka radnog odnosa) u Mjerodavnim međunarodnim materijalima (stavak 53.).

preispitivanja podnositeljeva otkaza također je dovelo do utvrđenja Suda da je došlo do povrede članka 8. Konvencije jer podnositelju zahtjeva nije bio osiguran minimalni stupanj zaštite od proizvoljnog miješanja koji zahtjeva ta odredba. Sud je još jednom naglasio da, čak i kad je u pitanju državna sigurnost, mjere koje utječu na temeljna ljudska prava moraju biti podvrgnute nekom obliku kontradiktornog postupka pred neovisnim tijelom nadležnim za preispitivanje obrazloženja te odluke i relevantnih dokaza (stavci 223. – 229.). Doista, temeljita i dubinska analiza interesa o kojima je riječ od strane domaćih sudova bila je važan aspekt u ocjeni Suda elementa „nužno u demokratskom društvu“ na temelju članka 8. Konvencije (*Fernández Martínez protiv Španjolske* [VV], 2014., stavci 147. – 151.; *Travaš protiv Hrvatske*, 2016., stavci 108. – 113).

85. Nadalje, iako je Sud u svojoj sudskoj praksi priznao važnost imuniteta države na temelju međunarodnog prava, davanje takvog imuniteta nije apsolutno i mora biti razmjerno i ne smije narušavati bit prava na pristup sudu na temelju članka 6. stavka 1. Konvencije. U predmetu *Cudak protiv Litve* [VV], 2010., koji se odnosio na odbijanje domaćeg suda zbog imuniteta države da razmotri tužbu zaposlenice veleposlanstva nakon njezina otpuštanja, Sud je utvrdio povredu članka 6. stavka 1. posebice primijetivši da glavne dužnosti koje je obavljala podnositeljica zahtjeva, telefonistica, nisu bile povezane s izvršavanjem državnih ovlasti ili zaštitom suverenih interesa države – funkcijama koje su trebale zahtijevati imunitet države (stavci 69. – 75.; vidi i predmet *Sabeh El Leil protiv Francuske* [VV], 2011., stavci 55. – 68.).

D. Ravnopravnost spolova⁸

86. Unaprjeđivanje ravnopravnosti spolova jedan je od glavnih ciljeva država članica Vijeća Europe i trebaju se iznijeti vrlo važni razlozi da bi se razlika u postupanju mogla smatrati spojivom s Konvencijom (*Konstantin Markin protiv Rusije* [VV], 2012., stavak 127.; *Jurčić protiv Hrvatske*, 2021., stavak 65.). Kada se razlika u postupanju temelji na spolu, sloboda procjene koju države uživaju uska je i ne samo da načelo razmjernosti zahtjeva da je odabrana mjera općenito prikladna za postizanje cilja kojemu se teži već se mora i dokazati da je ta mjera bila nužna u danim okolnostima (*Emel Boyraz protiv Turske*, 2014., stavak 51.).

87. U predmetu *Schuler-Zraggen protiv Švicarske*, 1993., utvrđeno je da pretpostavka domaćeg suda prema kojoj, na temelju iskustva iz svakodnevnog života, udane žene odustaju od posla kad rode prvo dijete predstavlja povredu članka 14. Konvencije u vezi s člankom 6. stavkom 1. (stavci 64. – 67). Sud je presudio da je domaći sud, bez ikakvog razumnog i objektivnog opravdanja, usvojio takvu pretpostavku i nije pokušao ispitati njezinu valjanost odvagivanjem suprotnih argumenata (stavak 67.). U predmetu *García Mateos protiv Španjolske*, 2013., koji se odnosio na odbijanje skraćivanja radnog vremena majke kojoj je sin povjeren na čuvanje i odgoj, Sud je također utvrdio povredu članka 14. u vezi s člankom 6. stavkom 1. s obzirom na propust domaćih sudova da izvrše presudu kojom se priznaje diskriminacija zaposlene majke na temelju spola ili da dodijele naknadu kako bi ispravili takvu povredu (stavci 45. – 49).

88. Sud je prihvatio da mogu postojati legitimni zahtjevi za određene profesionalne djelatnosti ovisno o njihovoj prirodi ili kontekstu u kojem se obavljaju (*Emel Boyraz protiv Turske*, 2014., stavak 54.). Međutim, razlozi za otpuštanje službenice za sigurnost jer je manje sposobna od muškog osoblja samo zato što posao uključuje rad u noćnim smjenama i u ruralnim područjima te upotrebu vatrenog oružja i fizičke sile u određenim uvjetima nisu opravdali razliku u postupanju između muškaraca i žena (*ibid.*).

89. Kad je riječ o trudnoći, Sud je presudio da se samo sa ženama može različito postupati na toj osnovi pa će iz tog razloga takva razlika u postupanju predstavljati izravnu diskriminaciju na temelju spola ako nije opravdana (*Napotnik protiv Rumunjske*, 2020., stavak 77.). U predmetu *Napotnik*, koji se odnosio na okončanje rada podnositeljice na diplomatskome radnome mjestu u inozemstvu nakon što je objavila svoju drugu trudnoću, Sud je utvrdio da je takvo okončanje bilo nužno za održavanje

⁸ Vidjeti i *Vodič kroz članak 14. Europske konvencije o ljudskim pravima*.

funkcionalne sposobnosti konzularnog odjela veleposlanstva u kojem je radila i u konačnici za zaštitu prava drugih (državljana kojima je potrebna konzularna pomoć). Stoga nije došlo do povrede članka 1. Protokola br. 12 uz Konvenciju (stavci 78. – 87.).⁹

90. Međutim, u predmetu *Jurčić protiv Hrvatske*, 2021., Sud je utvrdio da odbijanje dodjeljivanja naknade povezane s radnim odnosom trudnici koja se podvrgnula postupku oplodnje *in vitro* neposredno prije stupanja na novo radno mjesto predstavlja izravnu diskriminaciju na temelju spola i stoga predstavlja povredu članka 14. u vezi s člankom 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju (stavci 76. – 85.). Konkretno, Sud je naglasio da se trudnoća žene kao takva ne može smatrati prijevremenim ponašanjem i da financijske obveze države tijekom trudnoće žene ne mogu predstavljati dovoljno važne razloge za različito postupanje na temelju spola upućujući u tom pogledu na relevantne standarde MOR-a¹⁰ (stavci 73. i 84.). Sud je istaknuo da je uvođenje mjera zaštite majčinstva ključno za održavanje načela jednakog postupanja s muškarcima i ženama pri zapošljavanju te da, u načelu, zaštita koja je zajamčena ženi tijekom trudnoće ne može ovisiti o tome je li njezina prisutnost na poslu u razdoblju njezina rodiljnog dopusta ključna za dobro funkcioniranje njezina poslodavca ili o činjenici da je privremeno spriječena u obavljanju posla radi kojeg je zaposlena (stavak 76.). Nadalje, Sud je neizravne zaključke domaćih sudova da zbog trudnoće podnositeljica nije sposobna za zasnivanje radnog odnosa i da žene općenito ne bi trebale raditi ili tražiti posao tijekom trudnoće smatrao dodatnim dokazom da je podnositeljica bila diskriminirana na temelju spola i da je bila predmet rodnog stereotipiziranja (*ibid.*, stavci 76. – 78. i 83.).

E. Smanjenje plaća/mirovina javnih službenika kao rezultat mjera štednje¹¹

91. Sud je ponovio da države članice Konvencije uživaju prilično široku slobodu procjene u reguliranju svoje socijalne politike. U skladu s tim, budući da će reguliranje državnih prihoda i rashoda obično uključivati razmatranje političkih, gospodarskih i socijalnih pitanja, Sud smatra da su državna tijela, u načelu, u boljem položaju da odaberu najprikladnija sredstva za to te će poštovati njihovu prosudbu osim ako je ta prosudba očigledno bez razumne osnove. Ta je sloboda još i šira kada pitanja uključuju ocjenu prioriteta u pogledu raspodjele ograničenih državnih sredstava. Osim toga, Sud se mora uvjeriti da je uspostavljena „pravična ravnoteža” između općeg interesa zajednice i zahtjeva zaštite temeljnih prava pojedinca (*Koufaki i Adedy protiv Grčke* (odl.), 2013., stavci 31. – 32. i 42.; *Da Silva Carvalho Rico protiv Portugala* (odl.), 2015., stavci 37. – 38.).

92. U predmetu *Koufaki i Adedy protiv Grčke* (odl.), 2013., koji se odnosio na smanjenje plaća, naknada, premija i mirovina javnih službenika zbog gospodarske i financijske krize s kojom se zemlja suočavala, Sud je smatrao da je donošenje spornih mjera bilo opravdano postojanjem iznimne krize i da je bilo razmjerno jer nije dovelo do opasnosti da podnositeljica bude izložena teškoćama u uzdržavanju nespojivima s člankom 1. Protokola br. 1 (stavci 37. i 44. – 46.). Sud je zauzeo slično stajalište u slučajevima koji uključuju smanjenje naknada koje se isplaćuju umirovljenicima u javnom sektoru koje je bilo rezultat mjera štednje poduzetih kako bi se smanjila javna potrošnja i postigao srednjoročni gospodarski oporavak (*Da Conceição Mateus i Santos Januário protiv Portugala* (odl.), 2013., stavci 23. – 29.; *Da Silva Carvalho Rico protiv Portugala* (odl.), 2015., stavci 40. – 46.).

⁹ Sud je uputio na članke 8. (pravo zaposlenih žena na zaštitu majčinstva), 20. (pravo na jednake mogućnosti i jednako postupanje u području zapošljavanja i obavljanja zanimanja bez diskriminacije na temelju spola) i 27. (pravo radnika s obiteljskim odgovornostima na jednake mogućnosti i jednako postupanje) Europske socijalne povelje (revidirane) u materijalima Vijeća Europe (stavak 39.).

¹⁰ Konvencija Međunarodne organizacije rada (MOR) o zaštiti majčinstva iz 2000. (br. 183).

¹¹ Vidjeti i odjeljak „Mjere štednje” u poglavlju „Posebna pitanja” *Vodiča kroz članak 1. Protokola br. 1 uz Europsku konvenciju o ljudskim pravima*.

F. Izrabljivanje radne snage / trgovina ljudima¹²

93. U predmetima koji su se odnosili na izrabljivanje radne snage i trgovinu ljudima Sud je uglavnom morao ispitivati pozitivne obveze država stranaka na temelju članka 4. Takve pozitivne obveze uključuju tri aspekta: kao prvo, obvezu uspostavljanja zakonodavnog i upravnog okvira koji osigurava stvarnu i djelotvornu zaštitu prava žrtava trgovine ljudima; kao drugo, obvezu poduzimanja operativnih mjera za zaštitu stvarnih ili potencijalnih žrtava postupanja protivnog članku 4.; i kao treće, postupovnu obvezu provođenja djelotvorne istrage navodnih kaznenih djela trgovine ljudima (*S. M. protiv Hrvatske* [VV], 2020., stavak 306.; *Chowdury i drugi protiv Grčke*, 2017., stavci 86. – 89.).

94. U predmetu *Chowdury i drugi protiv Grčke*, 2017., Sud je smatrao da je zaposlenje podnositelja zahtjeva kao sezonskih poljoprivrednih radnika predstavljalo prisilni rad i trgovinu ljudima s obzirom na njihovu neizvjesnu situaciju kao radnika koji su nezakoniti migranti i njihove teške radne uvjete – dugo radno vrijeme, stalne prijetnje naoružanih poslodavaca, nedostatak plaće itd. (stavci 94. – 101.). Sud je utvrdio da je tužena država ispunila svoju pozitivnu obvezu uspostavljanja zakonodavnog okvira za borbu protiv trgovine ljudima, ali nije poduzela dostatne operativne mjere kako bi spriječila spornu situaciju trgovine ljudima, zaštitila podnositelje od postupanja kojemu su bili podvrgnuti i nije provela učinkovitu istragu kaznenih djela ni kaznila osobe odgovorne za trgovinu ljudima, čime je prekršila članak 4. stavak 2. Konvencije (*ibid.*, stavci 103. – 128.).

95. U predmetu *Siliadin protiv Francuske*, 2005., maloljetna strankinja bez boravišne isprave stavljena je protiv svoje volje u položaj ovisnosti u kojem je bila prisiljena raditi bez odmora i plaće, što je prema ocjeni Suda predstavljalo prisilni rad i ropstvu sličan odnos u smislu članka 4. Konvencije (stavci 113. – 129.). Sud je utvrdio povredu članka 4. zbog nepostojanja djelotvorne zaštite u kaznenom zakonu koji je bio na snazi, što je dovelo do neosuđivanja počinitelja djela kojima je podnositeljica bila podvrgnuta (*ibid.*, stavci 145. – 149.; vidi i predmet *C. N. i V. protiv Francuske*, 2012., stavak 105. – 108.).

96. U predmetu *S. M. protiv Hrvatske* [VV], 2020., koji se odnosio na iskorištavanje prostitucije, Sud je pojasnio da pojam „prisilnog ili obvezatnog rada” na temelju članka 4. Konvencije ima za cilj pružiti zaštitu od slučajeva ozbiljnog iskorištavanja, kao što je prisilna prostitucija, neovisno o tome jesu li, u određenim okolnostima predmeta, ti slučajevi povezani s posebnim kontekstom trgovine ljudima (stavak 303.). Utvrdio je povredu postupovne obveze države na temelju članka 4. s obzirom na značajne nedostatke u postupovnom odgovoru domaćih vlasti na dokazivu tvrdnju i dokaze *prima facie* da je podnositeljica bila podvrgnuta postupanju protivnom članku 4. Konvencije, trgovini ljudima i/ili prisilnoj prostituciji (stavci 333. – 347.).

97. Osim toga, kazneni progon žrtava ili potencijalnih žrtava trgovine ljudima može biti u suprotnosti s obvezom države na temelju članka 4. da poduzme operativne mjere za njihovu zaštitu ako je svjesna ili bi morala biti svjesna okolnosti koje opravdavaju sumnju da je osoba bila žrtva trgovine ljudima. U tim okolnostima vlasti bi trebale osigurati da žrtvu ili potencijalnu žrtvu odmah procijene osobe osposobljene i kvalificirane za rad sa žrtvama trgovine ljudima, a procjena bi se trebala temeljiti na kriterijima utvrđenima u *Protokolu iz Palerma* Ujedinjenih naroda i Konvenciji Vijeća Europe o borbi protiv trgovine ljudima (*V. C. L. i A. N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2021., stavci 159. – 160.)¹³.

98. Predmet *V. C. L. i A. N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2021., odnosio se na kazneni progon maloljetnih Vijetnamaca koji su radili u tvornicama kanabisa. Unatoč opravdanoj sumnji da su u trenutku otkrivanja bili potencijalne žrtve izrabljivanja radne snage i trgovine ljudima, protiv njih je podignuta optužnica čak i nakon što su naknadno priznani kao žrtve trgovine ljudima. Sud je smatrao da državna tijela nisu ispunila svoju pozitivnu obvezu na temelju članka 4. da poduzmu operativne

¹² Vidjeti i *Vodič kroz članak 4. Europske konvencije o ljudskim pravima*.

¹³ Sud je i, u okviru mjerodavnog međunarodnog prava i prakse (stavci 97. – 101.), uputio na standarde MOR-a o prisilnom radu, kao što su Konvencija MOR-a o prisilnom radu, Protokol iz 2014. uz tu konvenciju, MOR-ovi pokazatelji prisilnog rada i Konvencija i Preporuka MOR-a o najgorim oblicima dječjeg rada iz 1999.

mjere za zaštitu podnositelja zahtjeva ni prvotno kao potencijalnih žrtava trgovine ljudima ni kasnije kao osoba koje su priznane kao žrtve trgovine ljudima (stavci 163. – 183.). Štoviše, Sud je utvrdio da je propust da se istraži jesu li podnositelji zahtjeva bili žrtve trgovine ljudima prije nego što su optuženi i osuđeni za kaznena djela povezana s drogom utjecao na ukupnu poštenost kaznenog postupka protiv njih, što je predstavljalo povredu članka 6. stavka 1. Konvencije (stavci 194. – 210.).

99. Nadalje, u predmetu *Lacatus protiv Švicarske*, 2021., koji se odnosio na zatvaranje siromašne i ranjive Romkinje zbog nenametljivog prosjačenja na ulici, Sud je, priznajući važnost borbe protiv trgovine ljudima i iskorištavanja pojedinaca, izrazio sumnju u to je li kažnjavanje žrtava tih mreža za prosjačenje djelotvorna mjera. U tom pogledu, uputio je na izvješće Skupine stručnjaka Vijeća Europe za suzbijanje trgovanja ljudima („GRETA”) u odnosu na Švicarsku, u kojem je utvrđeno da je kriminalizacija prosjačenja žrtve prisilnog prosjačenja stavila u položaj povećane ranjivosti (stavci 111. – 112.). S obzirom na prethodno navedeno i također uzimajući u obzir, *inter alia*, težinu sankcije i ranjiv položaj podnositeljice zahtjeva u kojem je prosjačenje bilo njezin jedini način uzdržavanja, Sud je utvrdio da sankcija izrečena podnositeljici zahtjeva nije bila razmjerna i da je stoga dovela do povrede članka 8. Konvencije (stavci 107. – 115.).

G. Ozljede na radu / zdravlje na radu

100. Sud je pozvan ispitati predmete koji se odnose na ozljede / zdravstvene probleme podnositelja zahtjeva koji su rezultat posebnosti njihova zaposlenja. U predmetu *Burdov protiv Rusije*, 2002., podnositelju zahtjeva dosuđena je naknada zbog zdravstvenih problema koji su bili posljedica izlaganja zračenju tijekom njegova sudjelovanja u hitnim akcijama u nuklearnoj elektrani u Černobilu. Sud je utvrdio povredu članka 6. stavka 1. i članka 1. Protokola br. 1 zbog dugotrajnog neizvršenja sudskih odluka kojima je naložena isplata podnositelju zahtjeva i odbacio je tvrdnju o nedostatku sredstava kao opravdanje za taj propust (stavci 35. – 38. i 40. – 42.).

101. Nadalje, u nekim predmetima Sud je utvrdio povredu prava na pristup sudu na temelju članka 6. stavka 1. Konvencije u pogledu rokova zastare za potraživanja povezana sa zdravljem kada se nije moglo smatrati da je žrtva bila svjesna ozljede/bolesti u svrhu izračuna tog razdoblja:

- u predmetu *Eşim protiv Turske*, 2013., tužbeni zahtjev podnositelja smatrao se zastarjelim jer se smatralo da je rok zastare od pet godina počeo teći kada je podnositelj zahtjeva (ročnik u vojsci) ozlijeđen tijekom sukoba sa skupinom terorista, neovisno o činjenici da tijekom tog razdoblja nije bio svjestan svoje ozljede, što je dovelo do povrede članka 6. stavka 1. (stavci 22. – 27.), i
- u predmetu *Howald Moor i drugi protiv Švicarske*, 2014., koji se odnosio na zahtjev za naknadu štete zbog bolesti povezane s azbestom kojemu je žrtva bila izložena tijekom rada, a koji se smatrao zastarjelim, smatralo se da je rok zastare lišio podnositelje zahtjeva mogućnosti da ističu svoje zahtjeve pred sudom jer se bolesti kao što su one uzrokovane azbestom mogu dijagnosticirati tek mnogo godina nakon događaja koji su do njih doveli (stavci 74. – 80.).

102. Sud je smatrao da, u određenim okolnostima, može doći do pozitivne obveze države na temelju članka 8. Konvencije da osigura djelotvoran i pristupačan postupak koji omogućava *pristup* svim relevantnim i odgovarajućim informacijama koje omogućavaju procjenu svih rizika za zdravlje kojima je pojedinac mogao biti izložen tijekom svojeg zaposlenja (*Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2005., stavak 162.). U predmetu *Roche* podnositelj zahtjeva, koji je imao više zdravstvenih problema za koje je sumnjao da su uzrokovani njegovim sudjelovanjem u ispitivanjima plina tijekom vremena koje je proveo u Britanskoj vojsci, tražio je pristup svojim službenim evidencijama radi informacija. Sud je presudio da zbog propusta da osigura djelotvoran i pristupačan postupak podnositelju koji mu omogućuje pristup svim relevantnim i odgovarajućim informacijama koje bi mu omogućile procjenu bilo kojeg rizika kojemu je bio izložen za vrijeme svojeg sudjelovanja u tim ispitivanjima tužena država

nije ispunila svoju pozitivnu obvezu na temelju članka 8. (stavci 166. – 167.).

103. Zdravstvena i sigurnosna razmatranja za određena zanimanja također se mogu odnositi na pozitivnu obvezu države, na temelju članaka 2. i 8., da *pruži* bitne informacije koje pojedincima omogućuju procjenu rizika za njihovo zdravlje i živote, među ostalim u pogledu profesionalnih rizika (*Vilnes i drugi protiv Norveške*, 2013., stavak 235.; *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014., stavak 102.). U predmetu *Vilnes i drugi*, koji se odnosio na bivše ronioce kojima je zbog profesionalne djelatnosti narušeno zdravlje, Sud je utvrdio povredu članka 8. zbog propusta državnih vlasti da osiguraju da podnositelji zahtjeva dobiju odgovarajuće ključne informacije o korištenju dekompresijskim tablicama koje se upotrebljavaju u ronilačkim operacijama, a koje bi im omogućile procjenu rizika za njihovo zdravlje i sigurnost. Primjećujući ulogu državnih vlasti u odobravanju ronilačkih operacija i zaštiti sigurnosti takvih operacija, Sud je smatrao razumnim da su trebale poduzeti mjere opreza i osigurati da ronilačke tvrtke poštuju potpunu transparentnost u pogledu ronilačkih tablica koje su se upotrebljavale (stavci 236. – 244.).

104. Sud je do sličnog zaključka došao u predmetu *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014., koji se odnosio na oštećenje zdravlja i, u jednom slučaju, smrt zaposlenika državnog remontnog brodogradilišta uzrokovane dugotrajnom i intenzivnom izloženošću azbestu tijekom njihova zaposlenja. Sud je presudio da ne samo da državne vlasti nisu pružile nikakve informacije o rizicima povezanim s takvom izloženošću tijekom njihove karijere već nisu ni ispunile svoje pozitivne obveze da donesu zakone ili poduzmu druge praktične mjere na temelju članaka 2. i 8. U skladu s tim, Sud je utvrdio povredu članka 2. u odnosu na smrt jednog od podnositelja zahtjeva i povredu članka 8. u odnosu na preostale podnositelje zahtjeva (stavci 103. – 117.).

III. Prava sindikata¹⁴

Članak 9. Konvencije – Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi

„1. Svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi; to pravo uključuje slobodu da se promijeni vjeroispovijed ili uvjerenje i slobodu da se pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoju vjeroispovijed ili uvjerenje bogoslužjem, poučavanjem, praktičnim vršenjem i obredima.

2. Sloboda iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja podvrgnut će se samo takvim ograničenjima koja su propisana zakonom i koja su u demokratskom društvu nužna radi interesa javnog reda i mira, zaštite javnog reda, zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.“

Članak 11. Konvencije – Sloboda okupljanja i udruživanja

„1. Svatko ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima, uključujući pravo osnivati sindikate ili im pristupati radi zaštite svojih interesa.

2. Ne mogu se postavljati nikakva ograničenja ostvarivanju tih prava, osim onih koja su propisana zakonom i koja su u demokratskom društvu nužna radi interesa državne sigurnosti ili javnog reda i mira, radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih. Ovaj članak ne zabranjuje da se nameću zakonska ograničenja u ostvarivanju tih prava pripadnicima oružanih snaga, policije ili državne uprave.“

Članak 14. Konvencije – Zabrana diskriminacije

„Uživanje prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili druga okolnost.“

Članak 1. Protokola br. 1 – Pravo vlasništva

„1. Svaka fizička ili pravna osoba ima pravo na mirno uživanje svojega vlasništva. Nitko se ne smije lišiti svojega vlasništva, osim u javnom interesu, i to samo uz uvjete predviđene zakonom i općim načelima međunarodnoga prava.

2. Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne umanjuju pravo države da primijeni zakone koje smatra potrebnima da bi uredila upotrebu vlasništva u skladu s općim interesom ili za osiguranje plaćanja poreza ili drugih doprinosa ili kazni.“

A. Područje primjene

105. Sloboda sindikata, kao poseban aspekt slobode udruživanja na temelju članka 11., bitan je element socijalnog dijaloga između radnika i poslodavaca, a samim time i važno sredstvo u postizanju socijalne pravde i sklada (*Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunjske* [VV], 2013., stavak 130.). S obzirom na osjetljivost socijalnih i političkih pitanja o kojima je riječ kod uspostavljanja pravilne ravnoteže između interesa rada i interesa upravljanja, kao i s obzirom na velike razlike između domaćih sustava na tom području, države ugovornice uživaju široku slobodu procjene u pogledu toga kako se može osigurati sloboda sindikata da štite profesionalne interese svojih članova (*Sørensen i Rasmussen* [VV], 2006., stavak 58.; *Manole i „Rumunjski poljoprivrednici koji se izravno bave poljoprivredom” protiv Rumunjske*, 2015., stavak 60.).

¹⁴ Vidjeti i *Vodič kroz članak 11. Europske konvencije o ljudskim pravima*.

106. U svojoj je sudskoj praksi Sud izgradio popis sastavnih elemenata prava organiziranja koji nije konačan, uključujući pravo osnovati sindikat ili mu pristupiti, zabranu sklapanja sporazuma o obveznom članstvu radnika u sindikatu i pravo sindikata da nastoji uvjeriti poslodavca da sasluša što ima reći u ime svojih članova (*Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunjske* [VV], 2013., stavak 135.; *Nacionalni sindikat belgijske policije protiv Belgije*, 1975., stavci 38. – 39.¹⁵). Pravo na kolektivno pregovaranje s poslodavcem u načelu je, osim u vrlo specifičnim slučajevima, postalo jedan od bitnih elemenata prava na osnivanje sindikata i pristupanje sindikatima radi zaštite vlastitih interesa (*Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008., stavci 145. i 154.¹⁶; *Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunjske* [VV], 2013., stavak 135.).

107. Taj popis nije potpun i razvija se ovisno o konkretnom razvoju događaja u radnim odnosima. Sud će uzeti u obzir druge elemente međunarodnog prava osim Konvencije, tumačenje takvih elemenata od strane nadležnih tijela i praksu europskih država koja odražava njihove zajedničke vrijednosti (*Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008., stavci 85. i 146.; *Manole i „Rumunjski poljoprivrednici koji se izravno bave poljoprivredom” protiv Rumunjske*, 2015., stavak 67.). Bilo bi nedosljedno toj metodi da Sud, u pogledu članka 11., usvoji tumačenje područja primjene slobode udruživanja sindikata koje je mnogo uže od tumačenja koje prevladava u međunarodnom pravu (*Nacionalni sindikat željezničkih, pomorskih i transportnih radnika protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014., stavak 76.).

108. Međutim, Sud je smatrao da sloboda sindikata ne osigurava nikakvo posebno postupanje s članovima sindikata od strane države, kao što je, primjerice, pravo na retroaktivnost pogodnosti koje proizlaze iz novog kolektivnog ugovora (predmet *Schmidt i Dahlström protiv Švedske*, 1976., stavak 34., u kojem je Sud napomenuo da takvo pravo nije obuhvaćeno ni Europskom socijalnom poveljom).

B. Registracija sindikata

109. Iako ne postoji jamstvo posebnog postupanja od strane države na temelju Konvencije, Sud je smatrao da bi, na temelju nacionalnog prava, sindikatima trebalo omogućiti da se u uvjetima koji nisu protivni članku 11. zalažu za zaštitu interesa svojih članova (*Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunjske* [VV], 2013., stavak 134.; *Nacionalni sindikat belgijske policije protiv Belgije*, 1975., stavci 38. – 39.). Sud je smatrao da će primjenjivost prava na osnivanje sindikata na temelju članka 11. Konvencije ovisiti o radnom odnosu članova sindikata (*Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunjske* [VV], 2013., stavak 141.). Kad ocjenjuje postojanje navedenog radnog odnosa, Sud će se usredotočiti na stvarne dužnosti, izvedbu i plaću radnika, bez obzira na to kako je odnos okarakteriziran u bilo kojem dogovoru koji možda postoji između stranaka (*ibid.*, stavak 142.).

110. U predmetu *Sindicatul „Păstorul cel Bun”*, koji se odnosio na odbijanje registracije sindikata za svećenstvo Rumunjske pravoslavne crkve jer nije bio ispunjen uvjet dobivanja dopuštenja arhiepiskopa, Sud je utvrdio da, unatoč posebnim vjerskim značajkama odnosa između svećenstva i Crkve, svakodnevne aktivnosti i zadaće svećenstva uključuju brojna obilježja radnog odnosa pa su stoga obuhvaćeni područjem primjene članka 11. Konvencije (stavci 143. – 148.). Sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 11. u tom predmetu smatrajući da su odbijanjem registracije sindikata vlasti jednostavno primijenile načelo autonomije vjerskih zajednica i odbile sudjelovati u organizaciji i radu Rumunjske pravoslavne crkve poštujući pritom svoju obvezu konfesionalne neutralnosti na temelju članka 9. Konvencije (stavci 164. – 166.).

111. Sud je do sličnog zaključka došao u predmetu *Manole i „Rumunjski poljoprivrednici koji se izravno bave poljoprivredom” protiv Rumunjske*, 2015., koji se odnosio na odbijanje registracije grupe samozaposlenih poljoprivrednika kao sindikata. Kad je utvrdio da nije došlo do povrede članka 11., Sud je posebice uzeo u obzir činjenicu da na temelju domaćeg zakonodavstva podnositelji zahtjeva imaju

¹⁵ Sud je, dolazeći do tog zaključka, uputio i na članak 6. stavak 1. Europske socijalne povelje iz 1961.

¹⁶ U stavku 149. Sud je skrenuo pozornost na članak 6. stavak 2. Europske socijalne povelje (revidirane) u kojem je svim radnicima i svim sindikatima dano pravo na kolektivno pregovaranje.

pravo osnivati strukovne udruge za zaštitu interesa njihovih članova u odnosima s tijelima javne vlasti ili, zapravo, pristupati drugim postojećim sindikatima (stavci 69. i 72. – 75.).¹⁷

112. Većina predmeta o slobodi sindikata koje je Sud razmatrao odnosila se na zaposlenike i, šire, na osobe u „radnom odnosu”. U predmetu *Savez sindikata Republike Jakutije protiv Rusije*, 2021., koji se odnosio na nalog podnositelju zahtjeva, savezu sindikata, da izbací lokalni sindikat zatvorenika koji rade zbog zakonske zabrane sindikalnog udruživanja zatvorenika, Sud je bio pozvan utvrditi može li se, u svrhu sindikalnog djelovanja, rad u zatvoru izjednačiti s „redovnim radnim odnosom”. Sud je ponovio da se rad u zatvoru razlikuje od rada redovnih zaposlenika po tome što je njegov glavni cilj rehabilitacija i resocijalizacija, usmjeren je na reintegraciju i obvezan je (stavci 43. – 44.). Nadalje, iako je Sud potvrdio da nijedna profesionalna skupina nije isključena iz područja primjene članka 11., uputio je na nepostojanje dostatnog konsenzusa između država članica Vijeća Europe u pogledu prava zatvorenika na pristupanje sindikatima i osnivanje sindikata kako bi utvrdio da, u okolnostima predmeta, nalogom o isključivanju sindikata zatvorenika koji rade nije prekoračena široka sloboda procjene dana nacionalnim vlastima u tom području. Stoga se to smatralo nužnim u demokratskom društvu u smislu članka 11. stavka 2. (stavci 45. – 48.).

C. Pravo na pristupanje i nepristupanje sindikatu

113. Člankom 11. Konvencije obuhvaćeno je i negativno pravo udruživanja, pravo da se ne bude prisiljen pristupiti udruzi. Iako obveza pristupanja određenoj udruzi ne mora uvijek biti u suprotnosti s Konvencijom, oblik takve obveze koji narušava samu bit slobode udruživanja zajamčene člankom 11. predstavlja miješanje u tu slobodu (predmeti *Sørensen i Rasmussen protiv Danske* [VV], 2006., stavak 54., i *Young, James i Webster protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1981., stavak 55., koji su se odnosili na sporazume o obveznom članstvu radnika u sindikatu na temelju kojih je zapošljavanje ovisilo o članstvu u sindikatu). U predmetu *Sørensen i Rasmussen*, kad je utvrdio povredu članka 11. zbog propusta tužene države da zaštiti negativno pravo podnositelja na slobodu ućlanjivanja u sindikat, Sud je konkretno uputio na zaključke Europskog odbora za socijalna prava da održavanje sporazuma o obveznom članstvu radnika u sindikatu predstavlja povredu članka 5. Socijalne povelje iz 1961. („pravo organiziranja”) (stavci 72. i 75. – 77.).

114. Zaštita koju jamči članak 11. ne odnosi se samo na situacije u kojima je uvjet pristupanja sindikatu postavljen nakon zapošljavanja pojedinca ili nakon izdavanja dozvole. Ne može se smatrati da se pojedinac odrekao svojeg negativnog prava na slobodu udruživanja u situacijama kada, znajući da je članstvo u sindikatu preduvjet za osiguranje zaposlenja, prihvati ponudu za zaposlenje bez obzira na svoje protivljenje uvjetima (*Sørensen i Rasmussen protiv Danske* [VV], 2006., stavak 56.). Prihvaćanje članstva u sindikatu kao jednog od uvjeta za zaposlenje ne mijenja značajno element prisile koji je svojstven obvezi da osoba pristupi sindikatu protiv svoje volje (*ibid.*, stavak 59.). Otpuštanje osobe zbog odbijanja da ispuni uvjet postajanja članom određenog sindikata ozbiljan je oblik prisile, narušava samu bit slobode izbora svojstvene negativnom pravu na slobodu udruživanja zaštićenu člankom 11. Konvencije (*ibid.*, stavak 61.).

115. Nadalje, članak 11. uključuje pravo da osoba ne bude diskriminirana zbog odluke da iskoristi pravo da ju štiti sindikat. Države stoga imaju obvezu, na temelju članaka 11. i 14. Konvencije, uspostaviti pravosudni sustav koji osigurava stvarnu i djelotvornu zaštitu od diskriminacije na temelju članstva u sindikatu (predmet *Danilenkov i drugi protiv Rusije*, 2009., stavci 123. – 124., u kojem su domaća pravosudna tijela odbila odlučiti o prigovorima podnositelja zahtjeva uz obrazloženje da se postojanje diskriminacije na temelju članstva u sindikatu može utvrditi samo u kaznenom postupku, vidi i predmet *Zakharova i drugi protiv Rusije*, 2022., stavci 35. i 42.).

116. U predmetu *Zakharova i drugi protiv Rusije*, 2022., koji se odnosio na skraćivanje radnog vremena i opetovane pokušaje otpuštanja podnositelja zahtjeva zbog članstva u sindikatu, Sud je podnositelje

¹⁷ Sud je uzeo u obzir relevantne međunarodne instrumente, a posebice konvencije MOR-a (stavci 68. i 71.).

smatrao pripadnicima zaštićene skupine (kao članove i vođe sindikata) koji su pretrpjeli štetne radnje svojih poslodavaca. S obzirom na činjenično stanje predmeta, Sud je utvrdio da je postojala dokaziva tvrdnja u pogledu diskriminacije podnositelja zahtjeva na temelju članstva u sindikatu i povezanog djelovanja, na koju državne vlasti nisu odgovorile s potrebnom pozornošću kako bi osigurale stvarnu i djelotvornu zaštitu podnositelja od protusindikálnih radnji (stavak 42.). Prema tome, došlo je do povrede članka 14. Konvencije u vezi s člankom 11. Osim toga, Sud je pojasnio da se u takvim okolnostima, u kojima su podnositelji zahtjeva dokazali da postoji vjerojatnost u pogledu diskriminacije, teret dokazivanja treba prebaciti na tuženu državu i poslodavca, koji mora dokazati postojanje legitimnih razloga za otpuštanje podnositelja zahtjeva (*ibid.*, stavci 36. i 43.).¹⁸

117. Nasuprot tome, članak 11. ne može se tumačiti na način da nameće obvezu udrugama ili organizacijama da prime svakoga tko im želi pristupiti. Ako su udruge osnovale osobe koje, zalažući se za određene vrijednosti ili ideale, namjeravaju težiti zajedničkim ciljevima, bilo bi u suprotnosti s djelotvornošću slobode o kojoj je riječ kad ne bi upravljale svojim članstvom (*Udruženo društvo strojovođa i vatrogasaca (ASLEF) protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2007. stavak 39.).¹⁹ To je bio slučaj u predmetu *Udruženo društvo strojovođa i vatrogasaca (ASLEF)*, u kojem je sindikat bio spriječen isključiti člana zbog njegova članstva u političkoj stranci koja se zalagala za stajališta nespojiva sa stajalištima tog sindikata, što je predstavljalo povredu članka 11. Konvencije (stavci 47. – 53.; vidi i, slično tome, predmet *Vlahov protiv Hrvatske*, 2022., stavci 66. – 74., koji se odnosio na kaznenu osudu sindikalnog povjerenika zbog odbijanja ućlanjenja potencijálnih članova u sindikat).

D. Pravo na kolektivno pregovaranje

118. Sud je presudio da je člankom 11. zaštićena sloboda sindikata da štiti profesionalne interese svojih članova kolektivnim djelovanjem, a države ugovornice moraju dopustiti i omogućiti provođenje i razvoj takvog djelovanja (*Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008., stavak 140.). Ta odredba članovima sindikata dodjeljuje pravo da njihov sindikat bude saslušan s ciljem zaštite njihovih interesa i zahtijeva da se u nacionalnom pravu sindikatima omogući da se u uvjetima koji nisu protivni članku 11. zalažu za zaštitu interesa svojih članova (*ibid.*, stavak 141.). U predmetu *Demir i Baykara* Sud je razmotrio svoju raniju sudsku praksu u kojoj se smatralo da pravo na kolektivno pregovaranje i sklapanje kolektivnih ugovora ne predstavlja element svojstven članku 11. i da nije nužno za djelotvorno uživanje slobode sindikata (stavci 140. – 146.). Uzimajući u obzir, *inter alia*, razvoj u međunarodnom radnom pravu, uključujući konvencije MOR-a i Europsku socijalnu povelju²⁰, presudio je da je pravo na kolektivno pregovaranje s poslodavcem, u načelu, postalo jedan od bitnih elemenata „prava osnivati sindikate ili pristupati im radi zaštite svojih interesa“, koje je utvrđeno u članku 11. Konvencije, pri čemu se podrazumijeva da države mogu slobodno organizirati svoj sustav tako da, prema potrebi, dodijele poseban status reprezentativnim sindikatima (stavci 147. – 154.).

119. Pozivajući se na priznavanje prava državnih službenika na kolektivno pregovaranje u tim instrumentima međunarodnog prava, Sud je u predmetu *Demir i Baykara* utvrdio da poništenje s retroaktivnim učinkom kolektivnog ugovora koji je sklopio sindikat podnositelja zahtjeva i uskraćivanje prava podnositelja zahtjeva, kao općinskih državnih službenika, da kolektivno pregovaraju nije bilo opravdano i stoga nije bilo „nužno u demokratskom društvu“ u smislu članka 11. stavka 2. Konvencije

¹⁸ Sud se, dolazeći do zaključka, pozvao na stajalište Europskog odbora za socijalna prava o potrebi za ublažavanjem tereta dokazivanja za tužitelje u predmetima o diskriminaciji i stajalište MOR-a o potrebi za prebacivanjem tereta dokazivanja na tuženika.

¹⁹ U stavcima 22. – 24. Sud je uputio na zaključke Europskog odbora za socijalna prava u vezi s člankom 5. Europske socijalne povelje iz 1961.

²⁰ U stavcima 147. – 149. Sud je uputio na odredbe Konvencije MOR-a br. 98 o pravu na organiziranje i kolektivno pregovaranje iz 1949., Konvencije MOR-a br. 151 o zaštiti prava na organiziranje i postupcima za utvrđivanje uvjeta za rad u javnoj službi iz 1978. i članak 6. stavak 2. Europske socijalne povelje (koju Turska nije prihvatila) i značenje koje mu pripisuje Europski odbor za socijalna prava.

(stavci 164. – 170.).

120. Ipak, Sud je napomenuo da se pravo na kolektivno pregovaranje ne tumači na način da uključuje „pravo” na kolektivni ugovor (*Nacionalni sindikat željezničkih, pomorskih i transportnih radnika protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014., stavak 85.) ili pravo da sindikat održava kolektivni ugovor o određenom pitanju na neodređeno vrijeme (*Švedski sindikat transportnih radnika protiv Švedske* (odl.), 2004.).

121. U predmetu *Udruga državnih službenika i sindikat za kolektivno pregovaranje i drugi protiv Njemačke*, 2022., Sud je smatrao da nacionalno zakonodavstvo, na temelju kojeg su proturječni kolektivni ugovori koje su sklopili manjinski sindikati postali neprimjenjivima, nije predstavljalo povredu članka 11., s obzirom na slobodu procjene tužene države u tom području, ograničen opseg ograničenja i važan cilj osiguranja pravilnog djelovanja sustava kolektivnog pregovaranja u interesu i zaposlenika i poslodavaca (stavci 69. – 75.).

122. Nadalje, pozitivne obveze države na temelju članka 11. ne obuhvaćaju osiguravanje obveznog zakonskog mehanizma za kolektivno pregovaranje (*Unite the Union protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2016., stavci 65. – 66.). Dolazeći do tog zaključka, u predmetu *Unite the Union*, koji se odnosio na navodnu nemogućnost sindikata da sudjeluje u kolektivnom pregovaranju u poljoprivrednom sektoru, Sud je primijetio nepostojanje uspostavljenog konsenzusa među državama članicama Vijeća Europe u tom području, zbog čega je opravdana široka sloboda procjene tužene države. Europski i međunarodni instrumenti, među ostalim Europska socijalna povelja, također ne potvrđuju stajalište da pozitivne obveze države na temelju članka 11. obuhvaćaju osiguravanje obveznog zakonskog mehanizma za kolektivno pregovaranje (stavci 61. – 63.).

123. Sud je pravo na kolektivno pregovaranje razmatrao i sa stajališta članka 1. Protokola br. 1 u slučajevima kada se kolektivnim ugovorima dodjeljuje pravo vlasništva kao što su mirovinska prava (*Aizpurua Ortiz i drugi protiv Španjolske*, 2010., stavci 39. – 40.). U predmetu *Aizpurua Ortiz i drugi*, koji se odnosio na kolektivni ugovor kojim se mijenjaju prava podnositelja zahtjeva na dopunsku starosnu mirovinu stečena na temelju ranijeg kolektivnog ugovora, Sud je smatrao da je izmjena koja se temeljila na naknadnom kolektivnom ugovoru, koji su potvrdili domaći sudovi, težila cilju u općem interesu, odnosno osiguranju financija poduzeća, zaštiti radnih mjesta i osiguranju poštovanja prava na kolektivno pregovaranje. Nadalje je utvrdio da nije bila nerazmjerna ističući da njome nisu ukinuta prava podnositelja zahtjeva, već su zamijenjena isplatom paušalnog iznosa (stavak 53.).

E. Pravo na štrajk

124. Sudska praksa Suda pokazuje da je, iako se pravo na štrajk ne smatra bitnim elementom slobode sindikata, jasno da je štrajk zaštićen člankom 11. Konvencije (*Nacionalni sindikat željezničkih, pomorskih i transportnih radnika protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014., stavak 84., s daljnjim upućivanjima). U svojoj sudskoj praksi Sud je pravo na štrajk smatrao važnim aspektom slobode udruživanja i prava na osnivanje sindikata te prava da se taj sindikat sasluša i da kolektivno pregovara, koje potvrđuju relevantni međunarodni instrumenti, a među njima i Europska socijalna povelja (predmet *Ognevenko protiv Rusije*, 2018., stavak 70., u kojem se upućuje na članak 6. stavak 4. Europske socijalne povelje (revidirane)). Međutim, Sud je smatrao da je štrajk, u načelu, zaštićen na temelju članka 11. Konvencije samo u onoj mjeri u kojoj ga organiziraju sindikalna tijela i u kojoj se stvarno smatra dijelom sindikalnog djelovanja. Sud nije prihvatio da ta zaštita obuhvaća članove sindikata ili osobe koje nisu članovi (*Barış i drugi protiv Turske* (odl.), 2021., stavak 45.²¹).

125. Iako se mogu uvesti ograničenja prava na štrajk radnika koji pružaju ključne usluge stanovništvu, potpuna zabrana zahtijeva čvrsto obrazloženje države kojim opravdava potrebu za tom zabranom (*Ognevenko protiv Rusije*, 2018., stavci 72. – 73.). U predmetu *Ognevenko*, koji se odnosio na

²¹ U stavku 46. Sud je napomenuo da je, u skladu sa sudskom praksom Europskog odbora za socijalna prava, ograničavanje prava na organiziranje štrajka na sindikate također u skladu s člankom 6. stavkom 4. Europske socijalne povelje (revidirane), pod uvjetom da osnivanje sindikata nije podložno pretjeranim formalnostima.

otpuštanje strojovođe nakon njegova sudjelovanja u štrajku zbog opće zabrane štrajka propisane zakonom za određene kategorije željezničkih radnika, Sud je smatrao, upućujući na postojeći međunarodni pristup²², da promet općenito, a željeznički promet posebice, ne predstavlja ključnu uslugu. Osim toga, Sud je smatrao da negativne gospodarske posljedice izazvane štrajkom ne mogu predstavljati dovoljan razlog koji opravdava potpunu zabranu prava na štrajk (*ibid.*). U skladu s tim, otpuštanje je predstavljalo nerazmjerno ograničenje podnositeljeva prava na slobodu udruživanja na temelju članka 11. (*ibid.*, stavak 84.).

126. Osim toga, štrajk solidarnosti (štrajk protiv različitog poslodavca usmjeren na vršenje neizravnog pritiska na poslodavca uključenog u industrijski spor) također predstavlja dio sindikalnog djelovanja, a zakonska zabrana takvog štrajka predstavlja miješanje u prava sindikata na temelju članka 11. (*Nacionalni sindikat željezničkih, pomorskih i transportnih radnika protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014., stavci 76. – 78.)²³. U predmetu *Nacionalni sindikat željezničkih, pomorskih i transportnih radnika*, koji se odnosio na zakonsku zabranu štrajka solidarnosti protiv poslodavca koji nije stranka u radnom sporu, Sud je utvrdio da miješanje u pravo sindikata podnositelja na slobodu udruživanja nije bilo neopravdano ističući posebice da je sindikat podnositelj već imao mogućnost ostvariti bitne elemente tog prava kod glavnog poslodavca, kao što je zastupanje svojih članova, pregovaranje s poslodavcem u ime svojih članova koji su vodili spor s poslodavcem i organiziranje štrajka tih članova na njihovu radnome mjestu. S obzirom na te čimbenike, a također i s obzirom na osjetljivo područje zakonodavne politike o kojemu je riječ, a koje se odnosilo na socijalnu i gospodarsku strategiju tužene države, tužena država je uživala široku slobodu procjene, i to dovoljno široku da obuhvaća postojeću zakonsku zabranu štrajka solidarnosti, koja u okolnostima tog predmeta nije predstavljala nerazmjerno ograničenje prava sindikata podnositelja na temelju članka 11. (stavci 85. – 89. i 99. – 105.).

127. Zanimljivo je u tom predmetu, s obzirom na negativne ocjene sporne zabrane štrajka solidarnosti koje su protiv tužene države donijela relevantna nadzorna tijela MOR-a i Europske socijalne povelje, to što je Sud primijetio da, za razliku od tih dvaju tijela, njegova zadaća nije preispitati mjerodavno domaće pravo u teoriji, već utvrditi je li način na koji je ono stvarno utjecalo na podnositelja zahtjeva doveo do povrede prava podnositelja na temelju članka 11. Konvencije. U skladu s tim, Sud je smatrao da negativne ocjene, koje su donijeli Odbor stručnjaka MOR-a i Europski odbor za socijalna prava, nisu imale odlučnu važnost za pristup Suda pri određivanju toga je li djelovanje zakonske zabrane štrajka solidarnosti u tom predmetu bilo unutar okvira dopuštenih mogućnosti koje su nacionalne vlasti imale na temelju članka 11. Konvencije (*Nacionalni sindikat željezničkih, pomorskih i transportnih radnika protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014., stavak 98.).

F. Prava sindikata u javnom sektoru

128. Na temelju članka 11. stavka 2. zakonita ograničenja mogu se nametnuti ostvarivanju sindikalnih prava pripadnicima oružanih snaga, policije ili državne uprave. Međutim, Sud je naglasio da iznimke navedene u članku 11. treba strogo tumačiti; samo uvjerljivi i neotklonjivi razlozi mogu opravdati ograničenja slobode udruživanja takvih stranaka (*Tüm Haber Sen i Çınar protiv Turske*, 2006., stavak 35.).

129. U predmetu *Tüm Haber Sen i Çınar protiv Turske*, 2006., koji se odnosio na raspuštanje sindikata koji su osnovali državni službenici i ugovorni djelatnici koji rade u javnom sektoru, Sud je smatrao da nametnuta mjera nije ispunila uvjet „prijeke društvene potrebe” jer se temeljila tek na činjenici da „zakonodavstvom nije bila predviđena takva mogućnost” (stavak 36.). Sud je razmotrio dvije glavne

²² U stavku 72. Sud je uputio i na zaključke Odbora MOR-a za slobodu udruživanja (stavak 587. MOR-ova Sažetka odluka i načela) i Europskog odbora za socijalna prava (u njegovu Sažetku sudske prakse od 1. rujna 2008.).

²³ U stavku 76. Sud je napomenuo da je štrajk solidarnosti priznat i zaštićen kao dio slobode sindikata na temelju Konvencije MOR-a br. 87 (Konvencija o slobodi udruživanja i zaštiti prava na organiziranje iz 1948.), kako su je razvili odbori MOR-a na temelju članaka 3. i 10. Konvencije i članka 6. stavka 4. Europske socijalne povelje iz 1961., kako ga tumači Europski odbor za socijalna prava.

tvrdnje u prilog strogom tumačenju ograničenja prava državnih službenika na osnivanje sindikata: kao prvo, takvo je pravo predviđeno Konvencijom Međunarodne organizacije rada br. 87, koju je Turska ratificirala, iako još nije bila provedena u domaćem zakonodavstvu; i kao drugo, Europski odbor za socijalna prava protumačio je članak 5. Europske socijalne povelje, koji svim radnicima dodjeljuje pravo na osnivanje sindikata, na način da se odnosi i na državne službenike (stavci 37. – 39.). U skladu s tim, Sud je utvrdio da tužena država nije ispunila svoju obvezu osiguranja uživanja prava sadržanih u članku 11. Konvencije (stavak 40.).

130. Sud je potvrdio, upućujući na različite međunarodne instrumente i praksu, da državni službenici imaju pravo pristupiti sindikatima i da se „pripadnike državne uprave” ne može isključiti iz područja primjene članka 11. Konvencije. Nacionalna tijela jedino imaju pravo tim pripadnicima nametnuti „zakonska ograničenja”, u skladu s člankom 11. stavkom 2. (*Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008., stavci 96. – 108.). Nadalje, Sud je smatrao da se općinske državne službenike, koji ne rade u državnoj upravi kao takvoj, ne može u načelu smatrati „pripadnicima državne uprave” te, u skladu s tim, ne mogu na toj osnovi biti podvrgnuti ograničenju svog prava na organiziranje i osnivanje sindikata. To je bio slučaj u predmetu *Demir i Baykara*, u kojem je Sud smatrao da se podnositelji zahtjeva mogu legitimno pozvati na članak 11. Konvencije (*ibid.*). U okolnostima predmeta (nepriznavanje prava općinskih državnih službenika podnositelja na osnivanje sindikata) Sud je utvrdio povredu članka 11., jer se smatralo da takva ograničenja nisu bila „nužna u demokratskom društvu” u smislu članka 11. stavka 2. Sud je, *inter alia*, uputio na univerzalne i regionalne instrumente o toj temi (stavci 120. – 127.).

131. Međutim, opća zabrana vojnom osoblju da osnuje sindikat ili mu pristupi zadire u samu bit njihove slobode udruživanja i kao takva zabranjena je Konvencijom (*Matelly protiv Francuske*, 2014., stavci 71. – 75.).

132. Nadalje, kad je riječ o pravu javnih službenika na štrajk, Sud je presudio da, iako se ograničenja takvog prava mogu odnositi na određene kategorije državnih službenika, to ograničenje ne bi trebalo obuhvaćati sve državne službenike ili zaposlenike državnih trgovačkih ili industrijskih poduzeća (*Enerji Yapı-Yol Sen protiv Turske*, 2009., stavak 32.). Prema tome, u predmetu *Enerji Yapı-Yol Sen*, koji se odnosio na stegovne kazne izrečene javnim službenicima zbog sudjelovanja u štrajku, Sud je smatrao da okružnica napisana općenito, kojom se svim javnim službenicima u potpunosti oduzima pravo na štrajk, ne odgovara na „prijeku društvenu potrebu” i stoga predstavlja nerazmjerno miješanje u djelotvorno uživanje prava sindikata podnositelja sadržanih u članku 11. Konvencije (stavci 32. – 34.). Sud je do sličnog zaključka došao u predmetima:

- *Dilek i drugi protiv Turske*, 2007., koji se odnosio na građanske sankcije izrečene radnicima u javnom sektoru koji su sudjelovali u sindikalnom djelovanju (stavci 72. – 74.), i
- *Kaya i Seyhan protiv Turske*, 2009., koji se odnosio na stegovne sankcije izrečene učiteljima zbog sudjelovanja u štrajku (stavci 30. – 32.).

133. Iako se predmet *Junta Rectora Del Ertzainen Nazional Elkartasuna (ER. N. E.) protiv Španjolske*, 2015., odnosio na odbijanje da se policijskim službenicima dopusti štrajk, Sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 11. (stavak 43.). Napomenuo je da se zakonodavstvo kojim se ograničava pravo na štrajk ne odnosi na sve javne službenike, već isključivo na pripadnike državnih snaga sigurnosti, kao jamce javnog reda i mira (stavak 37.). Sud je smatrao da stroži zahtjevi koji su im nametnuti nisu premašili ono što je nužno u demokratskom društvu, u mjeri u kojoj su ti zahtjevi služili zaštiti općih interesa države, a posebice osiguranju državne sigurnosti, javnog reda i mira i sprječavanja nereda, načelima utvrđenima u članku 11. stavku 2. Konvencije (stavak 38.)²⁴.

²⁴ U stavku 40. Sud se također složio sa zaključkom Odbora ministara da ograničenje prava policije na štrajk nije u suprotnosti s Europskom socijalnom poveljom.

IV. Socijalne naknade i mirovine²⁵

Članak 8. Konvencije – Pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života

„1. Svatko ima pravo na poštovanje svojega privatnog i obiteljskog života, doma i dopisivanja.

2. Javna vlast neće se miješati u ostvarivanje tog prava, osim u skladu sa zakonom i ako je u demokratskom društvu nužno radi interesa državne sigurnosti, javnog reda i mira, ili gospodarske dobrobiti zemlje, te radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala kao i radi zaštite prava i sloboda drugih.

Članak 14. Konvencije – Zabrana diskriminacije

„Uživanje prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili druga okolnost.

Članak 1. Protokola br. 1 – Pravo vlasništva

„1. Svaka fizička ili pravna osoba ima pravo na mirno uživanje svojega vlasništva. Nitko se ne smije lišiti svojega vlasništva, osim u javnom interesu, i to samo uz uvjete predviđene zakonom i općim načelima međunarodnoga prava.

2. Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne umanjuju pravo države da primijeni zakone koje smatra potrebnima da bi uredila upotrebu vlasništva u skladu s općim interesom ili za osiguranje plaćanja poreza ili drugih doprinosa ili kazni.“

A. Opća razmatranja

1. Područje primjene

134. Načela koja se općenito primjenjuju u predmetima koji se odnose na članak 1. Protokola br. 1 jednako su relevantna kada je riječ o socijalnim naknadama (*Andrejeva protiv Latvije* [VV], 2009., stavak 77.). Sud je napomenuo da opstanak mnogih pojedinaca tijekom cijelog života ili dijela života potpuno ovisi o naknadama socijalne sigurnosti i socijalne skrbi. Kad pojedinac ima pravo na neku socijalnu naknadu koje može zahtijevati na temelju domaćeg prava, tada se važnost tog interesa treba očitovati i u odluci da je članak 1. Protokola br. 1 primjenjiv (*Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2005., stavak 51.).

135. Sud je ipak naglasio da članak 1. Protokola br. 1 ne stvara pravo na stjecanje imovine niti postavlja ograničenja slobode država ugovornica da odluče hoće li uspostaviti bilo kakav oblik sustava socijalne sigurnosti ili da odaberu vrstu ili iznos naknada koje će se pružati u nekom takvom sustavu. Međutim, ako je u državi ugovornici na snazi zakonodavstvo kojim je predviđena isplata neke socijalne naknade, bez obzira na to je li ta naknada uvjetovana prethodnim plaćanjem doprinosa ili ne, mora se smatrati da takvo zakonodavstvo stvara vlasnički interes koji ulazi u područje primjene članka 1. Protokola br. 1 za osobe koje ispunjavaju uvjete prema tom zakonodavstvu. U predmetima u kojima je podnositelj zahtjeva lišen cijele ili dijela određene naknade Sud je primijenio mjerodavni test o tome bi li podnositelj, da ne postoji uvjet za ostvarivanje prava kojemu prigovara, imao pravo, izvršivo prema

²⁵ Vidjeti i *Vodič kroz članak 1. Protokola br. 1 uz Europsku konvenciju o ljudskim pravima*, *Vodič kroz članak 8. Europske konvencije o ljudskim pravima* i *Vodič kroz članak 14. Europske konvencije o ljudskim pravima*. Za predmete koji se odnose na socijalna prava povezana s naknadama za stanovanje i davanja za invalidnost vidjeti poglavlja u nastavku „Stambeno zbrinjavanje“ odnosno „Posebne ranjive skupine“.

domaćem pravu, na naknadu o kojoj je riječ. Osim toga, iako država nema obvezu stvoriti sustav naknada, ako odluči to učiniti, mora to učiniti na način koji je u skladu s člankom 14. (*Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2005., stavci 54. – 55.; *Andrejeva protiv Latvije* [VV], 2009., stavak 77.; *Stummer protiv Austrije* [VV], 2011., stavci 82. – 83.; *Efe protiv Austrije*, 2013., stavci 45. – 46.).

136. Sud je u pravilu smatrao da su mjere koje se odnose na roditeljske potpore i/ili druge socijalne naknade za obitelj obuhvaćene područjem primjene članka 8. Konvencije (*Dhahbi protiv Italije*, 2014., stavak 41., s ondje navedenim daljnjim upućivanjima). Iako na temelju članka 8. ne postoji pravo na roditeljske potpore, kao ni pozitivna obveza države da pruži takvu financijsku pomoć, Sud je utvrdio da mjere koje omogućavaju jednom od roditelja da ostane kod kuće kako bi se brinuo o djeci potiču obiteljski život i nužno utječu na način na koji je obiteljski život organiziran (*Petrovic protiv Austrije*, 1998., stavci 26. – 27.; *Konstantin Markin protiv Rusije* [VV], 2012., stavak 130.). U tom pogledu Sud je presudio da dodjelom naknada za roditeljski dopust država dokazuje svoje poštovanje obiteljskog života u smislu članka 8. Konvencije; takve su mjere stoga obuhvaćene područjem primjene te odredbe (*Petrovic protiv Austrije*, 1998., stavak 29.). Nadalje, iako država nema obvezu stvoriti sustav roditeljskih naknada na temelju članka 8., ako odluči to učiniti, mora to učiniti na način koji je u skladu s člankom 14. Konvencije (*ibid.*, stavci 26. – 29.; *Konstantin Markin protiv Rusije* [VV], 2012., stavak 130.). U nekim je slučajevima Sud smatrao i da su prigovori koji se odnose na socijalne naknade za obitelj obuhvaćeni područjem primjene članka 1. Protokola br. 1 (*Zeïbek protiv Grčke*, 2009., stavci 37. – 40; *Efe protiv Austrije*, 2013., stavak 46.).

137. Nadalje, Sud je razmatrao mogućnost proširenja pokrića osiguranja od nezgoda i zdravstvenog osiguranja na izvanbračnog druga kao mjeru namijenjenu poboljšanju privatne i obiteljske situacije glavnog osiguranika, zbog čega ona ulazi u područje primjene članka 8. (predmet *P. B. i J. S. protiv Austrije*, 2010., stavci 33. – 35., koji se odnosio na istospolne partnere).

138. Sud je ispitivao prigovore u vezi s mirovinama ili mirovinskim pravima uglavnom na temelju članka 1. Protokola br. 1 (zasebno ili u vezi s člankom 14.) (*Carson i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2010., stavci 63. – 65.; *Stummer protiv Austrije* [VV], 2011., stavci 81. – 86.; *Fábián protiv Mađarske* [VV], 2017., stavci 60. – 64.; *Moskal protiv Poljske*, 2009., stavci 41. – 46.). Međutim, Sud nije isključio da mjere koje se odnose na socijalne mirovine, kao što je mirovina za djecu preminule osobe, mogu biti obuhvaćene područjem primjene članka 8. u mjeri u kojoj onemogućuju normalan razvoj obiteljskog i privatnog života maloljetnika (*Domenech Pardo protiv Španjolske* (odl.), 2001.). U predmetu *Moskal protiv Poljske*, 2009., Sud je utvrdio da je i prigovor koji se odnosi na prestanak prijevremene mirovine obuhvaćen područjem primjene članka 8. napominjući da je mirovina naknada socijalne sigurnosti čiji je cilj omogućiti roditeljima da prestanu raditi kako bi se brinuli o svojoj teško bolesnoj djeci, koja je predstavljala temelj podnositeljčina obiteljskog proračuna u tom predmetu, a čiji je prestanak stoga izazvao teške posljedice za kvalitetu i uživanje podnositeljčina obiteljskog života (stavak 93.).

139. U određenim je predmetima Sud smatrao da prigovori koji se odnose na pravo na obiteljsku mirovinu ulaze u područje primjene i članka 8. i članka 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju (*Şerife Yiğit protiv Turske* [VV], 2010., stavci 55. – 59. i 93. – 98.; *Aldeguer Tomás protiv Španjolske*, 2016., stavci 72. – 77.).

140. Nadalje, u predmetu *Budina protiv Rusije* (odl.), 2009., u kojem je podnositeljica zahtjeva prigovorila da je njezina mirovina preniska da bi od nje mogla živjeti, Sud nije isključio mogućnost da može doći do odgovornosti države na temelju članka 3. u odnosu na postupanje u situaciji u kojoj se podnositelj zahtjeva, koji u potpunosti ovisi o potpori države, suoči sa službenom ravnodušnošću u situaciji teške oskudice ili nužde nespojive s ljudskim dostojanstvom. Smatrao je da takvo pitanje nije samo po sebi nespojivo *ratione materiae* na temelju članka 3. te je ispitao ekonomsku situaciju podnositeljice u cjelini, uključujući i iznos mirovine podnositeljice koju plaća država, kako bi utvrdio ulazi li njezina situacija u opseg zabrane ponižavajućeg postupanja. Utvrdio je da to nije slučaj.

2. Sloboda procjene

141. Sud u pravilu dodjeljuje široku slobodu procjene kad je riječ o općim mjerama gospodarske ili socijalne strategije (*Luczak protiv Poljske*, 2007., stavak 48.; *Andrejeva protiv Latvije* [VV], 2009., stavak 83.). Zbog njihova izravnog poznavanja vlastita društva i njegovih potreba, nacionalne su vlasti u načelu u mnogo boljem položaju nego međunarodni sudac da ocijene što je u javnom interesu iz socijalnih ili gospodarskih razloga, a Sud će u pravilu poštovati odabir politike zakonodavne vlasti osim ako taj odabir nije „očigledno bez razumne osnove” (*Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2006., stavak 52.; *Carson i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2010., stavak 61.). Sud je smatrao da će država možda morati primijeniti široku kategorizaciju za razlikovanje različitih potrebitih skupina da bi bilo koji sustav socijalne skrbi bio funkcionalan (*Runkee i White protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2007., stavak 39.).

142. U predmetu *Luczak protiv Poljske*, 2007., Sud je utvrdio da bi se stvaranje posebnog sustava socijalne sigurnosti za poljoprivrednike, koji je u velikoj mjeri subvencioniran iz javnog proračuna i pruža zaštitu onima koji su u njega uključeni pod povoljnijim uvjetima nego u opći sustav socijalne sigurnosti, moglo smatrati provođenjem gospodarske ili socijalne strategije obuhvaćene slobodom procjene države (stavak 52.).

143. Međutim, Sud je naglasio da je potrebno iznijeti vrlo važne razloge da bi se razlika u postupanju koja se temelji isključivo na državljanstvu ili spolu smatrala spojivom s Konvencijom (*Gaygusuz protiv Austrije*, 1996., stavak 42.; *Luczak protiv Poljske*, 2007., stavak 48.; *Zeïbek protiv Grčke*, 2009., stavak 46.; *P. B. i J. S. protiv Austrije*, 2010., stavak 38.). Osim toga, presudio je da, čak i kada su navedeni važni razlozi za isključivanje određenog pojedinca iz sustava socijalne sigurnosti, takvo isključivanje tog pojedinca ne smije dovesti u situaciju u kojoj mu je uskraćeno bilo kakvo socijalno osiguranje, bilo prema općem bilo prema posebnom sustavu, čime se ugrožavaju njegove osnovne životne potrebe (*Luczak protiv Poljske*, 2007., stavak 52.).

144. Iako opravdanje razlike u postupanju koja se temelji isključivo na državljanstvu zahtijeva „vrlo važne razloge”, što ukazuje na usku slobodu procjene, Sud je pojasnio primjenu tog načela u području u kojem se široka sloboda procjene dodjeljuje, i mora se dodijeliti, državi pri oblikovanju općih mjera (osobito mjera gospodarske i socijalne politike). Konkretno, čak i ocjena toga što može predstavljati „vrlo važne razloge” u svrhu primjene članka 14. možda će se morati razlikovati ovisno o kontekstu i okolnostima (*Savickis i drugi protiv Latvije* [VV], 2022., stavak 206.). U predmetu *Savickis i drugi*, koji se odnosio na isključivanje razdoblja zaposlenja ostvarenih u drugim bivšim državama SSSR-a pri izračunu državne mirovine za nedržavljanu sa stalnim boravkom (za razliku od latvijskih državljana), Sud je proveo ocjenu u odnosu na široku slobodu procjene i, naposljetku, zaključio da se može smatrati da razlozi na koje su se pozvale latvijske vlasti predstavljaju „vrlo važne razloge” (stavci 207. – 221.).

B. Roditeljske naknade / naknade za obitelj

145. U predmetu *Weller protiv Mađarske*, 2009., Sud je utvrdio da isključivanje bioloških očeva iz prava na primanje roditeljske naknade, kada to pravo imaju majke, posvojitelji i skrbnici, predstavlja diskriminaciju na temelju roditeljskog statusa, u suprotnosti s člankom 14. Konvencije u vezi s člankom 8. Konkretno, Sud je primijetio da širok raspon osoba koje imaju pravo dokazuje da je ta naknada usmjerena na pružanje potpore novorođenoj djeci i cijeloj obitelji koja ih podiže, a ne samo na smanjenje teškoća rađanja koje je pretrpjela majka (stavci 30. – 35.). Slično tome, u predmetu *Topčić-Rosenberg protiv Hrvatske*, 2013., koji se odnosio na razliku u postupanju s majkama posvojiteljicama u odnosu na biološke majke u pogledu prava na roditeljske naknade, Sud je utvrdio povredu članka 14. u vezi s člankom 8. navodeći da domaće vlasti nisu uzele u obzir činjenicu da položaj biološke majke u trenutku poroda odgovara položaju majke posvojiteljice neposredno nakon posvojenja (stavci 46. – 47.).

146. Sud je do sličnih zaključaka na temelju članka 14. u vezi s člankom 8. došao u drugim predmetima koji uključuju povezane naknade, kao što su socijalne naknade za obitelj ili dječji doplatak:

- predmet *Fawsie protiv Grčke*, 2010., koji se odnosio na odbijanje priznavanja prava na naknadu za veliku obitelj na temelju državljanstva (stavci 34. – 40.; vidi i predmet *Saidoun protiv Grčke*, 2010., stavci 36. – 42.),
- predmet *Dhahbi protiv Italije*, 2014., koji se odnosio na odbijanje priznavanja prava na naknadu za veliku obitelj na temelju državljanstva (stavci 51. – 54.),
- predmet *Okpisz protiv Njemačke*, 2005., koji se odnosio na različito postupanje u pogledu dječjih doplataka stranaca koji imaju stalnu boravišnu dozvolu i onih koji je nemaju (stavak 34.; vidi i predmet *Niedzwiecki protiv Njemačke*, 2005., stavak 33.).

147. Nadalje, predmet *Efe protiv Austrije*, 2013., odnosio se na navodnu diskriminaciju zbog odbijanja priznavanja prava na obiteljsku naknadu i porezne olakšice u pogledu plaćanja za uzdržavanje zbog boravišta podnositeljeve djece u inozemstvu. Sud je presudio da je stvaranjem zahtjeva za obiteljsku naknadu u okviru svojeg sustava socijalne zaštite i naknada država dobrovoljno odlučila osigurati dodatno pravo koje ulazi u opće područje primjene članka 1. Protokola br. 1 (stavak 47.). Sud nije utvrdio da to predstavlja diskriminaciju posebno uzimajući u obzir činjenicu da je obiteljska naknada osmišljena kako bi se zadovoljilo potrebe stanovništva s boravištem u zemlji i njezin je cilj podijeliti teret među obiteljima u stanovništvu kao ulaganje u buduće generacije u kontekstu „međugeneracijskog ugovora”, kojemu u pravilu u budućnosti ne bi mogla pridonijeti djeca koja žive izvan zemlje (stavci 52. – 53.; vidi i predmet *Santos Hansen protiv Danske* (odl.), 2010., koji se odnosio na odbijanje priznavanja prava na posebne subvencije za dijete posvojeno u inozemstvu).

C. Davanja iz sustava socijalne sigurnosti i naknade u vezi sa zapošljavanjem

148. Predmet *Gaygusuz protiv Austrije*, 1996., odnosio se na odbijanje priznavanja prava na izvanrednu pomoć nezaposlenom muškarcu zbog njegova državljanstva. Sud je smatrao da je pravo na izvanrednu pomoć materijalno pravo u smislu članka 1. Protokola br. 1 te je taj članak smatrao primjenjivim na predmet i utvrdio je povredu tog članka u vezi s člankom 14. jer se razlika u postupanju nije temeljila ni na kakvom „objektivnom i razumnom opravdanju” (stavci 41. i 50.; vidi i predmete *Willis protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2002., stavci 36. i 41. – 43., i *Runkee i White protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2007., stavak 45., koji su se odnosili na nedostupnost naknada za udovice udovcima).

149. U predmetu *Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2006., koji se odnosio na razlike u pravu na davanja iz sustava socijalne sigurnosti (ozljede na radu) zbog različite dobi između muškaraca i žena koju je država predvidjela za umirovljenje, Sud je smatrao da je država razumno i objektivno opravdano ispravila nepovoljan ekonomski položaj žena u to vrijeme, sve dok socijalne i gospodarske promjene nisu uklonile potrebu za takvim posebnim postupanjem sa ženama. Slično tome, odluka o povezivanju prava na takva davanja s mirovinskim sustavom bila je opravdana, s obzirom na to da su dotična davanja bila namijenjena nadoknađivanju smanjene sposobnosti zarađivanja tijekom radnog vijeka osobe. Stoga nije došlo do povrede članka 14. Konvencije u vezi s člankom 1. Protokola br. 1 (stavci 54. – 66.; nasuprot tome vidi predmet *Luczak protiv Poljske*, 2007., stavci 49. – 60., koji se odnosio na odbijanje uključivanja u sustav socijalne sigurnosti poljoprivrednika zbog državljanstva podnositelja zahtjeva).

150. Nadalje, u predmetu *Čakarević protiv Hrvatske*, 2018., Sud je ispitao prigovor koji se odnosio na nalog za retroaktivni povrat novčane naknade za vrijeme nezaposlenosti koja je podnositeljici greškom odobrena. Utvrđujući da je podnositeljica imala legitimno očekivanje na temelju članka 1. Protokola br. 1 da te naknade ostvaruje kao svoja prava, Sud je uzeo u obzir, posebice, prirodu naknade koju je razmatrao, koja je bila pružiti potporu za osnovne životne potrebe, i činjenicu da je u vrijeme primanja tih naknada podnositeljica mogla imati legitimno očekivanje da njezino pretpostavljeno pravo na ta sredstva neće moći biti dovedeno u pitanje retroaktivno (stavci 64. – 65.). Sud je došao do zaključka da je obveza da nadoknadi iznos novčane naknade za vrijeme nezaposlenosti isplaćene pogreškom predstavljala prekomjeran pojedinačni teret za podnositeljicu zahtjeva uzimajući u obzir njezinu sveukupnu financijsku i osobnu situaciju: za nju je predstavljala značajan novčani iznos s obzirom na to

da je bila lišena jedinog izvora prihoda, iznos koji je primila potrošen je za podmirenje nužnih osnovnih životnih troškova, bolovala je od psihijatrijske bolesti i bila je nesposobna za rad dulje vrijeme. Prema tome, Sud je utvrdio povredu članka 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju (stavci 87. – 91.; vidi i, slično tome, [Romeva protiv Sjeverne Makedonije](#), 2019., stavci 66. – 79.).

151. Sud je prigovore u vezi s davanjima iz sustava socijalne sigurnosti ispitao i na temelju članka 4. Konvencije. U predmetu [Schuitemaker protiv Nizozemske](#) (odl.), 2010., podnositeljica zahtjeva, koja je primala naknadu za nezaposlene, prigovorila je da je na temelju novog zakonodavstva bila obvezna prihvatiti „općenito prihvaćen” posao kao uvjet za daljnje primanje naknade. Sud je utvrdio da država, kada uvede sustav socijalne sigurnosti, ima puno pravo odrediti uvjete za stjecanje prava na takve naknade. Konkretno, uvjet prema kojem osoba mora uložiti dokazive napore da dobije općenito prihvaćen posao i prihvatiti ga ne može se smatrati nerazumnim. S obzirom na činjenično stanje predmeta, to je osobito bilo točno jer zakonodavstvo nije zahtijevalo od primatelja naknada da traže i prihvate posao koji nije općenito društveno prihvaćen ili u odnosu na koji imaju prigovor savjesti. Uvjet o kojem je riječ stoga se nije mogao izjednačiti s prisiljavanjem osobe na prisilan ili obvezatan rad u smislu članka 4. stavka 2. Konvencije.

D. Mirovine

152. Sud je razmatrao niz predmeta koji su se odnosili na smanjenja, obustave ili prekid isplate mirovina iz sustava socijalne sigurnosti na temelju članka 1. Protokola br. 1. Sud je primijetio da su sustavi socijalne sigurnosti izraz predanosti društva načelu socijalne solidarnosti s njegovim ranjivim članovima: mirovine se općenito isplaćuju kako bi se osigurala naknada za smanjenu sposobnost zarađivanja kako osoba stari. Međutim, kada osoba koja prima starosnu mirovinu nastavi ili ponovno počne raditi, njezin radni vijek ne može se smatrati završenim i sposobnost zarađivanja još uvijek postoji ([Fábián protiv Mađarske](#) [VV], 2017., stavak 70.).

153. Ispitujući razmjernost miješanja, Sud je posebice uzeo u obzir čimbenike kao što su opseg gubitka naknada, to je li postojao element izbora te opseg gubitka sredstava za život ([Fábián protiv Mađarske](#) [VV], 2017., stavak 73.):

- predmet [Moskal protiv Poljske](#), 2009., koji se odnosio na prestanak prijevremene mirovine podnositeljice zahtjeva, za koju je podnijela zahtjev kako bi se brinula o svojem djetetu koje boluje od teških zdravstvenih problema (stavci 67. – 76., povreda članka 1. Protokola br. 1),
- predmet [Apostolakis protiv Grčke](#), 2009., koji se odnosio na potpuno lišenje starosne mirovine kao automatsku posljedicu kaznene osude (stavci 39. – 43., povreda članka 1. Protokola br. 1; vidi, nasuprot tome, predmet [Philippou protiv Cipra](#), 2016., stavci 66. – 75., u kojem je Sud utvrdio da nije došlo do povrede članka 1. Protokola br. 1),
- predmet [Klein protiv Austrije](#), 2011., koji se odnosio na potpuno lišenje svih prava na starosnu mirovinu nakon zabrane obavljanja djelatnosti odvjetnika, nakon što je tijekom cijele karijere plaćao doprinose u okviru mirovinskog plana, i pojedinačnog i kolektivnog (stavci 52. – 58., povreda članka 1. Protokola br. 1),
- predmet [Valkov i drugi protiv Bugarske](#), 2011., koji se odnosio na ograničenje najvećeg iznosa mirovine (stavci 94. – 101., nije došlo do povrede članka 1. Protokola br. 1),
- predmet [Stefanetti i drugi protiv Italije](#), 2014., koji se odnosio na gubitak približno dvije trećine starosne mirovine zbog plaćanja nižih doprinosa tijekom rada u inozemstvu (stavci 59. – 67., došlo je do povrede članka 1. Protokola br. 1²⁶),
- predmet [Fábián protiv Mađarske](#) [VV], 2017., koji se odnosio na obustavu državne mirovine za umirovljenika zaposlenog u državnoj službi (stavci 69. – 85., nije došlo do povrede

²⁶ Donoseći zaključak, Sud se pozvao na iznos najniže mirovine prema Europskom odboru za socijalna prava (stavci 62. – 64.).

članka 1. Protokola br. 1),

- predmet *Savickis i drugi protiv Latvije* [VV], 2022., koji se odnosio na isključivanje razdoblja zaposlenja ostvarenih u drugim bivšim državama SSSR-a pri izračunu državne mirovine za nedržavljanu sa stalnim boravkom za razliku od latvijskih državljana (stavci 215. – 221., nije došlo do povrede članka 14. Konvencije u vezi s člankom 1. Protokola br. 1).

154. Sud posebnu važnost pridaje i načelu „dobrog upravljanja“, prema kojem tijela javne vlasti moraju postupati krajnje moralno kada rješavaju pitanja od ključne važnosti za pojedince, kao što su socijalne naknade i druga prava vlasništva. Iako smatra da tijela javne vlasti ne bi trebalo sprječavati da isprave svoje pogreške, imajući na umu važnost socijalne pravde, to ne može vrijediti u situaciji u kojoj se od dotičnog pojedinca zahtijeva da snosi prekomjeran teret kao rezultat mjere kojom mu se oduzima neka naknada (*Moskal protiv Poljske*, 2009., stavci 72. – 73.).

155. Nadalje, kad je riječ o prigovorima o navodnoj diskriminaciji u sustavu socijalne skrbi ili mirovinskom sustavu, Sud je naglasio da je za njega relevantna usklađenost sustava s člankom 14., a ne pojedinačne činjenice ili okolnosti određenih podnositelja zahtjeva ili drugih osoba koje su pogođene ili bi mogle biti pogođene zakonodavstvom (*Carson i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2010., stavak 62., s ondje navedenim daljnjim upućivanjima). Uloga je Suda utvrditi načelno pitanje, odnosno diskriminira li zakonodavstvo kao takvo nezakonito osobe koje se nalaze u analognoj situaciji (*ibid.*).

156. U predmetu *Carson i drugi*, koji se odnosio na nedostatak indeksacije mirovina pojedinaca s boravištem u inozemstvu, Sud je utvrdio da podnositelji zahtjeva nisu bili u položaju relevantno sličnom položaju osoba s boravištem u Ujedinjenom Kraljevstvu. Sud je smatrao, *inter alia*, da je mirovinski sustav ponajprije osmišljen da bi služio potrebama umirovljenika s boravištem u zemlji i da se ne može uspoređivati umirovljenike koji imaju boravište drugdje zbog niza gospodarskih i socijalnih varijabli koje se primjenjuju od zemlje do zemlje. Osim toga, primijetio je da, kao osobe koje nemaju boravište u zemlji, podnositelji zahtjeva nisu pridonosili gospodarstvu tužene države: konkretno, nisu plaćali porez kojim bi se nadoknadilo troškove bilo kakvog povećanja mirovine (stavak 86.; usporedi nasuprot tome predmet *Pichkur protiv Ukrajine*, 2013., stavci 50. – 51., koji se odnosio na potpuni prestanak starosne mirovine zbog boravišta u inozemstvu).

157. U predmetu *Andrle protiv Češke Republike*, 2011., Sud je utvrdio da je smanjenje dobi za umirovljenje za žene koje su podizale djecu, a koje nije postojalo za muškarce, bilo mjera poduzeta kako bi se ispravila nejednakost o kojoj je riječ i da vrijeme i opseg mjera usmjerenih na izjednačavanje dobi za umirovljenje nisu bili očigledno nerazumni. U skladu s tim, nije došlo do povrede članka 14. u vezi s člankom 1. Protokola br. 1 (stavci 54. – 61.).

158. Nadalje, u predmetu *Stummer protiv Austrije* [VV], 2011., Sud je ispitao prigovor o navodnoj diskriminaciji u vezi s odbijanjem da se rad obavljen u zatvoru uračuna pri izračunu mirovinskih prava. Utvrđujući da su zatvorenici koji rade u relevantno sličnom položaju kao i obični zaposlenici, Sud je primijetio da u pitanju nije priroda ili cilj obavljenog rada, već potreba da se zbrinu osobe starije dobi, a stoga i uključivanje u sustav starosne mirovine (stavak 95.). Sud je utvrdio da je razlika u postupanju bila razmjerna napominjući da je pitanje uključivanja u sustav starosne mirovine zatvorenika koji rade usko povezano s pitanjima kaznene i socijalne politike, područja u kojem država uživa široku slobodu procjene: tuženoj se državi ne može zamjeriti što je dala prednost sustavu osiguranja, odnosno osiguranju za slučaj nezaposlenosti, koje je smatrala najrelevantnijim za reintegraciju zatvorenika nakon njihova puštanja na slobodu, a ne sustavu starosne mirovine. U skladu s tim, nije došlo do povrede članka 14. u vezi s člankom 1. Protokola br. 1 (stavci 101. – 111.).

159. Kad je riječ o obiteljskim mirovinama, u predmetu *Muñoz Díaz protiv Španjolske*, 2009., Sud je ispitao prigovor o odbijanju priznavanja valjanosti romskog braka u svrhu utvrđivanja prava na obiteljsku mirovinu. Utvrdio je da je bilo nerazmjerno što je država, s jedne strane, podnositeljici zahtjeva i njezinoj romskoj obitelji izdala knjižicu obiteljske evidencije, dodijelila im status velike obitelji, omogućila zdravstvenu pomoć njoj i njezinim šestero djece i više od devetnaest godina

prikupljala doprinose za sustav socijalne sigurnosti od njezina supruga Roma te joj tako priznala status supruge, a s druge strane, odbila priznati učinke romskog braka kada je riječ o pravu na obiteljsku mirovinu. Situacija podnositeljice zahtjeva ukazivala je na nerazmjernu razliku u postupanju u usporedbi sa sličnim situacijama u kojima su dotične osobe u dobroj vjeri smatrale da su u braku iako brak nije bio pravno valjan. Stoga je Sud utvrdio povredu članka 14. Konvencije u vezi s člankom 1. Protokola br. 1 (stavci 62. – 71.; vidi, nasuprot tome, [Şerife Yiğit protiv Turske](#) [VV], 2010., stavci 83. – 88.).

V. Stambeno zbrinjavanje²⁷

Članak 8. Konvencije – Pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života

„1. Svatko ima pravo na poštovanje svojega privatnog i obiteljskog života, doma i dopisivanja.

2. Javna neće se miješati u ostvarivanje tog prava, osim u skladu sa zakonom i ako je u demokratskom društvu nužno radi interesa državne sigurnosti, javnog reda i mira, ili gospodarske dobrobiti zemlje, te radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala kao i radi zaštite prava i sloboda drugih.

Članak 14. Konvencije – Zabrana diskriminacije

„Uživanje prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili druga okolnost.“

Članak 1. Protokola br. 1 – Pravo vlasništva

„1. Svaka fizička ili pravna osoba ima pravo na mirno uživanje svojega vlasništva. Nitko se ne smije lišiti svojega vlasništva, osim u javnom interesu, i to samo uz uvjete predviđene zakonom i općim načelima međunarodnoga prava.

2. Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne umanjuju pravo države da primijeni zakone koje smatra potrebnima da bi uredila upotrebu vlasništva u skladu s općim interesom ili za osiguranje plaćanja poreza ili drugih doprinosa ili kazni.“

Članak 2. Protokola br. 4 uz Konvenciju – Sloboda kretanja

„1. Svatko tko se zakonito nalazi na području neke države ima pravo na slobodu kretanja i slobodni izbor svojega boravišta na tom području.

2. Svatko je slobodan napustiti bilo koju zemlju, uključujući i svoju vlastitu.

3. Ne mogu se postavljati nikakva ograničenja ostvarivanju tih prava, osim ona koja su u skladu sa zakonom i koja su u demokratskom društvu nužna radi interesa državne sigurnosti ili javnog reda i mira, za održavanje javnog poretka, radi sprječavanja zločina, radi zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.

4. Prava utvrđena u stavku 1. mogu također biti podvrgnuta, u određenim dijelovima područja, ograničenjima utvrđenima u skladu sa zakonom i koja su opravdana zaštitom javnog interesa u demokratskom društvu.“

²⁷ Za sveobuhvatniju ocjenu vidjeti odjeljak „Stambeno zbrinjavanje“ u poglavlju „Dom“ [Vodiča kroz članak 8. Europske konvencije o ljudskim pravima](#) i pododjeljak „Najam imovine i stambena prava“ u poglavlju „Pojam 'vlasništva'“ i odjeljak „Stanarska prava i kontrola najamnine“ u poglavlju „Posebna pitanja“ [Vodiča kroz članak 1. Protokola br. 1 uz Europsku konvenciju o ljudskim pravima](#).

A. Opća razmatranja

1. Područje primjene

160. Ne postoji pravo na stambeno zbrinjavanje na temelju članka 8. Konvencije (*Chapman protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2001., stavak 99.; *Hudorovič i drugi protiv Slovenije*, 2020., stavak 114.). Opseg svake pozitivne obveze stambenog zbrinjavanja beskućnika mora biti ograničen (*O'Rourke protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2001.; *Hudorovič i drugi protiv Slovenije*, 2020., stavak 114.). Međutim, Sud je prihvatio da obveza osiguravanja skloništa posebno ranjivim pojedincima može proizlaziti iz članka 8. Konvencije u iznimnim slučajevima (*Yordanova i drugi*, 2012., stavak 130.). Nadalje, kao što je Sud prethodno smatrao u vezi s drugim socijalnim naknadama (vidi, primjerice, *Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.) [VV], 2005., stavak 55.), kada država ugovornica odluči pružati takve naknade, mora to učiniti na način koji je u skladu s člankom 14. Sud je utvrdio da zakonodavstvo koje utječe na ispunjavanje uvjeta za primanje pomoći pri pronalaženju smještaja za osobe kojima prijete beskućništvo utječe na njihov dom i obiteljski život i stoga ulazi u područje primjene članka 8. (*Bah protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2011., stavak 40.).

161. Zaštita predviđena člankom 8. Konvencije može obuhvaćati i stanare koji su partneri osoba koje imaju stanarska prava (*Prokopovich protiv Rusije*, 2004., stavak 37.). U predmetu *Karner protiv Austrije*, 2003., Sud je utvrdio povredu članka 14. u vezi s člankom 8. u slučaju kada je stanar spriječen u nasljeđivanju stanarskog prava nakon smrti njegova istospolnog partnera (stavci 41. – 43.; vidi i *Kozak protiv Poljske*, 2010., stavak 99.).

162. Nadalje, članak 8. ne dodjeljuje pravo na prebivanje na određenom mjestu (*Codona protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2006.; *Garib protiv Nizozemske* [VV], 2017., stavak 141., ali je slobodni izbor svojega boravišta „u središtu članka 2. stavka 1. Protokola br. 4 (sloboda kretanja)“).

163. Iako Konvencija ne štiti pristup sigurnoj vodi za piće, kao takav, stalan i dugotrajan nedostatak pristupa sigurnoj vodi za piće može imati štetne posljedice za zdravlje i ljudsko dostojanstvo i tako djelotvorno narušavati srž privatnog života i uživanje doma, što znači da može doći do aktivacije pozitivnih obveza države na temelju članka 8. Postojanje bilo koje pozitivne obveze u tom pogledu i njezin mogući sadržaj određuju se prema posebnim okolnostima pogođenih osoba, pravnom okviru i gospodarskoj i socijalnoj situaciji dotične države (*Hudorovič i drugi protiv Slovenije*, 2020., stavak 116.). Međutim, u predmetu *Hudorovič i drugi*, koji se odnosio na navodno nedostatne mjere koje su državne vlasti donijele kako bi osigurale pristup sigurnoj vodi za piće i odvodnji za romske zajednice koje žive u nezakonito izgrađenim naseljima, Sud je smatrao da država ne može snositi cijeli teret opskrbe tekućom vodom u domovima podnositelja zahtjeva, osobito kada, kao u ovom predmetu, ne postoje financijske ili druge prepreke koje bi podnositelje sprječavale da poboljšaju svoje životne uvjete. U tim okolnostima, primjećujući da su vlasti podnositeljima zahtjeva omogućile pristup vodi za piće i da su podnositelji primali socijalne naknade, Sud je utvrdio da je tužena država uzela u obzir ranjivi položaj podnositelja zahtjeva i ispunila pretpostavke članka 8. Konvencije (stavci 149. – 159.).

164. Nadalje, Sud je utvrdio da, kada je prema odredbama pravomoćne i izvršne presude osobi dodijeljen smještaj koji ona ima pravo posjedovati i upotrebljavati te, pod određenim uvjetima, kupiti, može se reći da ta osoba ima „vlasništvo“ u smislu članka 1. Protokola br. 1 (*Teteriny protiv Rusije*, 2005., stavci 48. – 50.). Međutim, u predmetu *Tchokontio Happi protiv Francuske*, 2015., koji se odnosio na neizvršenje sudskog naloga kojim se zahtijeva hitno ponovno stambeno zbrinjavanje podnositeljice zahtjeva, Sud je razlikovao pravo i mogućnost buduće kupnje. Primjećujući da, prema dodijeljenom socijalnom najmu, podnositeljica zahtjeva ima pravo upotrebljavati stan i samo mogućnost kupiti ga, Sud je utvrdio da ne postoji legitimno očekivanje stjecanja vlasništva i da stoga njezino pravo na socijalni najam ne predstavlja „vlasništvo“ u smislu članka 1. Protokola br. 1 (stavci 59. – 60.). Sličnu, ali općenitiju, razliku Sud je napravio u predmetima protiv država sljednica koji su uključivali stanarsko pravo nakon raspada bivše Jugoslavije (*Mago i drugi protiv Bosne i Hercegovine*, 2012., stavak 78.).

2. Sloboda procjene

165. Sud će obično dodijeliti široku slobodu procjene u područjima koja uključuju primjenu socijalne ili gospodarske politike, uključujući stanovanje (*Connors protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2004., stavak 82.; *Yordanova i drugi protiv Bugarske*, 2012., stavak 118.; *Hudorovič i drugi protiv Slovenije*, 2020., stavak 141.). Zbog njihova izravnog poznavanja vlastita društva i njegovih potreba, nacionalne su vlasti u načelu u mnogo boljem položaju nego međunarodni sudac da ocijene što je u javnom interesu iz socijalnih ili gospodarskih razloga, a Sud će u pravilu poštovati odabir politike zakonodavne vlasti osim ako taj odabir nije „očigledno bez razumne osnove” (*Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2006., stavak 52.; *Bah protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2011., stavak 37.). To je osobito slučaj u kontekstu dodjele ograničenih državnih sredstava (*Hudorovič i drugi protiv Slovenije*, 2020., stavak 141.). Sud je presudio i da je sloboda procjene u stambenim pitanjima uža kad je riječ o pravima zajamčenima člankom 8. nego kad je riječ o pravima iz članka 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju, uzimajući u obzir ključnu važnost članka 8. Konvencije za identitet pojedinca, njegovo samoodređenje, tjelesni i moralni integritet, kao i održavanje odnosa s drugima te sređen i siguran položaj u zajednici (*Andrey Medvedev protiv Rusije*, 2016., stavak 53.; *Gladysheva protiv Rusije*, 2011., stavak 93.).

166. Sud je utvrdio da je legitimno da države uspostave kriterije prema kojima se može dodijeliti pogodnost kao što su socijalni stanovi kada ponuda nije dovoljna da zadovolji potražnju, pod uvjetom da ti kriteriji nisu proizvoljni ili diskriminirajući. Države mogu opravdano razlikovati različite kategorije imigranata i ograničavati pristup određenih kategorija javnim uslugama kao što su socijalni stanovi (*Bah protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2011., stavak 49.). Predmet *Bah* odnosio se na odbijanje uzimanja u obzir maloljetne osobe koja podliježe imigracijskoj kontroli pri određivanju prvenstva u dodjeli prava na socijalne stanove. Sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 14. u vezi s člankom 8. smatrajući da je različito postupanje kojemu je podnositeljica zahtjeva bila podvrgnuta bilo razumno i objektivno opravdano potrebom da se, što je pravednije moguće, raspodijeli oskudni fond socijalnih stanova na raspolaganju u Ujedinjenom Kraljevstvu i legitimnošću, pri takvom raspodjeljivanju, uzimanja u obzir imigracijskog statusa osoba kojima je potreban smještaj (stavak 52.; vidi i predmet *L.F. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2022., stavci 46. – 48., koji se odnosio na isključenje osoba koje nisu članovi ortodoksne židovske zajednice iz dodjele socijalnih stanova u vlasništvu dobrotvorne ustanove koja zadovoljava potrebe te zajednice).

167. Iako je sloboda procjene u načelu široka, Sud je naglasio da se mjere gospodarske i socijalne politike ipak moraju provoditi na način kojim se ne krši zabranu diskriminacije i koji je u skladu s pretpostavkom razmjernosti. U kontekstu članka 14. u vezi s člankom 1. Protokola br. 1, Sud je svoje prihvaćanje poštovanja odabira politika zakonodavne vlasti kao odabira koji nije „očigledno bez razumne osnove” ograničio na okolnosti u kojima je navodna razlika u postupanju proizašla iz prijelazne mjere koja čini dio sustava koji se provodi kako bi se ispravila nejednakost. Izvan tog konteksta, i u slučaju kada se navodna diskriminacija temelji na invaliditetu ili spolu, sloboda procjene države znatno je smanjena i potrebni su „vrlo važni razlozi” da bi se opravdalo različito postupanje o kojem je riječ (*J. D. i A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2019., stavci 88. – 89., 97. i 104.).

168. Osim toga, u svojoj sudskoj praksi Sud je naglasio nužnost da države uzmu u obzir ranjive društvene skupine i društvene skupine u nepovoljnom položaju kao što je, primjerice, romsko stanovništvo, kojima možda treba pomoć kako bi mogle djelotvorno uživati ista prava kao većinsko stanovništvo (*Hudorovič i drugi protiv Slovenije*, 2020., stavak 142.). Takve okolnosti mogu dovesti do pozitivne obveze prema Konvenciji, na temelju članka 8., da se olakša romski način života (*Connors protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2004., stavci 84. i 94.). To je osobito slučaj ako je opseg zadiranja u prava iz članka 8. ozbiljan, kao u slučaju mjera koje dovode do beskućništva (*ibid.*, stavci 85. – 86.). Osim toga, Sud je smatrao da su specifičnost podnositelja zahtjeva kao društvene skupine i njihove potrebe jedan od relevantnih čimbenika u ocjeni razmjernosti koju su nacionalne vlasti dužne provesti (*Yordanova i drugi*, 2012., stavci 129. i 132. – 133.; *Hudorovič i drugi protiv Slovenije*, stavci 142. i 147.).

169. Za sažeti pregled mjerodavnih općih načela o slobodi procjene države i ocjeni razmjernosti u tom

području vidi *Faulkner i McDonagh protiv Irske* (odl.), 2022., stavci 94. – 98.

B. Prisilno iseljenje / gubitak doma

170. Sud je u svojoj sudskoj praksi u pravilu smatrao legitimnim da vlasti nastoje vratiti posjed zemljišta ili nekretnina od osoba koje nisu imale pravo njima se koristiti (*Connors protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2004., stavak 69.; *McCann protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2008., stavak 48.; *Yordanova i drugi protiv Bugarske*, 2012., stavak 111.).

171. Međutim, ne samo da prisilno iseljenje mora biti propisano domaćim pravom već mora biti i razmjerno legitimnom cilju kojemu se teži, uzimajući u obzir posebne okolnosti predmeta (*Orlić protiv Hrvatske*, 2011., stavak 64.; *Andrey Medvedev protiv Rusije*, 2016., stavak 54.). Postojanje postupovnih mjera zaštite za takve mjere ključno je razmatranje pri ocjeni razmjernosti miješanja koju provodi Sud (*Connors protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2004., stavci 83. i 92.; *Faulkner i McDonagh protiv Irske* (odl.), 2022., stavci 101. – 102.). Konkretno, Sud mora ispitati je li proces donošenja odluka koji je doveo do mjera miješanja bio pošten i je li osigurao dužno poštovanje interesa pojedinca zaštićenih člankom 8. Konvencije (*ibid.*; *Brežec protiv Hrvatske*, 2013., stavci 48. – 50.). Pri utvrđivanju toga je li potrebna ocjena razmjernosti provedena na domaćoj razini Sud može razmotriti ukupnu poštenost postupka u cijelosti (po analogiji s člankom 6.) (predmet *Faulkner i McDonagh protiv Irske* (odl.), 2022., stavak 103., u kojem je Sud utvrdio da je šteta koju su podnositelji pretrpjeli jer prvotno nisu bili zastupani po odvjetniku gotovo odmah ispravljena kad im je nekoliko dana kasnije odobrena pravna pomoć).

172. Nadalje, Sud je na temelju članka 8. Konvencije utvrdio da svaka osoba kojoj prijete gubitak doma treba, u načelu, imati mogućnost da neovisni sud odluči o razmjernosti te mjere, čak i ako je prema domaćem pravu pravo na korištenje nekretninom prestalo (*McCann protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2008., stavci 50. i 53.). To načelo razvijeno je u kontekstu smještaja u državnom ili društvenom vlasništvu (*F. J. M. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2018., stavak 37., s ondje navedenim daljnjim upućivanjima). Međutim, pravi se razlika između stanodavaca koji su tijela javne vlasti i privatnih stanodavaca u smislu da se načelo ne primjenjuje automatski u slučajevima kada posjed traži privatna osoba ili poduzeće. Naprotiv, u tim se slučajevima može smatrati da je ravnoteža između suprotstavljenih interesa uključenih privatnih stranaka (stanodavac iz privatnog sektora i stanar) uspostavljena zakonodavstvom čija je svrha zaštita dotičnih prava iz Konvencije (*ibid.*, stavci 41. – 46.).

173. Kada nacionalne vlasti u odlukama kojima su naložile i potvrdile prisilno iseljenje podnositelja zahtjeva nisu pružile nikakvo objašnjenje niti su iznijele bilo kakve argumente koji pokazuju da je prisilno iseljenje podnositelja bilo nužno, Sud može izvesti zaključak da bi legitimni interes države da može kontrolirati svoje vlasništvo trebao biti podređen pravu podnositelja na poštovanje njegova doma (*Bjedov protiv Hrvatske*, 2012., stavci 70. – 71.; *Yordanova i drugi protiv Bugarske*, 2012., stavak 118.). Predmet *Yordanova i drugi* odnosio se na planirano iseljenje Roma iz njihovih davno izgrađenih naselja bez organiziranog alternativnog smještaja. Sud je utvrdio da bi iseljenje predstavljalo povredu članka 8. Konvencije jer nacionalne vlasti nisu uzele u obzir slabo imovinsko stanje podnositelja zahtjeva i nisu pružile razloge zašto je iseljenje podnositelja nužno, posebice u nedostatku alternativnog smještaja, zbog čega bi postali beskućnici (stavci 122. – 134.).

174. Sud smatra da je analogna situacija u pogledu načela iz članka 8. utvrđenih u gore navedenim predmetima koji se odnose na prisilno iseljenje stanara i korisnika iz javnih stanova ili zemljišta s predmetima koji se odnose na gubitak doma, potvrđujući svoje stajalište da ocjena nužnosti miješanja u takvim predmetima uključuje ne samo materijalna pitanja već i postupovna pitanja, i to pitanje jesu li se u postupku donošenja odluka dužno poštovali interesi zaštićeni člankom 8. (*Ivanova i Cherkezov protiv Bugarske*, 2016., stavci 52. – 53.). U predmetu *Ivanova i Cherkezov*, koji se odnosio na nalog za rušenje kuće podnositelja zahtjeva zbog kršenja građevinskih propisa, Sud je utvrdio da bi planirano rušenje predstavljalo povredu članka 8. zbog činjenice da podnositelji nisu imali na raspolaganju postupak koji bi im omogućio ostvarivanje pravilnog preispitivanja razmjernosti mjere. Domaći postupak bio je usmjeren samo na nezakonitost gradnje i u njemu se nisu razmatrale osobne okolnosti

podnositelja zahtjeva, kao što su činjenica da je to bio njihov jedini dom i da im nije bio dostupan alternativni smještaj (stavci 56. – 62.).

175. Predmeti koji uključuju prisilno iseljenje mogu uključivati i pozitivne obveze za tuženu državu. U predmetu *Pibernik protiv Hrvatske*, 2004., Sud je smatrao da propust nacionalnih vlasti da izvrše nalog za iseljenje iz stana, u korist vlasnice, predstavlja propust države da ispuni svoje pozitivne obveze na temelju članka 8. Konvencije (stavci 64. i 70.; vidi i *Cvijetić protiv Hrvatske*, 2004., stavci 51. – 53.).

C. Kontrola najamnine

176. Sud je prepoznao da područja kao što je stambeno zbrinjavanje, koje moderna društva smatraju glavnom društvenom potrebom i koje ima središnju ulogu u socijalnoj i gospodarskoj politici država ugovornica, često mogu zahtijevati neki oblik regulacije od strane države. U tom području odluke o tome može li se ono i, ako da, kada u potpunosti prepustiti utjecaju sila slobodnog tržišta ili treba li biti podvrgnuto državnoj kontroli, kao i odabir mjera za osiguranje stambenih potreba zajednice i vremena za njihovu provedbu, nužno uključuju razmatranje složenih društvenih, gospodarskih i političkih pitanja. Utvrdivši da je prirodno da bi sloboda procjene kojom zakonodavna vlast raspolaže pri provedbi socijalne i gospodarske politike trebala biti široka, Sud je u više navrata izjavio da će poštovati prosudbu zakonodavne vlasti o tome što je u „javnom” ili „općem” interesu, osim ako ta prosudba nije očigledno bez razumne osnove (*Hutten-Czapska protiv Poljske* [VV], 2006., stavci 165. – 166.).

177. U predmetu *Mellacher i drugi protiv Austrije*, 1989., koji se odnosio na najmodavce koji su osporavali uvođenje zakonskog smanjenja najamnine na temelju članka 1. Protokola br. 1, Sud je utvrdio da je austrijska zakonodavna vlast razumno zaključila da socijalna pravda zahtijeva smanjenje prvobitnih najamnina i da smanjenja najamnine koja proizlaze iz zakona, iako značajna, ne nameću nužno nerazmjern teret najmodavcima (stavci 53. – 57.).

178. Nasuprot tome, u predmetu *Hutten-Czapska protiv Poljske* [VV], 2006., u kojem je Sud razmatrao prigovor najmodavke koja je bila pogođena restriktivnim sustavom kontrole najamnine uvedenim nakon pada komunističkog režima u Poljskoj, Sud je utvrdio povredu članka 1. Protokola br. 1. Taj se sustav, osim određivanja iznosa najamnine koja se može obračunati, sastojao od kombinacije različitih ograničenja prava najmodavaca u pogledu slobodne ugovorne volje da sklope i dogovore ugovor o najmu sa stanarima i u pogledu utvrđivanja uvjeta za otkaz najma. Iako je Sud prihvatio legitiman cilj spornog sustava kontrole najamnine, koji je bio osigurati socijalnu zaštitu stanara i osigurati postupan prijelaz s najmnine koju kontrolira država na potpuno dogovorenu ugovornu najmninu, te priznao iznimno teška i socijalno osjetljiva pitanja uključena u usklađivanje suprotstavljenih prava vlasništva najmodavaca i socijalnih prava stanara, utvrdio je da tužena država nije uspostavila potrebnu pravičnu ravnotežu između tih prava jer je nametnula nerazmjern i prekomjern teret podnositeljici zahtjeva u tom predmetu (stavci 178. i 223. – 225.).

179. Sud je razmatrao druga slična pitanja koja se odnose na kontrolu najamnine u predmetima protiv država članica nakon pada prethodnih režima, utvrđujući daljnje povrede članka 1. Protokola br. 1 (*Statileo protiv Hrvatske*, 2014., stavci 140. – 145.; *Bittó i drugi protiv Slovačke*, 2014., stavci 105. – 119.). U predmetu *Kasmi protiv Albanije*, 2020., podnositelj zahtjeva prigovorio je zbog nemogućnosti povrata posjeda nekretnine za koju je priznato da pripada njegovoj obitelji nakon privatizacijskih reformi nakon pada komunističke vlasti u Albaniji, ali kojom su se koristili stanari koji su, zbog svog ranjivog statusa umirovljenika kojima prijete beskućništvo, uživali posebnu zaštitu. Iako je Sud prihvatio legitiman cilj zakonodavstva, koji je bio osigurati smještaj ranjivom dijelu društva po razumno pristupačnim cijenama, u zemlji u kojoj dostupnost stanova ne može zadovoljiti potražnju, utvrdio je povredu članka 1. Protokola br. 1 uzimajući u obzir ugovore o najmu propisane zakonom, nedostatak odgovarajućih mehanizama za zaštitu prava podnositelja zahtjeva na otkaz najma, nizak iznos najamnine utvrđen zakonom koji nije omogućavao usklađivanje s inflacijom i dugo razdoblje neizvjesnosti u kojoj se našao podnositelj (stavci 76. i 79. – 85.).

180. Sličan je zaključak donesen u predmetu *Berger-Krall i drugi protiv Slovenije*, 2014., no sa stajališta

prava stanara na temelju članka 1. Protokola br. 1, koji je doveo do utvrđenja da nije došlo do povrede Konvencije. Odnosio se na prigovore stanara koji su pod prijašnjim režimom živjeli u stanovima u društvenom vlasništvu na temelju ugovora o „stanarskom pravu” zbog povećanja najamnine i smanjene sigurnosti posjeda nakon prelaska zemlje na tržišno gospodarstvo. Iako je Sud priznao opće smanjenje pravne zaštite pružene stanarima kao posljedicu reformi, Sud je primijetio da su to na neki način bile neizbježne posljedice odluke zakonodavne vlasti o denacionalizaciji i prelasku na tržišno gospodarstvo, pri čemu je država morala uspostaviti odgovarajuću ravnotežu između prava vlasnika i prava stanara. Osim toga, Sud je smatrao da podnositelji zahtjeva još uvijek uživaju posebnu zaštitu, osobito zato što su njihovi ugovori sklopljeni na neodređeno vrijeme, i da je povećanje najamnine još uvijek niže od najamnine na slobodnom tržištu i, u svakom slučaju, nije pretjerano u odnosu na njihov prihod. U skladu s tim, Sud je utvrdio da je, prilikom usklađivanja suprotstavljenih interesa o kojima je riječ, tužena država osigurala raspodjelu socijalnog i financijskog tereta stambene reforme (stavci 205. – 212.).

181. Nadalje, u predmetu *Edwards protiv Malte*, 2006., koji se odnosio na rekviziciju podnositeljeve stambene zgrade i susjednog polja od strane Vlade kako bi se osigurao smještaj za beskućnike, Sud je utvrdio povredu članka 1. Protokola br. 1 zbog ograničenja uživanja podnositeljevih prava vlasnika. Sud je prihvatio legitiman cilj kojemu se težilo spornom rekvizicijom i kontrolom najamnine, a to je osiguranje pravedne raspodjele i upotrebe stambenog fonda radi osiguravanja socijalne zaštite stanara, sprječavanja beskućništva, kao i zaštite dostojanstva stanara slabijeg imovinskog stanja (stavak 67.). Međutim, ocjenjujući je li uspostavljena pravična ravnoteža između općeg interesa zajednice i podnositeljeva prava na mirno uživanje njegova vlasništva, Sud je primijetio da je vlasnik izgubio kontrolu nad svojom nekretninom na gotovo 30 godina, najamnina koju je primao kao naknadu bila je iznimno niska u usporedbi s tržišnom najmninom i nije imao nikakav utjecaj na odabir stanara ni na bilo koji od temeljnih uvjeta najma. Stoga je utvrdio da je nerazmjern i prekomjeran teret nametnut vlasniku, koji je morao snositi većinu socijalnih i financijskih troškova osiguranja smještaja za druge (stavci 73. – 79.).

182. U predmetu *Lindheim i drugi protiv Norveške*, 2012. izmjenama zakonodavstva najmoprimcima zemljišta korištenog za stalne domove ili kuće za odmor dodijeljeno je pravo da produlje najam pod istim uvjetima kao i prethodni najam na neograničeno vrijeme. Sud je također utvrdio povredu članka 1. Protokola br. 1. Smatrao je da su ciljevi socijalne politike kojima je težilo zakonodavstvo, odnosno zaštita interesa najmoprimaca koji nemaju financijskih sredstava, legitimni jer je ukidanje kontrole najamnine 2002. godine bitno utjecalo na mnoge nespemne stanare zbog drastičnog povećanja najamnina zemljišta (stavci 97. – 100.). Međutim, Sud je presudio da je izmjenama zakonodavstva podnositeljima nametnut nerazmjern teret zbog brojnih čimbenika, uključujući činjenicu da je iznos najamnine bio izrazito nizak, da su produljenja bila na neodređeno vrijeme i da se najmnina mogla povećati samo u skladu s indeksom potrošačkih cijena, a ne vrijednosti zemljišta, te da je samo najmoprimac mogao raskinuti ugovor o najmu (stavci 126. – 136.).

183. Svrha za koju najmoprimci upotrebljavaju nekretninu također može biti važan čimbenik pri ocjeni razmjernosti mjera kontrole najamnine koju provodi Sud. U predmetu *Bradshaw i drugi protiv Malte*, 2018., u kojem je predmet najma bila nekretnina kojom se koristi tradicionalni glazbeni klub, Sud je primijetio da se prostorijama koristi za društvene i kulturne aktivnosti, odnosno u komercijalne svrhe, za razliku od, primjerice, socijalnog stanovanja, što uključuje manji stupanj javnog interesa nego drugi slučajevi i ne opravdava tako značajno smanjenje najamnine u usporedbi s vrijednošću najamnine na slobodnom tržištu (stavci 58. i 63. – 66.).

D. Druge mjere državne kontrole

184. U predmetu *Garib protiv Nizozemske* [VV], 2017., Sud je ispitao prigovor na temelju članka 2. Protokola br. 4 uz Konvenciju protiv zakona o prostornom planiranju kojima je propisano da osobe koje žele živjeti u određenim gradskim četvrtima moraju ondje već živjeti prethodnih šest godina ili ostvarivati prihod od rada kako bi dobile dozvolu za stanovanje na tom području. Cilj zakonodavstva

bio je zaustaviti propadanje i stigmatizaciju određenih siromašnih gradskih četvrti u Rotterdamu poticanjem naseljavanja osoba koje ne ovise o socijalnoj pomoći. Sud je primijetio da, s obzirom na društveni i gospodarski kontekst predmeta, sloboda procjene zakonodavne vlasti u načelu obuhvaća i njezinu odluku da intervenira u predmetno područje i, nakon što intervenira, detaljna pravila koja je utvrdila kako bi uspostavila ravnotežu između suprotstavljenih javnih i privatnih interesa. Konkretnije, ponovio je da u tako složenom i teškom području kao što je razvoj velikih gradova, država uživa široku slobodu procjene kako bi provela svoju politiku prostornog planiranja (stavci 138. – 139.).

185. Prilikom utvrđivanja toga je li miješanje u prava podnositeljice zahtjeva, čiji je zahtjev za dozvolu za stanovanje odbijen jer nije ispunjavala nijedan od uvjeta, bilo opravdano, Sud je ocjenjivao zakonodavni okvir i pojedinačne okolnosti podnositeljice zahtjeva. Sud je utvrdio da nema dokaza da su političke odluke vlasti u relevantno vrijeme bile očito pogrešne ili da su proizvele nerazmjerne negativne učinke na razini pogođenog pojedinca. Naprotiv, dokazi su pokazivali da se socioekonomski sastav relevantnih četvrti počeo mijenjati – više je novih doseljenika bilo zaposleno nego ranije (stavci 147. – 148.). Osim toga, Sud je pridao znatnu važnost uključivanju mjera zaštite, što je ukazivalo na to da su uvedene odgovarajuće mjere za prava i interese osoba kao što je podnositeljica: dovoljno alternativnog smještaja moralo je biti dostupno na lokalnoj razini za osobe koje ne ispunjavaju uvjete za dozvolu; označavanje četvrti moralo se preispitivati svake četiri godine, a nadležni ministar svakih bi pet godina izvještavao parlament o djelotvornosti zakonodavstva i njegovih učinaka u praksi; a uključena je i klauzula o ocjeni težine situacije u kojoj se nalazi pojedinac. Dostupnost sudskog preispitivanja (na dvije razine nadležnosti koje ispunjavaju pretpostavke članka 6.) pružala je dodatnu zaštitu. Kao rezultat toga, Sud je utvrdio da tužena država nije prekoračila svoju slobodu procjene koja joj je dodijeljena (stavci 150. – 157.).

186. Nadalje, odvagujući interese podnositeljice zahtjeva naspram javnog interesa kojemu je težilo zakonodavstvo, Sud je smatrao da osobna situacija podnositeljice, kao posljedica odbijanja dozvole za stanovanje, nije bila osobito teška. Sud je primijetio, *inter alia*, da nema naznaka da je podnositeljica pretrpjela bilo kakve teškoće, odbila je navesti zašto, osim osobne želje, želi ostati u četvrti, a pokazalo se da se uselila u stan za koji najam subvencionira država u drugoj općini neposredno prije isteka šestogodišnjeg razdoblja čekanja. Kao rezultat toga, Sud je utvrdio da posljedice odbijanja dozvole za stanovanje za podnositeljicu nisu dovele do takvih nerazmjernih teškoća da bi njezin interes trebao nadmašiti opći interes kojemu služi dosljedna primjena dotične mjere (stavci 160. – 165.). Ako bi se prihvatila neka nepotkrijepljena osobna želja, domaćim vlastima i Sudu bila bi uskraćena mogućnost odvagivanja uključenih javnih i privatnih interesa, a ona bi prevagnula nad javnim odlučivanjem, što bi zapravo u potpunosti eliminiralo slobodu procjene države (stavak 166.).

E. Naknade za stanovanje

187. U sudskoj praksi Suda o naknadama za stanovanje uglavnom se odlučivalo na temelju članka 14. u vezi s člankom 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju. Predmet *Vrountou protiv Cipra*, 2015., odnosio se na uskraćivanje izbjegličke iskaznice, jedinog načina ostvarivanja naknade za stanovanje, na temelju činjenice da je podnositeljica zahtjeva dijete prognanice, a ne prognanika. Sud je utvrdio da ne postoji objektivno i razumno opravdanje za razliku u postupanju, i utvrdio povredu tih odredbi (stavak 76.). Među ostalim čimbenicima, Sud je smatrao da naknada za stanovanje jasno ulazi u područje primjene članka 1. Protokola br. 1 jer bi, da nije bilo potrebe za izbjegličkom iskaznicom, podnositeljica imala pravo, izvršivo prema domaćem pravu, da prima pomoć za stanovanje (stavci 64. – 66.).

188. U predmetu *J. D. i A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2019., koji se odnosio na propust da se napravi razlika u korist podnositeljica zahtjeva u ranjivoj situaciji pri smanjenju naknada za stanovanje, Sud je ispitao prigovore koji se odnose na pozitivne obveze države na temelju članka 14., odnosno obvezu da se različito postupa s osobama čije su situacije značajno različite. Dvije podnositeljice zahtjeva, stanarke u socijalnim stanovima, prigovorile su na temelju članka 14. u vezi s člankom 1. Protokola br. 1 da ih je smanjenje njihovih naknada za stanovanje na koje su ranije imale pravo, kao rezultat promjene zakonskog sustava usmjerene na uštedu javnih sredstava, dovelo u nesigurniji

položaj od drugih osoba pogođenih smanjenjem zbog njihovih osobnih okolnosti: prva podnositeljica stalno se brinula o svom djetetu s invaliditetom, a druga podnositeljica bila je stambeno zbrinuta u okviru „programa utočišta“ (*sanctuary scheme*) kojim se štiti osobe koje su doživjele teško nasilje u obitelji i još su uvijek u opasnosti od takvog nasilja.

189. Utvrdivši da je za podnositeljice zahtjeva, s kojima se postupalo na isti način kao s drugim primateljima naknade za stanovanje, iako su njihove okolnosti bile značajno drukčije, sporna mjera bila posebno štetna, Sud je razmotrio je li takav propust da se s njima drukčije postupi objektivno i razumno opravdan. U okolnostima predmeta, kada se navodna diskriminacija temelji na invaliditetu i spolu, potrebni su vrlo važni razlozi da bi se opravdalo spornu mjeru u odnosu na podnositeljice zahtjeva (stavci 96. – 97.).

190. Kad je riječ o prvoj podnositeljici zahtjeva, Sud je utvrdio da se podnositeljica, iako bi preseljenje za nju bilo iznimno problematično i krajnje nepoželjno, može preseliti u manji, primjereno prilagođen smještaj i da joj je dostupna diskrecijska naknada za stanovanje. Sud se uvjerio da to predstavlja dovoljno važne razloge da zaključi da su sredstva upotrijebljena za provedbu mjere razmjerna i da je razlika u postupanju opravdana (stavci 101. – 102.). Međutim, kad je riječ o drugoj podnositeljici zahtjeva, Sud je smatrao da, budući da je cilj smanjenja naknade za stanovanje (poticanje da se preseli u manju kuću) bio u suprotnosti s ciljem „programa utočišta“ (omogućiti joj da ostane u svom domu radi vlastite sigurnosti), nisu pruženi nikakvi važni razlozi koji bi opravdali davanje prednosti jednom legitimnom cilju u odnosu na drugi. Prema tome, nametanje zakonske promjene toj maloj skupini koja se može lako identificirati nije bilo opravdano i bilo je diskriminirajuće (stavci 103. – 105.).

VI. Posebne ranjive skupine

Članak 3. Konvencije

„Nitko se ne smije podvrgnuti mučenju ni nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kazni.”

Članak 8. Konvencije – Pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života

„1. Svatko ima pravo na poštovanje svojega privatnog i obiteljskog života, doma i dopisivanja.

2. Javna neće se miješati u ostvarivanje tog prava, osim u skladu sa zakonom i ako je u demokratskom društvu nužno radi interesa državne sigurnosti, javnog reda i mira, ili gospodarske dobrobiti zemlje, te radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala kao i radi zaštite prava i sloboda drugih.”

Članak 14. Konvencije – Zabrana diskriminacije

„Uživanje prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili druga okolnost.“

Članak 1. Protokola br. 1 – Pravo vlasništva

„1. Svaka fizička ili pravna osoba ima pravo na mirno uživanje svojega vlasništva. Nitko se ne smije lišiti svojega vlasništva, osim u javnom interesu, i to samo uz uvjete predviđene zakonom i općim načelima međunarodnoga prava.

2. Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne umanjuju pravo države da primijeni zakone koje smatra potrebnima da bi uredila upotrebu vlasništva u skladu s općim interesom ili za osiguranje plaćanja poreza ili drugih doprinosa ili kazni.“

Članak 2. Protokola br. 1 – Pravo na obrazovanje

„Nikome neće biti uskraćeno pravo na obrazovanje. U obavljanju svojih funkcija povezanih s odgojem i poučavanjem država će poštovati pravo roditelja da osiguraju odgoj i poučavanje u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.“

Članak 4. Protokola br. 4 – Zabrana kolektivnog protjerivanja stranaca

„Kolektivno protjerivanje stranaca zabranjeno je.”

191. U ovom se poglavlju razmatra socijalna dimenzija sudske prakse Suda koja se odnosi na određene ranjive skupine kao što su migranti / tražitelji azila, osobe s invaliditetom i Romi.

A. Migranti / tražitelji azila²⁸

192. U svojoj ocjeni njihovih prava prema Konvenciji Sud posebnu pozornost posvećuje ranjivom statusu migranata / tražitelja azila s obzirom na njihovu nesigurnu situaciju i iskustva u prošlosti (*M. S. S. protiv Belgije i Grčke* [VV], 2011., stavci 232. i 251.; *B. G. i drugi protiv Francuske*, 2020., stavak 78.). To je osobito slučaj kada je riječ o djeci, za koju Sud smatra da su u položaju „iznimne ranjivosti”, neovisno o tome jesu li u pratnji ili bez pratnje, koji ima prednost u odnosu na razmatranja koja se odnose na njihov status nezakonitih migranata (*N. T. P. i drugi protiv Francuske*, 2018., stavak 44.; *Khan protiv Francuske*, 2019., stavci 73. – 74. i stavci 92. – 93.; *B. G. i drugi protiv Francuske*, 2020.,

²⁸ Vidjeti i *Vodič kroz sudsku praksu o imigraciji na temelju Europske konvencije o ljudskim pravima*.

stavak 79.).

193. Sud je ponovio da članak 3. ne obvezuje države da svakoj osobi pod svojom jurisdikcijom osiguraju dom niti da migrantima pruže financijsku pomoć kako bi im omogućile da održavaju određeni životni standard, ali do odgovornosti države na temelju članka 3. može doći kada se podnositelj zahtjeva, u okolnostima u kojima u potpunosti ovisi o potpori države, suoči sa službenom ravnodušnošću u situaciji teške oskudice ili nužde nespojive s ljudskim dostojanstvom (*M. S. S. protiv Belgije i Grčke* [VV], 2011., stavci 249. i 253.; *Tarakhel protiv Švicarske* [VV], 2014., stavci 95. i 98.). U predmetu *M. S. S. protiv Belgije i Grčke* [VV], 2011., Sud je na temelju članka 3. ispitao prigovore tražitelja azila koji je nekoliko mjeseci živio na ulici u stanju krajnjeg siromaštva bez ikakvih sredstava za život (nije mogao zadovoljiti najosnovnije potrebe kao što su hrana i higijena) i u stalnom strahu od napada i pljačke. Sud je utvrdio povredu članka 3. zbog propusta tužene države da uvaži ranjivost podnositelja kao tražitelja azila i njezine neaktivnosti u posebno ozbiljnoj situaciji u kojoj se podnositelj nalazio mjesecima. Smatrao je da je podnositelj zahtjeva bio žrtva ponižavajućeg postupanja koje je ukazivalo na nepoštovanje njegova dostojanstva i da je ta situacija u njemu izazvala osjećaje straha, tjeskobe ili manje vrijednosti koji mogu dovesti do očaja. Njegovi životni uvjeti, zajedno s dugotrajnom neizvjesnošću u kojoj se nalazio i potpunim nedostatkom ikakvih izgleda za poboljšanje njegove situacije, dosegli su stupanj težine koji je potreban da bi bili obuhvaćeni područjem primjene članka 3. Konvencije (stavci 263. – 264.).

194. Sud je do sličnog zaključka došao u predmetu *N. H. i drugi protiv Francuske*, 2020., koji se odnosio na tražitelje azila koji su zbog administrativnih odlaganja koja su im onemogućila da primaju zakonom predviđenu potporu do donošenja odluke o zahtjevu za azil bili prisiljeni nekoliko mjeseci živjeti na ulici u teškim uvjetima, bez pristupa sanitarnim čvorovima, bez sredstava za život i stalno u strahu od napada ili pljačke. Sud je utvrdio da vlasti nisu ispunile svoje obveze prema podnositeljima zahtjeva prema domaćem pravu i da nisu pružile odgovarajući odgovor nakon što su upozorene na nesigurnu situaciju podnositelja. Prema tome, podnositelji zahtjeva bili su žrtve ponižavajućeg postupanja, pri čemu su vlasti pokazale nepoštovanje njihova dostojanstva, koje je prelazilo prag težine u smislu članka 3. Konvencije (stavci 165. – 186.). S druge strane, Sud je smatrao da prag na temelju članka 3. nije dosegnut u odnosu na jednog podnositelja zahtjeva koji je također mjesecima živio u šatoru, ali koji je dobio dokumente koji potvrđuju njegov status tražitelja azila i financijsku pomoć u relativno kraćem razdoblju (stavak 187.).

195. Nadalje, u predmetu *Tarakhel protiv Švicarske* [VV], 2014., koji se odnosio na predloženo udaljenje afganistanskog para tražitelja azila i njihovo šestero maloljetne djece u Italiju, Sud je smatrao da bi protjerivanje predstavljalo povredu članka 3. ako ne postoje jamstva tužene države da će podnositelji zahtjeva biti zbrinuti u objektima i uvjetima (odgovarajući smještaj, hrana, zdravstvena skrb itd.) prilagođenima dobi djece i da će obitelj ostati zajedno po dolasku u državu primateljicu (stavci 120. – 122.).

196. Sud je do sličnih zaključaka došao u drugim predmetima koji uključuju djecu:

- predmet *Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga protiv Belgije*, 2006., koji se odnosio na zadržavanje petogodišnjakinje bez pratnje u centru namijenjenom odraslima koji nije mogao zadovoljiti djetetove potrebe, nakon kojeg je uslijedilo njezino protjerivanje bez potrebnih mjera i mjera opreza s obzirom na njezinu situaciju (stavci 50. – 59. i 66. – 71.),
- predmet *Muskhadzhiyeva i drugi protiv Belgije*, 2010., koji se odnosio na zadržavanje četvero maloljetnih tražitelja azila, u dobi od sedam mjeseci, tri i pol godine, pet godina i sedam godina u relevantno vrijeme, koji su bili u pratnji roditelja, u objektu neopremljenom za prihvata djece, a koje je dovelo do pogoršanja posebice njihova psihičkog zdravlja (stavci 59. – 63.),
- predmet *Popov protiv Francuske*, 2012., koji se odnosio na zadržavanje maloljetne djece u pratnji roditelja, do protjerivanja, na petnaest dana u okružju odraslih osoba i uz snažnu prisutnost policije, bez ikakvih aktivnosti koje bi ih zaokupile, u kombinaciji s uznemirenošću

roditelja, a koje je očito bilo neprilagođeno njihovoj dobi (stavci 91. – 103.),

- predmet *A.B. i drugi protiv Francuske*, 2016., koji se odnosio na zadržavanje četverogodišnjaka, iako u pratnji roditelja, osamnaest dana u objektu za zadržavanje u kojem je, *inter alia*, bio izložen posebno visokim razinama buke i u prisutnosti naoružanih policijskih službenika u odorama tijekom odvođenja na razne sudske i upravne rasprave kojima je bio dužan prisustvovati jer nije mogao ostati sam (stavci 112. – 115.),
- predmet *Khan protiv Francuske*, 2019., koji se odnosio na nesigurne životne uvjete stranog maloljetnika bez pratnje u naselju potleuša, okružju koje je očito neprikladno za djecu, nekoliko mjeseci i propust vlasti da izvrše sudsko rješenje o smještaju podnositelja zahtjeva, koji je bio u ranjivom položaju, kojim je određeno da mu se osiguraju skrb i zaštita (stavci 81. – 95.),
- predmet *Moustahi protiv Francuske*, 2020., koji se odnosio na presretanje na moru i naknadno zadržavanje maloljetnika bez pratnje proizvoljnim povezivanjem s odraslom osobom koja im nije u srodstvu te protjerivanje bez mjera opreza u treću državu (stavci 58. – 70.).

197. U predmetu *Moustahi protiv Francuske*, 2020., Sud je utvrdio i povrede članka 5. i 4. Protokola br. 4 uz Konvenciju u pogledu zadržavanja i protjerivanja maloljetnika bez pratnje. Istaknuo je značajnu ranjivost djece zbog njihove dobi (pet godina i tri godine) i činjenice da su bila prepuštena sama sebi, odvojena od bilo kojeg člana obitelji ili bilo koje odrasle osobe određene da se brine o njima (stavci 91. – 94.; stavci 103. – 104.; i stavci 133. – 137.). Osim toga, Sud je utvrdio povredu članka 8. u pogledu odbijanja vlasti da dopuste ocu da se pridruži djeci ili sastane s djecom koja su bila zadržana, zbog nezakonitosti zadržavanja djece i, što je važno, zbog propusta vlasti da osiguraju poštovanje najboljeg interesa djece proizvoljnim povezivanjem s odraslom osobom koja im nije u srodstvu (stavci 113. – 115.; vidi i predmet *Popov protiv Francuske*, 2012., stavci 140. – 148., o „najboljem interesu djeteta“ na temelju članka 8. u kontekstu zadržavanja djece migranata).

198. Međutim, u drugim je predmetima Sud zaključio da nije došlo do povrede članka 3.:

- predmet *N.T.P. i drugi protiv Francuske*, 2018., u kojem je podnositeljima zahtjeva (majci i njezino troje male djece) osiguran noćni smještaj u privatnom skloništu koje su financirale vlasti te su im pruženi hrana i medicinska skrb, a djeca su pohađala školu (stavci 45. – 49.),
- predmet *B. G. i drugi protiv Francuske*, 2020., u kojem su podnositelji zahtjeva privremeno boravili u kampu sa šatorima postavljenom na parkiralištu, a vlasti su poduzele mjere za poboljšanje njihovih materijalnih životnih uvjeta, posebice osiguravajući medicinsku skrb, školovanje djece i naknadno smještanje u stan (stavci 87. – 89.).

B. Osobe s invaliditetom²⁹

199. Sud je ispitivao predmete koji se odnose na prava osoba s invaliditetom na temelju raznih članaka Konvencije. Sud je osobe s invaliditetom prepoznao kao osobe koje pripadaju posebno ranjivoj skupini napominjući da su kroz povijest bile izložene diskriminaciji i predrasudama koje su dovele do njihove socijalne isključenosti. Takve predrasude mogu dovesti do stereotipa u zakonodavstvu koji onemogućuju individualiziranu procjenu njihovih sposobnosti i potreba. Stoga je Sud istaknuo potrebu za sprječavanjem diskriminacije osoba s invaliditetom i poticanjem njihova punog sudjelovanja i integracije u društvu naglašavajući da je sloboda procjene države u tom kontekstu znatno uža i da država mora imati vrlo važne razloge za ograničavanje temeljnih prava tih osoba (*Glor protiv Švicarske*, 2009., stavak 84.; *Guberina protiv Hrvatske*, 2016., stavak 73.).

²⁹ Vidjeti i pododjeljak „Zdravlje i invaliditet“ u poglavlju „Diskriminacija po osnovi“ *Vodiča kroz članak 14. Europske konvencije o ljudskim pravima* i pododjeljak „Pitanja invaliditeta“ u poglavlju „Privatni život“ *Vodiča kroz članak 8. Europske konvencije o ljudskim pravima*.

1. Pristup određenim područjima, zgradama i uslugama

200. Sud je presudio da se članak 8. ne može smatrati općenito primjenjivim svaki put kada dođe do ometanja u svakodnevnom životu osobe koja prigovara nedostatku pristupa nekoj javnoj ustanovi: primjenjiv je u iznimnim slučajevima kada nedostatak pristupa javnim zgradama i zgradama otvorenima za javnost utječe na njezin život na takav način da to predstavlja miješanje u njezino pravo na osobni razvoj i njezino pravo na uspostavljanje i razvijanje odnosa s drugim ljudima i vanjskim svijetom. U takvim okolnostima država može imati pozitivnu obvezu osigurati pristup dotičnim zgradama (*Zehnalova i Zehnal protiv Češke Republike* (odl.), 2002.; *Farcaș protiv Rumunjske* (odl.), 2010., stavak 68.; *Arnar Helgi Lárusson protiv Islanda*, 2022., stavci 44. – 46.).

201. U slučaju pristupa privatnoj plaži osobi s invaliditetom, Sud je presudio da se pravo koje se zahtijevalo odnosi na međuljudske odnose toliko širokog i neodređenog opsega da ne može postojati nikakva zamisliva izravna veza između mjera koje je država pozvana poduzeti kako bi ispravila propuste privatnih objekata za kupanje i privatnog života podnositelja zahtjeva. Prema tome, članak 8. nije bio primjenjiv (*Botta protiv Italije*, 1998., stavak 35.).

202. Nadalje, u predmetima koji se odnose na ograničen pristup osoba s invaliditetom određenim zgradama i uslugama, Sud je utvrdio da članak 8. nije primjenjiv i odbacio je prigovor kao nespojiv *ratione materiae*. U predmetu *Zehnalova i Zehnal protiv Češke Republike* (odl.), 2002., koji se odnosio na pristup javnim zgradama i drugim zgradama otvorenima za javnost, Sud je smatrao da nije postojala posebna veza između nedostatka pristupa dotičnim zgradama i posebnih potreba podnositeljčina privatnog života. Izrazio je sumnju, s obzirom na velik broj zgrada kojima se prigovara, u potrebe podnositeljice zahtjeva da ih svakodnevno upotrebljava i u to postoji li izravna i neposredna veza između mjera koje je država bila pozvana poduzeti i privatnog života podnositelja. Prema tome, Sud je presudio da članak 8. nije primjenjiv.

203. Pozivajući se na slične razloge, Sud je zaključio da članak 8. nije primjenjiv u predmetu *Farcaș protiv Rumunjske* (odl.), 2010., predmetu koji se odnosio na prigovor podnositelja zahtjeva o navodnom propustu vlasti da poduzmu pozitivne mjere za olakšavanje pristupa određenim javnim zgradama i javnom prijevozu. Osim toga, Sud je primijetio da nacionalne vlasti nisu bile neaktivne i da se situacija u gradu u kojem podnositelj živi postupno poboljšavala usvajanjem zakona kojima se potiče integracija osoba s invaliditetom u društveni, gospodarski i kulturni život i kojima su propisane obveze za različite aktere u javnom životu da tim osobama olakšaju pristup različitim zgradama namijenjenima javnosti i njihovu integraciju u društvo (stavci 68. – 71.).

204. U predmetu *Glaisen protiv Švicarske* (odl.), 2019., Sud je ispitao prigovor o nedostatku pristupa privatnom kinu osobe koja boluje od paraplegije koja je htjela pogledati film koji se nije prikazivao u kinima kojima mogu pristupiti osobe s invaliditetom. Iako je uzeo u obzir socijalnu i obiteljsku situaciju podnositelja zahtjeva i priznao važnost odlaska u kino, koji nije samo ograničen na gledanje filma već uključuje i komunikaciju s drugim ljudima, Sud je ipak smatrao da se članak 8. ne može tumačiti na način da dodjeljuje pravo pristupa određenom kinu radi gledanja određenog filma. Konkretno, Sud je primijetio da postoji opći pristup drugim kinima u blizini koja su bila prilagođena potrebama podnositelja zahtjeva (stavci 48. – 49.). Stoga odbijanje da se podnositelju zahtjeva omogući ulazak u kino kako bi pogledao određeni film nije utjecalo na njegov život na takav način da bi to predstavljalo miješanje u njegovo pravo na osobni razvoj ili uspostavljanje i razvijanje odnosa s drugim ljudima i vanjskim svijetom (stavak 50.).

205. Međutim, Sud je razlikovao gore navedene predmete od predmeta podnositelja zahtjeva u predmetu *Arnar Helgi Lárusson protiv Islanda*, 2022., predmetu koji se odnosio na podnositelja u invalidskim kolicima koji je neuspješno pokrenuo postupak za poboljšanje pristupačnosti dviju javnih zgrada (umjetnički i kulturni centri) u svojem gradu. Sud je utvrdio da nedostatak pristupa za invalidska kolica ulazi u opseg „privatnog života” zajamčenog člankom 8. Sud je smatrao da je podnositelj zahtjeva jasno identificirao dvije posebne zgrade koje su bile u javnom vlasništvu i/ili kojima su upravljala javna tijela i koje su, činilo se, imale važnu ulogu u lokalnom životu njegove općine, a zbog nedostatka

pristupa tim zgradama bio je spriječen prisustvovati značajnom dijelu kulturnih aktivnosti, društvenih događanja i zabava koje nudi njegova zajednica. Naglašavajući europske i međunarodne standarde u smislu da bi se osobama s invaliditetom trebala omogućiti potpuna integracija u društvo i jednake mogućnosti sudjelovanja u životu zajednice, Sud je utvrdio da sporna situacija može utjecati na prava podnositelja zahtjeva na osobni razvoj i uspostavljanje i razvijanje odnosa s vanjskim svijetom, zbog čega ulazi u „područje primjene” članka 8. (stavci 44. – 46.). Kad je riječ o osnovanosti, Sud nije utvrdio povredu Konvencije posebice jer su nacionalne vlasti već uložile znatne napore da poboljšaju pristupačnost javnih zgrada u općini dajući prednost obrazovnim i sportskim objektima, što Sud nije smatrao proizvoljnim ni nerazumnim (stavci 63. – 65.).

206. U drugim slučajevima Sud je razmatrao primjenjivost članka 8. na određene prigovore, a da nije zauzeo konačno stajalište o tom pitanju. Predmet *Mółka protiv Poljske* (odl.), 2006., odnosio se na nedostatak pomoći osobi s invaliditetom da uđe na biračko mjesto kako bi dala svoj glas. Iako je utvrdio da nije potrebno odlučiti o primjenjivosti članka jer je zahtjev bio nedopušten iz drugih razloga, Sud nije isključio mogućnost da postoji dostatna veza s člankom 8. uzimajući u obzir činjenicu da je sudjelovanje podnositelja zahtjeva u životu lokalne zajednice i izvršavanje njegovih građanskih dužnosti bilo pogođeno te se tako osvrnuo i na mogućnost podnositelja zahtjeva za razvoj društvenih odnosa s drugima i za njegov osobni razvoj.³⁰ Slično tome, u predmetu *Farcaș protiv Rumunjske* (odl.), 2010., podnositelj zahtjeva prigovorio je zbog navodne nemogućnosti da ospori odluke koje su donijeli njegov poslodavac i različita upravna tijela zbog arhitektonskih prepreka koje su mu onemogućavale pristup zgradama nadležnih tijela i sudova, a Sud je naveo da ne isključuje mogućnost da je članak 8. primjenjiv uzimajući u obzir posljedice spornih odluka za svakodnevni život podnositelja zahtjeva (stavci 62. – 63.). U predmetu *Bayrakçı protiv Turske*, 2013., koji se odnosio na nepostojanje sanitarnih čvorova prilagođenih invaliditetu podnositelja zahtjeva na radnome mjestu, Sud je naveo da ne sumnja da nepostojanje sanitarnih čvorova može imati stvarne i ozbiljne posljedice za svakodnevni život podnositelja zahtjeva. Osim toga, smatrao je da se ne može isključiti da je nepostojanje sanitarnih čvorova prilagođenih potrebama podnositelja zahtjeva, koji je htio voditi normalan aktivan život, moglo u njemu izazvati osjećaje poniženja i boli koji mogu utjecati na njegovu osobnu autonomiju, a tako i kvalitetu njegova privatnog života. Prema tome, Sud nije isključio da postoji izravna i neposredna veza između mjera koje je zatražio podnositelj zahtjeva i njegova privatnog života te je stoga zaključio da članak 8. može biti primjenjiv u okolnostima predmeta (stavci 26. – 27.).

207. Nadalje Sud je u predmetu *Farcaș protiv Rumunjske* (odl.), 2010., (vidi prethodni stavak) prigovore podnositelja o njegovoj navodnoj nemogućnosti pristupa zgradi suda i javnim uslugama razmatrao i na temelju članka 6. stavka 1. (pravo na pristup sudu) i 34. (pravo na podnošenje zahtjeva) Konvencije. Sud je utvrdio da je članak 6. stavak 1. primjenjiv s obzirom na to da je prigovor podnositelja zahtjeva o nemogućnosti pokretanja sudskog postupka zbog njegove invalidnosti imao izravne posljedice za njegova prava i obveze građanske naravi u smislu članka 6. stavka 1. (stavci 47. – 48.). Smatrao je i da može doći do primjene članka 34. ako se pokaže da podnositelj zahtjeva nije bio u mogućnosti iscrpiti domaća pravna sredstva, savjetovati se s odvjetnikom kako bi pripremio svoju obranu pred domaćim sudovima ili slobodno komunicirati sa Sudom. S tim u vezi, od države se mogu očekivati pozitivne mjere na temelju članka 34. (stavak 49.). Međutim, s obzirom na činjenično stanje predmeta, Sud je zaključio da pravo podnositelja zahtjeva na pristup sudu i pravo na podnošenje zahtjeva nisu bili narušeni nepremostivim preprekama koje bi podnositelja spriječile da pokrene postupak ili da podnese zahtjev ili komunicira sa Sudom te je posebno istaknuo dostupnost poštanskih usluga ili posrednika u takve svrhe (stavci 50. – 54.).

³⁰ U odjeljku „Mjerodavno domaće i međunarodno pravo” Sud je uputio na razne tekstove koje je usvojilo Vijeće Europe i u kojima se naglašava važnost punog sudjelovanja osoba s invaliditetom u društvu, osobito u političkom i javnom životu, kao što su Preporuka br. R (92) 6 i Preporuka br. Rec(2006)5 Odbora ministara, Preporuka 1185 (1992.) Parlamentarne skupštine i članak 15. Europske socijalne povelje (revidirane).

2. Davanja za invalidnost / porezne olakšice

208. Sud je vodio računa o posebnim karakteristikama davanja za invalidnost i okolnostima dotičnih osoba, osobito kada ta davanja predstavljaju njihov jedini izvor prihoda ili njegov značajan dio (*Bélané Nagy protiv Mađarske* [VV], 2016., stavak 123.; *Kjartan Ásmundsson protiv Islanda*, 2004., stavak 44.).

209. U predmetu *Bélané Nagy protiv Mađarske* [VV], 2016., Sud je ispitao obustavljanje davanja za invalidnost podnositeljici zahtjeva zbog uvođenja novih kriterija za ispunjavanje uvjeta za ta davanja na temelju novog zakona. Iako je prihvatio da je miješanje bilo u skladu sa zakonom i da je težilo legitimnoj svrsi (zaštita javnih sredstava), Sud je utvrdio da nije postojao razuman odnos razmjernosti između cilja kojemu se težilo i upotrijebljenih sredstava jer je time podnositeljica zahtjeva bila podvrgnuta potpunom lišenju bilo kakvog prava. Konkretno, Sud je istaknuo činjenicu da podnositeljica zahtjeva nema nikakav drugi značajniji prihod kojim bi se uzdržavala i da očito ima poteškoća u pronalaženju plaćenog zaposlenja te da pripada ranjivoj skupini osoba s invaliditetom. Prema tome, Sud je utvrdio povredu članka 1. Protokola br. 1 (stavci 123. – 126.).

210. Slično tome, u predmetu *Kjartan Ásmundsson protiv Islanda*, 2004., koji se odnosio na potpuno obustavljanje davanja za invalidnost nakon izmjena zakona, Sud je primijetio da je takvo potpuno uskraćivanje tog davanja posebno teško pogodilo podnositelja zahtjeva jer ga je redovito primao dvadeset godina i ono je predstavljalo najmanje jednu trećinu njegova bruto mjesečnog prihoda (stavak 44.). Osim toga, Sud je primijetio da se čini da je legitiman interes da se riješe financijske poteškoće Zavoda za mirovinsko osiguranje teško uskladiti s činjenicom da je velika većina od 689 korisnika invalidske mirovine nastavila primati davanja za invalidnost na istoj razini kao i prije donošenja novog propisa, dok su 54 osobe, među kojima i podnositelj, morale snositi najdrastičniju mjeru, odnosno potpuni gubitak prava na mirovinu. Stoga je podnositelj, kao pojedinac, morao snositi prekomjeran i nerazmjern teret, što je predstavljalo povredu članka 1. Protokola br. 1 (stavci 43. – 45.).

211. Nadalje, u predmetu *Mocie protiv Francuske*, 2003., Sud je ispitao prigovor zbog nerazumne duljine trajanja postupka povodom zahtjeva za povećanje podnositeljeve vojne invalidske mirovine. Sud je utvrdio povredu članka 6. stavka 1. Konvencije posebno ističući da je invalidska mirovina predstavljala najveći dio podnositeljeva prihoda i da je postupak, koji je u biti bio usmjeren na povećanje mirovine podnositelja zahtjeva s obzirom na njegovo sve lošije zdravlje, za njega stoga bio od posebne važnosti te je zahtijevao osobitu revnost vlasti (stavak 22.).

212. Sud je ispitao druge prigovore koji se odnose na davanja za invalidnost na temelju zabrane diskriminacije iz članka 14. Konvencije:

- predmet *Koua Poirrez protiv Francuske*, 2003., koji se odnosio na odbijanje priznavanja prava na davanje za invalidnost strancu s tjelesnim invaliditetom zbog njegova državljanstva (stavci 47. – 50.; povreda članka 14. u vezi s člankom 1. Protokola br. 1),
- predmet *Di Trizio protiv Švicarske*, 2016., koji se odnosio na odbijanje priznavanja prava na naknadu za invalidnost podnositeljici zahtjeva koje se temeljilo na metodi izračuna davanja za invalidnost zbog njezine odluke da radi na nepuno radno vrijeme nakon poroda (stavci 88. – 104.; povreda članka 14. u vezi s člankom 8.),
- predmet *Belli i Arquier-Martinez protiv Švicarske*, 2018., koji se odnosio na obustavljanje nedoprinosnog davanja za invalidnost zbog boravišta podnositeljica zahtjeva u inozemstvu; prve podnositeljice zahtjeva, koja je bila gluha od rođenja, imala je poteškoće u govoru materinjeg jezika i nije imala sposobnost rasuđivanja zbog teškog invaliditeta koji je zahtijevao pružanje sveobuhvatne terapije tijekom njezina života, i njezine majke, druge podnositeljice zahtjeva, koja je pružala potrebnu skrb i koja je bila i njezina skrbnica (stavci 95. – 113.; nije došlo do povrede članka 14. u vezi s člankom 8.),

- predmet *Popović i drugi protiv Srbije*, 2020., koji se odnosio na navodno diskriminirajuće postupanje s civilnim korisnicima davanja za invalidnost, koji su primali niži iznos istog davanja od onih koji su klasificirani kao vojni korisnici, unatoč potpuno istom invaliditetu, odnosno paraplegiji (stavci 74. – 80.; nije došlo do povrede članka 14. u vezi s člankom 1. Protokola br. 1).

213. U kontekstu poreznih olakšica zbog invalidnosti, u predmetu *Glor protiv Švicarske*, 2009., Sud je ispitao prigovor u vezi s obvezom plaćanja poreza za oslobođenje od vojne službe osobe koja je zbog dijabetesa proglašena nesposobnom za vojnu službu jer su nadležna porezna tijela smatrala da je riječ o manjem invaliditetu. Kad je riječ o primjenjivosti članka 8., smatrao je da je porez koji ubire država, a koji potječe iz nesposobnosti za vojnu službu iz zdravstvenih razloga, odnosno čimbenika izvan kontrole osobe, očito obuhvaćen područjem primjene tog članka. Zatim, utvrđujući da domaće vlasti nisu uspostavile pravičnu ravnotežu između zaštite interesa zajednice i poštovanja konvencijskih prava i sloboda podnositelja zahtjeva, Sud je posebno istaknuo spremnost podnositelja zahtjeva da služi vojnu službu, iznos koji je trebao platiti, a koji nije bio zanemariv u svjetlu podnositeljevih skromnih prihoda, i nepostojanje alternativa porezu, kao što je pružanje posebnih usluga u vojsci koje zahtijevaju manje fizičkog napora za osobe u situaciji usporedivoj sa situacijom podnositelja zahtjeva. Stoga je utvrdio povredu članka 14. Konvencije u vezi s člankom 8. (stavci 90. – 98.; vidi i *Ryser protiv Švicarske*, 2021., stavak 28. i stavci 55. – 63.).

214. Nadalje, u predmetu *Guberina protiv Hrvatske*, 2016., koji se odnosio na pravo na oslobođenje od plaćanja poreza za kupnju primjereno prilagođene nekretnine, Sud je uzeo u obzir stambene potrebe / potrebe pristupa podnositeljeva djeteta s invaliditetom kada je razmatrao različito postupanje s podnositeljem zahtjeva na temelju članka 14. u vezi s člankom 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju. Sud je uzeo u obzir obiteljsku situaciju podnositelja zahtjeva, koja se značajno promijenila rođenjem njegova sina s više oblika invaliditeta, a osobito stambene uvjete u kojima su živjeli – stan u stambenoj zgradi bez dizala. Utvrdio je da je ta situacija ozbiljno smanjila pokretljivost djeteta i posljedično ugrozila njegov osobni razvoj i sposobnost da ostvari svoj maksimalni potencijal, zbog čega mu je bilo vrlo teško u potpunosti sudjelovati u zajednici i dječjim obrazovnim, kulturnim i društvenim aktivnostima (stavci 80. – 82.). Nakon toga, dolazeći do zaključka da ne postoji objektivno i razumno opravdanje za razliku u postupanju, Sud je naglasio da nadležna domaća tijela nisu uzela u obzir načela povezana s posebnim okolnostima predmeta, kao što su razumna prilagodba, pristupačnost i nediskriminacija osoba s invaliditetom s obzirom na njihovo potpuno i jednako sudjelovanje u svim aspektima društvenog života³¹ (stavci 92. – 93.).

3. Obrazovanje³²

215. Sud je uzimao u obzir važnost temeljnih načela univerzalnosti i nediskriminacije u ostvarivanju prava na obrazovanje. Uključivo obrazovanje smatra se najprikladnijim sredstvom za jamčenje tih temeljnih načela jer je usmjereno na promicanje jednakih mogućnosti za sve, uključujući osobe s invaliditetom. Uključivo obrazovanje nedvojbeno je dio međunarodne odgovornosti država (*Enver Şahin protiv Turske*, 2018., stavak 55.; *G.L. protiv Italije*, 2020., stavak 53.).

216. Zaštita osoba s invaliditetom uključuje obvezu država da osiguraju „razumnu prilagodbu” kako bi osobama s invaliditetom omogućile da u potpunosti ostvare svoja prava, a propust da to učine predstavlja diskriminaciju (*Çam protiv Turske*, 2016., stavci 65. – 67.; *Enver Şahin protiv Turske*, 2018., stavak 60.; *G. L. protiv Italije*, 2020., stavak 62.).³³ U području obrazovanja Sud je smatrao da „razumna

³¹ Sud se pozvao na načela utvrđena u odredbama Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom (KPOI) i u praksi Odbora za prava osoba s invaliditetom i Odbora za gospodarska, socijalna i kulturna prava (stavci 34. – 37.).

³² Vidjeti pododjeljak „Osobe s invaliditetom” u poglavlju „Pravo na obrazovanje” *Vodiča kroz članak 2. Protokola br. 1 uz Europsku konvenciju o ljudskim pravima*.

³³ Sud je uputio na potrebu za tumačenjem članka 14. u svjetlu zahtjeva navedenih u KPOI-ju.

prilagodba” može biti različitog oblika, bilo fizička bilo nefizička, obrazovna ili organizacijska, u smislu arhitektonske pristupačnosti školskih zgrada, osposobljavanja učitelja, prilagodbe nastavnih planova i programa ili odgovarajućih objekata: međutim, ta je definicija u načelu na nacionalnim vlastima, a ne na Sudu (*Çam protiv Turske*, 2016., stavak 66.; *Enver Şahin protiv Turske*, 2018., stavak 61.; *G. L. protiv Italije*, 2020., stavak 63.). Unatoč tome, Sud je naglasio da nacionalne vlasti moraju posebno obratiti pažnju na utjecaj koji njihove odluke imaju na vrlo ranjive skupine, kao što su autistična djeca (*Sanlısoy protiv Turske* (odl.), 2016., stavak 61.).

217. U predmetu *Çam protiv Turske*, 2016., Sud je ispitao odbijanje upisa podnositeljice zahtjeva, koja je bila slijepa, na tursku Glazbenu akademiju zbog nepostojanja odgovarajuće infrastrukture. Sud je primijetio da nadležna domaća tijela ni u jednoj fazi nisu pokušala utvrditi podnositeljčine potrebe ili objasniti kako je njezina sljepoća mogla spriječiti njezin pristup glazbenom obrazovanju niti su razmotrila fizičke prilagodbe kako bi se zadovoljile bilo koje posebne obrazovne potrebe koje proizlaze iz podnositeljčine sljepoće. Kao rezultat toga, Sud je smatrao da je podnositeljici zahtjeva uskraćena, bez ikakvog objektivnog i razumnog opravdanja, prilika za studiranje na Glazbenoj akademiji isključivo zbog oštećenja vida te je utvrdio povredu članka 14. Konvencije u vezi s člankom 2. Protokola br. 1 (stavci 68. – 69.).

218. Nadalje, u predmetu *Enver Şahin protiv Turske*, 2018., Sud je ispitao odbijanje zahtjeva studenta s invaliditetom da sveučilište izvrši potrebne preinake i radove kako bi nastavne prostorije bile pristupačne. Sud je utvrdio da nacionalna obrazovna tijela, nudeći samo osobnog asistenta kao alternativu zbog nedostatka raspoloživih sredstava, nisu provela pojedinačnu ocjenu potreba studenta s invaliditetom i nisu uzela u obzir potencijalne učinke takve mjere na njegovu sigurnost, dostojanstvo i autonomiju. Pozivajući se na pojam osobne autonomije na temelju članka 8., koji je Sud smatrao srodnim članku 2. Protokola br. 1, utvrdio je da se predložena mjera pomoći nije mogla smatrati razumnom na temelju članka 8. jer je zanemarivala podnositeljevu potrebu da živi što neovisnije i autonomnije (stavci 62. – 65.). Ni u naknadnom sudskom odgovoru nisu utvrđene stvarne potrebe podnositelja zahtjeva ni načini i sredstva da ih se zadovolji, a da se vlastima ne nametne nerazmjern ili neprimjeren teret (stavci 66. – 67.). U skladu s tim, Sud je zaključio da nacionalne vlasti nisu odgovorile s potrebnom revnošću kako bi osigurale da podnositelj zahtjeva može nastaviti ostvarivati svoje pravo na obrazovanje ravnopravno s drugim studentima i, posljedično, nisu uspostavile pravičnu ravnotežu između suprotstavljenih interesa o kojima je riječ, što je predstavljalo povredu članka 14. Konvencije u vezi s člankom 2. Protokola br. 1 (stavak 68.).

219. Sud je do sličnog zaključka došao u predmetu *G.L. protiv Italije*, 2020., stavci 70. – 72., koji se odnosio na dijete koje boluje od neverbalnog autizma i koje zbog nedostatka financijskih sredstava nije bilo u mogućnosti primati specijaliziranu pomoć na koju je imalo pravo na temelju mjerodavnog zakonodavstva, zbog čega je bilo spriječeno pohađati osnovnu školu u uvjetima jednakima uvjetima koje uživaju učenici bez invaliditeta. Sud je posebice primijetio da nacionalne vlasti nikada nisu razmatrale mogućnost da se nedostatak sredstava može nadoknaditi, ne promjenom razumne prilagodbe kako bi se osigurale jednake mogućnosti za djecu s invaliditetom, već smanjenjem ukupne usluge obrazovanja tako da su sredstva ravnomjerno raspoređena između učenika bez invaliditeta i učenika s invaliditetom. Smatrao je, u tom pogledu, da sva proračunska ograničenja moraju imati jednak učinak na pružanje obrazovanja za učenike s invaliditetom i učenike bez invaliditeta. Podnositeljica zahtjeva trebala je moći iskoristiti specijaliziranu pomoć usmjerenu na promicanje njezine autonomije i osobne komunikacije te poboljšanje njezina učenja, društvenog života i školske integracije kako bi se izbjegao rizik od marginalizacije (stavci 68. – 69.)³⁴. Nadalje, Sud je smatrao da je diskriminacija koju je pretrpjela podnositeljica pogotovo bila ozbiljna jer se dogodila u kontekstu

³⁴ U prilog svojim zaključcima Sud se pozvao na članak 15. Europske socijalne povelje (revidirane), prema kojem bi države trebale „promicati punu društvenu integraciju i sudjelovanje u životu zajednice [osoba s invaliditetom], osobito putem mjera, među ostalim tehničkih pomagala, usmjerenih na prevladavanje prepreka u komunikaciji i pokretljivosti” i članak 24. KPOI-ja.

osnovne škole, koja predstavlja temelj dječjeg obrazovanja i društvene integracije i djeci pruža prvo iskustvo zajedničkog života u zajednici (stavak 71.).

C. Romi

220. Kao što je vidljivo iz predmeta koji se odnose na prisilno iseljenje (vidi poglavlje „Stambeno zbrinjavanje“ u ovom vodiču), Sud je naglasio potrebu da države uzmu u obzir ranjiv i nepovoljan položaj Roma u pogledu zaštite njihovih prava, koja u određenim okolnostima mogu dovesti i do pozitivne obveze na temelju Konvencije. Sud je smatrao da takav zahtjev za posebnu zaštitu može obuhvaćati i područje obrazovanja ponavljajući da su Romi zbog svoje povijesti posebna vrsta ranjive manjine u nepovoljnom položaju (*D.H. i drugi protiv Češke Republike* [VV], 2007., stavak 182.; *Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [VV], 2010., stavak 147.). Pri poduzimanju koraka za postizanje društvene i obrazovne integracije Roma države moraju osigurati da su ti koraci popraćeni zaštitnim mjerama koje osiguravaju dostatno poštovanje njihovih posebnih potreba kao članova skupine u nepovoljnom položaju (*D. H. i drugi protiv Češke Republike* [VV], 2007., stavci 205. – 207.; *Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [VV], 2010., stavci 180. – 182.).

221. Sud je utvrdio povrede članka 14. u vezi s člankom 2. Protokola br. 1 u brojnim predmetima koji se odnose na prava na obrazovanje romskih učenika. Ti predmeti odnosili su se na nerazmjern broj romske djece smještene u posebne škole za djecu s mentalnim poteškoćama (*D. H. i drugi protiv Češke Republike* [VV], 2007.; *Horváth i Kiss protiv Mađarske*, 2013.), u isključivo romske razrede (*Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [VV], 2010.) ili u isključivo romske škole (*Lavida i drugi protiv Grčke*, 2013.), kao i na njihovu nemogućnost da pristupe školi prije nego što budu raspoređeni u posebne učionice u aneksu glavnih zgrada osnovne škole (*Sampanis i drugi protiv Grčke*, 2008.). U svim tim predmetima Sud je utvrdio da je različito postupanje kojemu su bili izloženi romski učenici, iako nije bilo namjerno, predstavljalo oblik neizravne diskriminacije.

222. Sud je uzeo u obzir posebne potrebe Roma i u drugim područjima. Primjerice, u predmetu *Muñoz Díaz protiv Španjolske*, 2009., koji se odnosio na odbijanje priznavanja valjanosti romskog braka u svrhu utvrđivanja prava na obiteljsku mirovinu, Sud je naglasio da ranjivi položaj Roma znači da bi trebalo posebno uzeti u obzir njihove potrebe i njihov različit životni stil i u relevantnom regulatornom okviru i pri donošenju odluka u određenim predmetima (stavak 61.).

Popis navedenih predmeta

Sudska praksa navedena u ovom Vodiču odnosi se na presude ili odluke koje je donio Sud te na odluke i izvješća Europske komisije za ljudska prava („Komisija”).

Ako nije drukčije naznačeno, sva upućivanja odnose se na presude o osnovanosti koje je donijelo vijeće Suda. Kratica „(odl.)” znači da se upućivanje odnosi na odluku Suda, a „[VV]” da je predmet bio pred Velikim vijećem.

Presude Vijeća koje nisu postale konačne u smislu članka 44. Konvencije označene su zvjezdicom (*) na popisu u nastavku. Člankom 44. stavkom 2. Konvencije propisano je: „Presuda vijeća je konačna: a) kad stranke izjave da neće uložiti zahtjev za podnošenje predmeta Velikom vijeću; ili b) tri mjeseca nakon dana donošenja presude, ako nije uložena zahtjev za podnošenje predmeta Velikom vijeću; ili c) kad odbor Velikoga vijeća odbaci zahtjev o podnošenju na temelju članka 43.” U slučajevima kada Veliko vijeće prihvati zahtjev za podnošenje, presuda vijeća ne postaje konačnom te nema pravni učinak; konačnom postaje naknadna presuda Velikog vijeća.

Hiperveze na predmete navedene u elektroničkoj inačici Vodiča upućuju na bazu HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>) koja omogućuje uvid u sudsku praksu Suda (u presude i odluke Velikog vijeća, vijeća i odbora, predmete o kojima je dostavljena obavijest, savjetodavna mišljenja i pravne sažetke iz Informativne bilješke o sudskoj praksi) te Komisije (odluke i izvješća) te na rezolucije Odbora ministara.

Sud svoje presude i odluke donosi na engleskom i/ili francuskom, svoja dva službena jezika. HUDOC sadrži i prijevode mnogih važnih predmeta na više od trideset neslužbenih jezika te poveznice na oko stotinu *online* zbirki prakse Suda koje su izradile treće strane. Sve raspoložive jezične verzije za navedene predmete dostupne su putem kartice „Language versions” u bazi podataka *HUDOC*, a tu karticu možete pronaći nakon što kliknete na hipervezu predmeta.

—A—

A. B. i drugi protiv Francuske, br. 11593/12, 12. srpnja 2016.

A, B i C protiv Irske [VV], br. 25579/05, ECHR 2010

A. K. protiv Latvije, br. 33011/08, 24. lipnja 2014.

Savjetodavno mišljenje o priznavanju u domaćem pravu pravnog odnosa roditelj-dijete između djeteta rođenog na temelju dogovora o gestacijskom zamjenskom majčinstvu u inozemstvu i majke naručiteljice [VV], zahtjev br. P16-2018-001, francuski Kasacijski sud, 10. travnja 2019.

Airey protiv Irske, 9. listopada 1979., Serija A br. 32

Aizpurua Ortiz i drugi protiv Španjolske, br. 42430/05, 2. veljače 2010.

Albanese protiv Italije, br. 77924/01, 23. ožujka 2006.

Aldeguer Tomás protiv Španjolske, br. 35214/09, 14. lipnja 2016.

Alexandridis protiv Grčke, br. 19516/06, 21. veljače 2008.

Andrejeva protiv Latvije [VV], br. 55707/00, ECHR 2009

Andrle protiv Češke Republike, br. 6268/08, 17. veljače 2011.

Andrey Medvedev protiv Rusije, br. 75737/13, 13. rujna 2016.

Apostolakis protiv Grčke, br. 39574/07, 22. listopada 2009.

Arnar Helgi Lárusson protiv Islanda, br. 23077/19, 31. svibnja 2022.

—B—

B. G. i drugi protiv Francuske, br. 63141/13, 10. rujna 2020.

Bah protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 56328/07, ECHR 2011

Baka protiv Mađarske [VV], br. 20261/12, 23. lipnja 2016.

Barış i drugi protiv Turske (odluka), br. 66828/16 i drugi, 14. prosinca 2021.
Bayrakci protiv Turske, br. 2643/09, 5. veljače 2013.
Bélané Nagy protiv Mađarske [VV], br. 53080/13, 13. prosinca 2016.
Belli i Arquier-Martinez protiv Švicarske, br. 65550/13, 11. prosinca 2018.
Berger-Krall i drugi protiv Slovenije, br. 14717/04, 12. lipnja 2014.
Bittó i drugi protiv Slovačke, br. 30255/09, 28. siječnja 2014.
Biriuk protiv Litve, br. 23373/03, 25. studenoga 2008.
Bjedov protiv Hrvatske, br. 42150/09, 29. svibnja 2012.
Blokhin protiv Rusije [VV], br. 47152/06, 23. ožujka 2016.
Botta protiv Italije, 24. veljače 1998., Izvješća o presudama i odlukama 1998-I
Budina protiv Rusije (odl.), br. 45603/05, 18. lipnja 2009.
Burdov protiv Rusije, br. 59498/00, ECHR 2002-III
Bradshaw i drugi protiv Malte, br. 37121/15, 23. listopada 2018.
Brežec protiv Hrvatske, br. 7177/10, 18. srpnja 2013.
Brincat i drugi protiv Malte, br. 60908/11 i četiri druga zahtjeva, 24. srpnja 2014.

—C—

C. N. i V. protiv Francuske, br. 67724/09, 11. listopada 2012.
C.C. protiv Španjolske, br. 1425/06, 6. listopada 2009.
Carson i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 42184/05, ECHR 2010
Chapman protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 27238/95, ECHR 2001-I
Codona protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 485/05, 7. veljače 2006.
Connors protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 66746/01, 27. svibnja 2004.
Costa i Pavan protiv Italije, br. 54270/10, 28. kolovoza 2012.
Chowdury i drugi protiv Grčke, br. 21884/15, 30. ožujka 2017.
Cimperšek protiv Slovenije, br. 58512/16, 30. lipnja 2020.
Cudak protiv Litve [VV], br. 15869/02, ECHR 2010
Cvijetić protiv Hrvatske, br. 71549/01, 26. veljače 2004.
Čakarević protiv Hrvatske, br. 48921/13, 26. travnja 2018.
Čam protiv Turske, br. 51500/08, 23. veljače 2016.

—D—

D. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2. svibnja 1997., Izvješća o presudama i odlukama 1997-III
D. H. i drugi protiv Češke Republike [VV], br. 57325/00, ECHR 2007-IV
Da Conceição Mateus i Santos Januário protiv Portugala (odl.), br. 57725/12 i 62235/12,
8. listopada 2013.
Da Silva Carvalho Rico protiv Portugala (odl.), br. 13341/14, 1. rujna 2015.
Dahlab protiv Švicarske (odl.), br. 42393/98, ECHR 2001-V
Danilenkov i drugi protiv Rusije, br. 67336/01, ECHR 2009 (izvadci)
Demir i Baykara protiv Turske [VV], br. 34503/97, ECHR 2008
Denisov protiv Ukrajine [VV], br. 76639/11, 25. rujna 2018.
Dhahbi protiv Italije, br. 17120/09, 8. travnja 2014.
Di Trizio protiv Švicarske, br. 7186/09, 2. veljače 2016.
Dickson protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 44362/04, ECHR 2007-V
Dilek i drugi protiv Turske, br. 74611/01 i dva druga zahtjeva, 17. srpnja 2007.
Domenech Pardo protiv Španjolske (odl.), br. 55996/00, 3. ožujka 2001.

—E—

Ebrahimian protiv Francuske, br. 64846/11, ECHR 2015
Edwards protiv Malte, br. 17647/04, 24. listopada 2006.
Efe protiv Austrije, br. 9134/06, 8. siječnja 2013.

Emel Boyraz protiv Turske, br. 61960/08, 2. prosinca 2014.
Enerji Yapı-Yol Sen protiv Turske, br. 68959/01, 21. travnja 2009.
Enver Şahin protiv Turske, br. 23065/12, 30. siječnja 2018.
Eşim protiv Turske, br. 59601/09, 17. rujna 2013.
Evans protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 6339/05, ECHR 2007-I
Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 48420/10 i tri druga zahtjeva, ECHR 2013 (izvadci)

—F—

F. J. M. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 76202/16, 6. studenoga 2018.
Fábián protiv Mađarske [VV], br. 78117/13, 5. rujna 2017.
Farçaş protiv Rumunjske (odl.), br. 32596/04, 14. rujna 2010.
Faulkner i McDonagh protiv Irske (odl.), br. 30391/18 i 30416/18, 8. ožujka 2022.
Fawsie protiv Grčke, br. 40080/07, 28. listopada 2010.
Fernández Martínez protiv Španjolske [VV], br. 56030/07, ECHR 2014 (izvadci)

—G—

G. L. protiv Italije, br. 59751/15, 10. rujna 2020.
García Mateos protiv Španjolske, br. 38285/09, 19. veljače 2013.
Garib protiv Nizozemske [VV], br. 43494/09, 6. studenoga 2017.
Gawlik protiv Lihtenštajna, br. 23922/19, 16. veljače 2021.
Gaygusuz protiv Austrije, 16. rujna 1996., *Izvešća o presudama i odlukama 1996-IV*
Gladysheva protiv Rusije, br. 7097/10, 6. prosinca 2011.
Glaisen protiv Švicarske (odl.), br. 40477/13, 25. lipnja 2019.
Glor protiv Švicarske, br. 13444/04, ECHR 2009
Gouarré Patte protiv Andore, br. 33427/10, 12. siječnja 2016.
Grzęda protiv Poljske [VV], br. 43572/18, 15. ožujka 2022.
Guberina protiv Hrvatske, br. 23682/13, 22. ožujka 2016.
Guja protiv Moldavije [VV], br. 14277/04, ECHR 2008

—H—

Heinisch protiv Njemačke, br. 28274/08, ECHR 2011 (izvadci)
Herbai protiv Mađarske, br. 11608/15, 5. studenoga 2019.
Horváth i Kiss protiv Mađarske, br. 11146/11, 29. siječnja 2013.
Howald Moor i drugi protiv Švicarske, br. 52067/10 i 41072/11, 11. ožujka 2014. *Hudorovič i drugi protiv Slovenije*, br. 24816/14 i 25140/14, 10. ožujka 2020.
Hutten-Czapska protiv Poljske [VV], br. 35014/97, ECHR 2006-VIII

—I—

I. B. protiv Grčke, br. 552/10, ECHR 2013
I. G. i drugi protiv Slovačke, br. 15966/04, 13. studenoga 2012.
Ivanova i Cherkezov protiv Bugarske, br. 46577/15, 21. travnja 2016.

—J—

J. D. i A protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 32949/17 i 34614/17, 24. listopada 2019.
Jankauskas protiv Litve (br. 2), br. 50446/09, 27. lipnja 2017.
Junta Rectora Del Ertzainen Nazional Elkartasuna (ER.N.E.) protiv Španjolske, br. 45892/09, 21. travnja 2015.
Jurčić protiv Hrvatske, br. 54711/15, 4. veljače 2021.

—K—

Karlheinz Schmidt protiv Njemačke, 18. srpnja 1994., Serija A br. 291-B
Karner protiv Austrije, br. 40016/98, ECHR 2003-IX
Kasmi protiv Albanije, br. 1175/06, 23. lipnja 2020.
Kaya i Seyhan protiv Turske, br. 30946/04, 15. rujna 2009.
Khan protiv Francuske, br. 12267/16, 28. veljače 2019.
Kjartan Ásmundsson protiv Islanda, br. 60669/00, ECHR 2004-IX
Klein protiv Austrije, br. 57028/00, 3. ožujka 2011.
Kosiek protiv Njemačke, 28. kolovoza 1986., Serija A br. 105
Konstantin Markin protiv Rusije [VV], br. 30078/06, ECHR 2012 (izvadci)
Koua Poirrez protiv Francuske, br. 40892/98, ECHR 2003-X
Koufaki i Adedy protiv Grčke (odl.), br. 57665/12 i 57657/12, 7. svibnja 2013.
Kozak protiv Poljske, br. 13102/02, 2. ožujka 2010.
Kudeshkina protiv Rusije, br. 29492/05, 26. veljače 2009.
Kurtulmus protiv Turske (odl.), br. 65500/01, ECHR 2006-II

—L—

L. F. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 19839/21, 24. svibnja 2022.
L. L. protiv Francuske, br. 7508/02, ECHR 2006-XI
Lacatus protiv Švicarske, br. 14065/15, 19. siječnja 2021.
Larissis i drugi protiv Grčke, 24. veljače 1998., *Izvješća o presudama i odlukama 1998-I*
Lavida i drugi protiv Grčke, br. 7973/10, 30. svibnja 2013.
Leander protiv Švedske, 26. ožujka 1987., Serija A br. 116
Lindheim i drugi protiv Norveške, br. 13221/08 i 2139/10, 12. lipnja 2012.
Lombardi Vallauri protiv Italije, br. 39128/05, 20. listopada 2009.
Luczak protiv Poljske, br. 77782/01, 27. studenoga 2007.
Lustig-Prean i Beckett protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 31417/96 i 32377/96, 27. rujna 1999.

—M—

M. S. S. protiv Belgije i Grčke [VV], br. 30696/09, ECHR 2011
Mago i drugi protiv Bosne i Hercegovine, br. 12959/05 i pet drugih zahtjeva, 3. svibnja 2012.
Manole i „Rumunjski poljoprivrednici koji se izravno bave poljoprivredom“ protiv Rumunjske,
br. 46551/06, 16. lipnja 2015.
Matelly protiv Francuske, br. 10609/10, 2. listopada 2014.
Matúz protiv Mađarske, br. 73571/10, 21. listopada 2014.
McCann protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 19009/04, ECHR 2008
Mennesson protiv Francuske, br. 65192/11, ECHR 2014 (izvadci)
Mocie protiv Francuske, br. 46096/99, 8. travnja 2003.
Moustahi protiv Francuske, br. 9347/14, 25. lipnja 2020.
Móflka protiv Poljske (odl.), br. 56550/00, 11. travnja 2006.
Moskal protiv Poljske, br. 10373/05, 15. rujna 2009.
Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga protiv Belgije, br. 13178/03, ECHR 2006-XI
Muñoz Díaz protiv Španjolske, br. 49151/07, ECHR 2009
Muskhadzhiyeva i drugi protiv Belgije, br. 41442/07, 19. siječnja 2010.
Mytilinaios i Kostakis protiv Grčke, br. 29389/11, 3. prosinca 2015.

—N—

N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 26565/05, ECHR 2008
N. B. protiv Slovačke, br. 29518/10, 12. lipnja 2012.
N. H. i drugi protiv Francuske, br. 28820/13 i dva druga zahtjeva, 2. srpnja 2020.

N. T. P. i drugi protiv Francuske, br. 68862/13, 24. svibnja 2018.
Nacionalni sindikat belgijske policije protiv Belgije, 27. listopada 1975., Serija A br. 19
Nacionalni sindikat željezničkih, pomorskih i transportnih radnika protiv Ujedinjenog Kraljevstva,
br. 31045/10, ECHR 2014
Naidin protiv Rumunjske, br. 38162/07, 21. listopada 2014.
Napotnik protiv Rumunjske, br. 33139/13, 20. listopada 2020.
Niedzwiecki protiv Njemačke, br. 58453/00, 25. listopada 2005.

—O—

O'Rourke protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 39022/97, 26. lipnja 2001.
Obst protiv Njemačke, br. 425/03, 23. rujna 2010.
Ognevenko protiv Rusije, br. 44873/09, 20. studenoga 2018.
Okpiz protiv Njemačke, br. 59140/00, 25. listopada 2005.
Oleksandr Volkov protiv Ukrajine, br. 21722/11, ECHR 2013
Orlić protiv Hrvatske, br. 48833/07, 21. lipnja 2011.
Oršuš i drugi protiv Hrvatske [VV], br. 15766/03, ECHR 2010
Özpinar protiv Turske, br. 20999/04, 19. listopada 2010.

—P—

P. i S. protiv Poljske, br. 57375/08, 30. listopada 2012.
P. B. i J. S. protiv Austrije, br. 18984/02, 22. srpnja 2010.
Palomo Sánchez i drugi protiv Španjolske [VV], br. 28955/06 i tri druga zahtjeva, ECHR 2011
Paposhvili protiv Belgije [VV], br. 41738/10, 13. prosinca 2016.
Paradiso i Campanelli protiv Italije [VV], br. 25358/12, 24. siječnja 2017.
Perkins i R. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 43208/98 i 44875/98, 22. listopada 2002.
Petrovic protiv Austrije, 27. ožujka 1998., *Izvešća o presudama i odlukama 1998-II*
Philippou protiv Cipra, br. 71148/10, 14. lipnja 2016.
Pibernik protiv Hrvatske, br. 75139/01, 4. ožujka 2004.
Pichkur protiv Ukrajine, br. 10441/06, 7. studenoga 2013.
Piškin protiv Turske, br. 33399/18, 15. prosinca 2020.
Polyakh i drugi protiv Ukrajine, br. 58812/15 i četiri druga zahtjeva, 17. listopada 2019.
Popov protiv Francuske, br. 39472/07 i 39474/07, 19. siječnja 2012.
Popović i drugi protiv Srbije, br. 26944/13 i tri druga zahtjeva, 30. lipnja 2020.
Prokopovich protiv Rusije, br. 58255/00, ECHR 2004-XI (izvadci)

—R—

R. R. protiv Poljske, br. 27617/04, ECHR 2011 (izvadci)
Rantsev protiv Cipra i Rusije, br. 25965/04, ECHR 2010 (izvadci)
Rainys i Gasparavičius protiv Litve, br. 70665/01 i 74345/01, 7. travnja 2005.
Redfearn protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 47335/06, 6. studenoga 2012.
Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 32555/96, ECHR 2005-X
Romeva protiv Sjeverne Makedonije, br. 32141/10, 12. prosinca 2019.
Runkee i White protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 42949/98 i 53134/99, 10. svibnja 2007.
Ryser protiv Švicarske, br. 23040/13, 12. siječnja 2021.

—S—

S. H. i drugi protiv Austrije [VV], br. 57813/00, ECHR 2011
S. M. protiv Hrvatske [VV], br. 60561/14, 25. lipnja 2020.
S.-H. protiv Poljske (odl.), br. 56846/15 i 56849/15, 16. studenoga 2021.
Sabah El Leil protiv Francuske [VV], br. 34869/05, 29. lipnja 2011.
Sampanis i drugi protiv Grčke, br. 32526/05, 5. lipnja 2008.

Sanlısoy protiv Turske (odl.), br. 77023/12, 8. studenoga 2016.
Santos Hansen protiv Danske (odl.), br. 17949/07, 9. ožujka 2010.
Savez sindikata Republike Jakutije protiv Rusije, br. 29582/09, 7. prosinca 2021.
Savickis i drugi protiv Latvije [VV], br. 49270/11, 9. lipnja 2022.
Savran protiv Danske [VV], br. 57467/15, 7. prosinca 2021.
Schmidt i Dahlström protiv Švedske, 6. veljače 1976., Serija A br. 21
Schuler-Zraggen protiv Švicarske, 24. lipnja 1993., Serija A br. 263
Schuitemaker protiv Nizozemske (odl.), br. 15906/08, 4. svibnja 2010.
Schüth protiv Njemačke, br. 1620/03, ECHR 2010
Şerife Yiğit protiv Turske [VV], br. 3976/05, 2. studenoga 2010.
Siebenhaar protiv Njemačke, br. 18136/02, 3. veljače 2011.
Sidabras i Džiautas protiv Litve, br. 55480/00 i 59330/00, ECHR 2004-VIII
Sigurður A. Sigurjónsson protiv Islanda, 30. lipnja 1993., Serija A br. 264
Siliadin protiv Francuske, br. 73316/01, ECHR 2005-VII
Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunjske [VV], br. 2330/09, ECHR 2013 (izvadci)
Smith i Grady protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 33985/96 i 33986/96, ECHR 1999-VI
Solomakhin protiv Ukrajine, br. 24429/03, 15. ožujka 2012.
Sørensen i Rasmussen protiv Danske [VV], br. 52562/99 i 52620/99, ECHR 2006-I
Statileo protiv Hrvatske, br. 12027/10, 10. srpnja 2014.
Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.) [VV], br. 65731/01 i 65900/01, ECHR 2005-X
Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 65731/01 i 65900/01, ECHR 2006-VI
Stefanetti i drugi protiv Italije, br. 21838/10 i sedam drugih zahtjeva, 15. travnja 2014.
Straume protiv Latvije, br. 59402/14, 2. lipnja 2022.
Stummer protiv Austrije [VV], br. 37452/02, ECHR 2011
Švedski sindikat transportnih radnika protiv Švedske (odl.), br. 53507/99, ECHR 2004-XII (izvadci)

—T—

Tarakhel protiv Švicarske [VV], br. 29217/12, ECHR 2014 (izvadci)
Tchokontio Happi protiv Francuske, br. 65829/12, 9. travnja 2015.
Teteriny protiv Rusije, br. 11931/03, 30. lipnja 2005.
Thlimmenos protiv Grčke [VV], br. 34369/97, ECHR 2000-IV
Topčić-Rosenberg protiv Hrvatske, br. 19391/11, 14. studenoga 2013.
Travaš protiv Hrvatske, br. 75581/13, 4. listopada 2016.
Tüm Haber Sen i Çınar protiv Turske, br. 28602/95, ECHR 2006-II
Tysiqc protiv Poljske, br. 5410/03, ECHR 2007-I

—U—

Udruga državnih službenika i sindikat za kolektivno pregovaranje i drugi protiv Njemačke, br. 815/18 i četiri druga zahtjeva, 5. srpnja 2022.
Udruženo društvo strojovođa i vatrogasaca (ASLEF) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 11002/05, 27. veljače 2007.
Unite the Union protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 65397/13, 3. svibnja 2016.

—V—

V.C.L. i A.N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 77587/12 i 74603/12, 16. veljače 2021.
Valdís Fjölfnisdóttir i drugi protiv Islanda, br. 71552/17, 18. svibnja 2021.
Valkov i drugi protiv Bugarske, br. 2033/04 i osam drugih zahtjeva, 25. listopada 2011.
Vavrička i drugi protiv Češke Republike [VV], br. 47621/13 i pet drugih zahtjeva, 8. travnja 2021.
Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske [VV], br. 63235/00, ECHR 2007-II
Vilnes i drugi protiv Norveške, br. 52806/09 i 22703/10, 5. prosinca 2013.
Vlahov protiv Hrvatske, br. 31163/13, 5. svibnja 2022.

Vogt protiv Njemačke, 26. rujna 1995., Serija A br. 323

Vrontou protiv Cipra, br. 33631/06, 13. listopada 2015.

Vörður Ólafsson protiv Islanda, br. 20161/06, ECHR 2010

—W—

Weller protiv Mađarske, br. 44399/05, 31. ožujka 2009.

Willis protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 36042/97, ECHR 2002-IV

—X—

Xhoxhaj protiv Albanije, br. 15227/19, 9. veljače 2021.

—Y—

Yilmaz protiv Turske, br. 36607/06, 4. lipnja 2019.

Young, James i Webster protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 13. kolovoza 1981., Serija A br. 44

Yordanova i drugi protiv Bugarske, br. 25446/06, 24. travnja 2012.

—Z—

Z protiv Finske, 25. veljače 1997., *Izvešća o presudama i odlukama 1997-I*

Zakharova i drugi protiv Rusije, br. 12736/10, 8. ožujka 2022.

Zehnalova i Zehnal protiv Češke Republike (odl.), br. 38621/97, 14. svibnja 2002.

Zeibek protiv Grčke, br. 46368/06, 9. srpnja 2009.